

اطلاعات کاتو
حکومتِ سندھ

حج جي اهميت

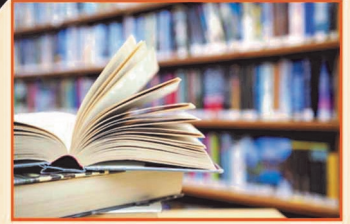
شهيد بي بي
محترمہ بينظير ڀٽو
جي سالگرهه

پيغام

ماہوار

ڪراچي

جون-2023ع

استادن ۽ شاگردن لاءِ
لاڀائتا تعليمي ڪتاب

2035 تائين دنيا
مان غربت جو
خاتمو ممڪن آهي

سول انجنيئرنگ
۾ ڪيريئر

وڏو وزير سيد مراد علي شاهه ورلڊ بينڪ جي رپورٽ
 ”پاڪستان هيومن ڪيپيٽل رويو: بلڊنگ ڪيپيٽليز فار لائيف“ بابت تقريب کي خطاب ڪري رهيو آهي.

وڏو وزير سيد مراد علي شاهه مالي سال 2023-24 ع جي
 سالياني ترقياتي پروگرام (آي ڊي پي) جي تيارين لاءِ ڪوٺايل اجلاس جي صدارت ڪري رهيو آهي.

جون 2023ء

فهرست

2	ايڊيٽوريل	صاف سُٿري، ساوڪ ڀريل، پُرامن خوشحال سنڌ
3	شرح جيل انعام ميمڻ	محترم بينظير ڀٽو
5	امار ڏنو	عبادت جو اسلامي تصور
7	نور افشان	قرآن ۽ حديث جي روشني ۾ حج جي اهميت، شرط ۽ فائدا
9	فرحان تنيو	هٿرادو ذهانت جي اهميت ۽ نقصان جا خدشا
13	محمد اقبال جاڪرو	اِبَر جا اوصاف: سُئيءَ جو تعارف ۽ تاريخ
16	لطافت علي جوهر	ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي
19	محمد سليمان اڀڙو	صوفي شاعر حضرت فقير توكلي
20	امر ساهڙ	قادر ڪلام سان هر ڪلامي
23	قربان ڪوسو	"واين" سان ڪچھريون ۽ هڪ قديمي ڳوٺ جي مختصر تاريخ
26	لعل بخش ادل سولنگي	ٿر ٿر اندر ٿاڪ
36	حبدار علي	استادن ۽ شاگردن لاءِ لاپائتا تعليمي ڪتاب
39	محمد مبین	مختلف اهل فردن لاءِ خصوصي تعليم
41	قربان حسين	سول انجنيئرنگ ۾ ڪيريئر
44	سلیم انور عباسي	صحت مند زندگي گذارڻ جا راز
47	رياض اڀڙو	باهه جا واقعا ۽ سرڪاري انتظام
49	شبير محمد ملڪاڻي	ميريپور خاص مينگو فيسٽيول
52	طارق احمد	سنڌ حڪومت جا ساراهه جوڳا فيصلا
54	محمد ياسين	قربانيءَ جي اهميت ۽ فضيلت
57	سفیر علي	2035 تائين دنيا مان غربت جو خاتمو ممڪن آهي
59	فرح ناز	پاڪستانيت ۽ اڀياس پاڪستان جي اهميت ۽ ڪيريئر

رابطي لاءِ:

www.information.sindh.gov.pk/publications
publication.sid@gmail.com
www.twitter.com/Publication_sid
www.facebook.com/publication.sid
021-99202610

ڇپائيندڙ: اطلاعات کاتو، حڪومت سنڌ،
بلاڪ 95، سنڌ سيڪريٽريٽ B-4، ڪراچي، 74200.

ڇاپيندڙ: آفيئر پبلشنگ هائوس، ڪراچي
9 ماڻ، آفيس نمبر 924، ٿرڊ ٽاور، عبدالله هارون روڊ، ڪراچي.

اطلاعات کاتو
حڪومت سنڌ

ماهوار پيغام ڪراچي

جلد 26، شمارو 18، جون 2023ء

نگران اعليٰ

شرح جيل انعام ميمڻ
صوبائي وزير اطلاعات، حڪومت سنڌ

نگران

نديم الرحمان ميمڻ
سيڪريٽري اطلاعات، حڪومت سنڌ

چيف ايڊيٽر

منصور احمد راجپوت
ڊائريڪٽر، پبليڪيشن

.....

ارم ملڪ
ڊپٽي ڊائريڪٽر

ايڊيٽر

علاڻ علي ڏيٽو
انفارميشن آفيسر

اسسٽنٽ ايڊيٽر

علي حسن چانڊيو

ايڊيٽوريل

صاف سُٽري، ساوڪ پيريل، پُرامن خوشحال سنڌ

سنڌ جي وڏي وزير سيد مراد علي شاهه جي ڪوششن سان نه رڳو سنڌ جو انفراسٽرڪچر تبديل ٿيو آهي پر صاف ماحول دوست فضا کي سنوارڻ لاءِ ماڊرن فيملي پبلڪ پارڪس سان گڏ ٽرانسپورٽ جي شعبي ۾ سنڌ جي راڄڌاني ڪراچيءَ وارن لاءِ جهڙيءَ ريت ريد ۽ پنڪ پيپلز بس سروس جو تحفو ڏنو آهي. تنهن جي واکاڻ نه ڪرڻ بي واجبي هوندي ڪراچيءَ جهڙي دنيا تائين ماحول ۾ رڳو 50 رپين جي ٽڪيٽ تي ريد پيپلز بس سروس جو ايئر ڪنڊيشنڊ سفر من کي انتهائي راحت ڏيندڙ آهي. سنڌ جي وڏي وزير سيد مراد علي شاهه پرڏيهي وزير بلاول ڀٽو زرداريءَ جي هدايت سان آءِ اي جي ٽي پي پليٽ فارم جو اعلان ڪيو آهي. جنهن مان سنڌ جا اسڪول، ڪاليج ۽ يونيورسٽي اسٽوڊنٽس ۽ هنرمند ٿيڻ جا خواهشمند نوجوان ۽ سينيئر سٽيزن لاپ پراڻي سنڌ کي ڊجيٽل ڪاروبار ۾ سگهارو ڪري سگهن ٿا.

سنڌ سرڪار تعليم، صحت ۽ زراعت جي ميدان ۾ انقلابي قدم کڻندي هڪ ئي وقت ڊجيٽل سنڌ آرٽس، ڪلچر، ايجوڪيشن انفراسٽرڪچر، ايگري ڪلچر انقلاب اندو آهي تنهن جو ثبوت اوهان کي اڄوڪي گوگل ميپ تي سڙڪن، اوور فلائيڙ جي وڪريل چار مان ملندو جتي ننڍا ننڍا ڊيم پاڻيءَ جي هڪ هڪ ڦٽي کي گڏ ڪندي ڊرب ايگريڪلچر وسيلي سنڌ جي زرعي ايراضيءَ کي جديد ٽيڪنالوجيءَ سان سلهاڙيو آهي ته جيئن ڪوآپٽي فوڊ پيدا ڪري سگهجي. معياري خوراڪ سان گڏ صحت مند جسم ۽ دماغ لاءِ اسپورٽس سان گڏ تعليم ۽ ادب ثقافت کي سنڌ حڪومت ڊجيٽل سسٽم ۾ آڻي عالمي واپار جون راهون کوليون آهن. سنڌ سرسبز مهم ۾ سڀ کان وڌيڪ لاپائيتي ڪوشش وڻ پوکڻ واري مهم آهي ته ڪراچيءَ سميت سموري سنڌ کي ري ماڊل ڪري هوم گارڊن، ويڄي ٽيبل فارم ۽ سوڪ فيسٽيٽيز کي اڏاوت جو لازمي جُز قرار ڏنو وڃي. ان ڏس ۾ سنڌ سرڪار پاران جديد شهري سهولتن تي ٻڌل ڪراچيءَ ۾ ڪيترائي پروجيڪٽس شروع ڪيا آهن. جهڙوڪ KDA پاران اسڪاءِ ويو.

غربت جي خاتمي لاءِ شهيد محترم بينظير ڀٽو انڪم سپورٽ پروگرام، فصلن جي انشورنس، ٻوڏ متاثرن لاءِ پيپلز فلڊ ريهبيليشن پروگرام، سنڌ جي تاريخي ماڳن مڪانن جي سار سنڀال ۽ پرگهور، سنڌ جي آرڪيالوجي ۽ ثقافت کي سهيڙڻ جون ڪوششون پوءِ اهي ماڳن جي پرگهور صورت هجن يا ”سنڌيانا انسائيڪلوپيڊيا“ جهڙي دستاويزي تاريخ۔ جا سنڌي لينگويج اٿارٽي پڌرو ڪري رهي آهي. موسيقي، اسٽيج، ادب سنڌ فيسٽيول جي شڪل ۾ سوشل ميڊيا سان سلهاڙيل سنڌ حڪومت جي ٺڪ ڪاميابين جو آهي ته اسين پنهنجي وسيلن کي ڪيئن عقل ۽ سوجھ سان استعمال ڪري سگهون ٿا. ان ڏس ۾ سولر انرجي پروجيڪٽس، ٽرڪول پروجيڪٽس، تيل گئس پروجيڪٽس کي به نٿو وساري سگهي ته گڏوگڏ آباديءَ کي ڪنٽرول ڪرڻ لاءِ فيملي پلاننگ جي ڪوششن کي به نظر انداز نٿو ڪري سگهجي. اسپورٽس جي ميدان ۾ ڪڪري اسپورٽس ڪمپليڪس جي اڏاوت هجي يا سنڌ اسپورٽس ليگ سنڌ جي وڏي وزير سيد مراد علي شاهه اسپورٽس مين شپ جو مظاهرو ڪيو آهي ته صحت مند سنڌ ئي صحت مند پاڪستان جي ضمانت آهي.

عورتن جي حقن جي حوالي سان سنڌ حڪومت پاران منظور ڪيل قانون هجن يا امن ۽ امان کي يقيني بڻائڻ لاءِ ريبيلڊ فورس يا وري گاڏين جي رجسٽريشن۔ هر شعبي ۾ سنڌ سرڪار بنا ڪنهن مٽيڊ سپ جي خدمت کي پنهنجي زندگيءَ جو منشور بڻايو آهي جنهن جي پروڙ هن شماري ۾ شامل ڪراچيءَ جي ترقياتي رٿائن تي ٻڌل مضمون ”سنڌ حڪومت جا ساراهه جوڳا فيصلو“ ۽ ”پاڪستانيت ۽ اڀياس پاڪستان جي اهميت ۽ ڪيريئر“ مان ملي سگهي ته اسين سڀ هڪ آزاد ملڪ جا واسي۔ هڪ ٻئي سان وڻ ڪهڙو۔ شاهه سرڪار چواڻي:

جيڏانهن ڪيام نظر!

تيڏانهن صاحب سامهون!

بيائي من مان ڪڍي پريتم کي سڃاڻڻ جي هڪ ڪوشش ”پيغام“ به آهي جيڪو اوهان کي سنڌ جي ادب، معيشت، ثقافت، تعليم، تعميرات جا ست رنگ ڏيکاري ٿو.

منصور احمد راجپوت

چيف ايڊيٽر

شهيد بي بي جي سالگرهه تي بهترين تحفو!

شرحيل انعام ميمڻ

(سنڌ حڪومت جو اطلاعات ۽ ٽرانسپورٽ وارو وزير)

محترم بينظير ڀٽو شهيد جي اڄ 70هين سالگرهه ملهائي پئي وڃي. 27 ڊسمبر 2007ع تي سندس شهادت کان پوءِ اڄ سندس 15هين سالگرهه آهي، جيڪا اسان کانئس بغير ملهائي رهيا آهيون. جڏهن هوءَ اسان کان هميشه لاءِ وڇڙي وئي، تڏهن سندس عمر فقط 54 سال هئي. هن پنهنجي زندگي ملڪ ۽ پنهنجي قوم لاءِ قربان ڪري ڇڏي. سندس جنم ڏهاڙي تي اسان کيس اهو تحفو ڏئي سگهون ٿا ته اسان به پنهنجي زندگي پنهنجي ڌرتي ۽ پنهنجي ماڻهن لاءِ وقف ڪري ڇڏيون.

اڄ کان 45 سال اڳ 21 جون 1978ع تي جڏهن شهيد محترم بينظير ڀٽو جي 25هين سالگرهه هئي. سندس عظيم والد شهيد ذوالفقار علي ڀٽو سينٽرل جيل راولپنڊي مان کيس هڪ خط لکيو. ان وقت شهيد بيبي به جيل ۾ هئي. اهو هڪ ڊگهو خط هو، جيڪو ڪتابي صورت ۾ ”منهنجي پياري ڌيءَ“ جي عنوان هيٺ ڇپيو. ان خط ۾ شهيد ڀٽو پنهنجي پياري ڌيءَ کي لکيو هو ته ”هڪ سزا يافتہ قيدي پنهنجي سهڻي ۽ ذهين ڌيءَ کي سالگرهه جي مبارڪباد ڏيڻ لاءِ خط ڪيئن لکي سگهي ٿو جڏهن ته هو ڄاڻي ٿو ته سندس والده به ان تڪليف ۾ ورتل آهي سندس ڌيءَ به جيل ۾ آهي. درد ۽ پنهنجي پيءَ جي زندگي بچائڻ لاءِ وڙهڻ ۾ مصروف آهي.

هي خط رابطي کان وڏو معاملو آهي.

مان تنهنجي لاءِ ڪهڙي تقريب منعقد ڪري سگهان ٿو؟ مان توکي هڪ مشهور نالو ۽ هڪ مشهور يادگار خدمت جو تحفو ڏيان ٿو. تون سنڌو ماڻهيءَ جي سڀ کان قديم ترين تهذيب جي وارث آهين. هن قديم تهذيب کي انتهائي ترقي يافتہ ۽ طاقتور بڻائڻ لاءِ پنهنجو پريور ڪردار ادا ڪر. 21 جون 1978ع تي شهيد ڀٽو پنهنجي پياري ڌيءَ کي عوام جو تحفو ڏنو ۽ شهيد بي بي پنهنجي مرڻ گهڙي تائين نه رڳو عوام سان گڏ رهي، پر عوام سان پنهنجو رشتو قائم رکڻ لاءِ پنهنجي جان به قربان ڪري ڇڏي.

پنهنجي والد جي شهادت کان

محبت ۽ شفقت جو پيغام ڪهڙي ريت هڪ جيل کان ٻئي جيل تائين ۽ هڪ زنجير کان ٻئي زنجير تائين پهچي سگهي ٿو. مون وٽ توهان لاءِ صرف هڪ پيغام آهي. هي پيغام ايندڙ ڏينهن جو پيغام ۽ تاريخ جو پيغام آهي. بس عوام تي يقين رکو ۽ انهن جي نجات ۽ برابري لاءِ ڪم ڪريو. اهو الله جو پيغام آهي ته رڳو عوام تي يقين رکو. الله تعاليٰ جي جنت ماءُ جي پيرن هيٺان آهي ۽ سياست جي بهشت عوام جي پيرن هيٺان آهي. هن قيد خاني مان توکي ڪهڙو تحفو ڏئي سگهان ٿو. جنهن مان هٿ به نٿو ڪڍي سگهان. مان توکي عوام جو هٿ تحفي ۾ ڏيان ٿو.

ڪجهه سال پوءِ شهيد بي بي مشهور اطالوي صحافي اوربانا فلاسي کي ڏنل هڪ انٽرويو ۾ چيو ته ”پاڪستان جي سياست ۾ ڪيتريون ئي آزمائشون، ڏک ۽ تڪليفون آهن. منهنجي خاندان جي ڪيترن ئي ماڻهن مون کي چيو ته سياست ڇڏي ڏي ۽ مغربي ملڪ ۾ آسائش واري زندگي گذاريو چو ته مون وٽ سڀ ڪجهه آهي. پر مان پنهنجي ملڪ ۽ پنهنجي قوم سان لاڳاپا توڙي اهڙي زندگي ڪهڙي ريت ماڻي سگهان ٿي؟ پوءِ دنيا ڏٺو ته ڪيئن شهيد بي بي پنهنجي ڌرتي ۽ پنهنجي قوم سان اهو رشتو قائم رکيو.

هوءَ هڪ شاهي خاندان ۾ سون جي چمچي سان پيدا ٿي هئي. هوءَ ايتري ته نرم دل ۽ حساس دل هئي جو ڪنهن جي به تڪليف برداشت نه ڪري سگهندي هئي. موت جي ڪال ڪوٺڙي مان لکيل ان خط ۾ شهيد ڀٽو پنهنجي پياري ڌيءَ شهيد بي بي جي ننڍپڻ جو واقعو لکيو آهي. پنهنجي ڌيءَ کي مخاطب ٿيندي فرمائي ٿو ته ”1957ع جي سياري ۾ جڏهن تون چئن سالن جي هُنئينءَ ته اسان المرتضيٰ جي بلند چبوتري تي ويٺا هئاسين. صبح جي وقت موسم ڏاڍي خوشگوار هئي. منهنجي هٿ ۾ ڊبل بيرل بندوق هئي.

مون بغير سوچڻ جي هڪ جهنگلي طوطي کي ماري ڇڏيو. جڏهن طوطو پليٽ فارم جي ويجهو ڪري پيو توهان رڙ ڪئي. توهان کي پنهنجي موجودگيءَ ۾ دفن ڪرايو. توهان برابر رڙيون ڪندا رهيا ۽ کائڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو. اها چوڪري جيڪا هڪ پڪيءَ جي موت تي ايترو روئيندي رهي نه رڳو تاريخ ۾ ٻن فوجي آمريت جو مقابلو ڪيو. پر بندوق وارن

دهشتگردن کي به چيلينج ڪيو. جن کي اندروني ۽ بيروني طاقتن جي سرپرستي حاصل هئي.

شهيد محترم بينظير ڀٽو 25 سالن جي ڄمار کان وٺي 54 سالن جي ڄمار تائين پاڪستان جهڙي ملڪ ۾ سياست ڪئي، جيڪو سياست لاءِ دنيا جو خطرناڪ ترين ملڪ هو. سندس 29 سالن جي سياسي زندگيءَ جو اهو دور سڄي دنيا ۽ خاص ڪري ٽين دنيا جي عوامي سياستدانن لاءِ بدترين دور هو. سوويت يونين جو شيرازو ٿي رهيو هو. قومي آزاديءَ جي تحريڪ سان گڏ سڄي دنيا ۾ جمهوري تحريڪون ڪمزور ٿي ويون هيون. ان سان گڏ سرد جنگ جو دور ختم ٿي ويو ۽ آمريڪا دنيا جو واحد سپر پاور بڻجي ويو. جنهن دنيا تي ”نيورلڊ آرڊر“ مسلط ڪيو.

ان نيورلڊ آرڊر ۾، غير رياستي عملدار خاص طور تي دهشتگرد تنظيمون، عالمي سياست جا ضابطا ناهي رهيون هيون. ٽين دنيا ۾ عوام دوست، روشن خيال ۽ جمهوريت پسند قوتن کي انهن دهشتگرد تنظيمن کان ڪڍايو ويو. ٽين دنيا جي ڪيترن ئي ملڪن ۾ پاپولر قيادت ۽ انهن جي سياسي پارٽين کي ختم ڪيو ويو. ان دور ۾ پاڪستان جون سياسي حالتون دنيا ۾ سڀ کان وڌيڪ خراب هيون. ڇاڪاڻ ته پاڪستان جي حڪمران اشرافيه پاڪستان کي عالمي طاقتن جي گريٽ گيم ۾ اڇلائي ڇڏيو هو.

شهيد محترم بينظير ڀٽو انهن حالتن ۾ بهادريءَ سان ظلم جي ڊگهي رات جي دهشت کي فولادي اعصابن سان منهن ڏنو. هن نه صرف شهيد ڀٽو جي پاڪستان پيپلز پارٽي کي تاريخ جي بدترين آفت جي

دور ۾ زنده رکيو پر ملڪ ۾ جمهوريت کي به بحال ڪيو. جڏهن 18 آڪٽوبر 2007ع تي شهيد بي بي 8 سالن جي جلاوطنيءَ کانپوءِ وطن واپس اچي رهي هئي ته کيس ٻين ملڪن جي حڪمرانن ۽ ملڪ جي ڪيترن ئي باخبر ماڻهن چيو ته هو پاڪستان واپس نه اچن چو ته کيس قتل ڪرڻ جو منصوبو ٺاهيو ويو هو. هن چيو ته مان پاڪستان ضرور واپس ايندس. مان پنهنجي قوم کي اڪيلو نٿي ڇڏي سگهان. مان پنهنجي ملڪ کي ان حالت ۾ نٿي ڏسي سگهان.

هڪ انٽرويوءَ ۾ هن چيو ته اسان دليل تي ڳالهه ڪندڙ مرد ۽ عورتون آهيون، اسان جا به خيال آهن. اسان ڄاڻون ٿا ته اسان کي ڪيئن جيئڻو ۽ ڪيئن مرڻو آهي. تاريخ شهيدن تي مشتمل آهي. تاريخ جو ڪپڙو انقلاب جي تارن سان ٺهندو آهي. اسان جمهوريت لاءِ پنهنجي جان، پنهنجي آزادي، پنهنجي جوانيءَ ۽ امن امان جي قرباني ڏني آهي. 27 ڊسمبر 2007ع تي راولپنڊيءَ جي لياقت باغ ۾ پنهنجي آخري جلسي کي خطاب ڪندي هن چيو ته اسان عوام سان گڏ جيئنداسين ۽ مرداسين.

ان خطاب کانپوءِ دهشتگردن کيس عوام جي موجودگيءَ ۾ شهيد ڪري ڇڏيو. اهڙي طرح عوام جو هٿ پڪڙي هن فاني جهان مان لاڏاڻو ڪري وئي. هن پنهنجي والد جي ان تحفي کي سنڀالي رکيو جيڪو شهيد ڀٽو پنهنجي 25 هين سالگرهه تي هڪ خط ذريعي ڏنو هو. اڄ سندس 70 هين سالگرهه تي اچو ته اهو عهد ڪريون ته اسان به عوام جو هٿ پڪڙي پنهنجي ملڪ ۽ عوام لاءِ ڪنهن به قربانيءَ کان نه ڪيپائينداسين. اهو ئي شهيد محترم بي بيءَ لاءِ سندس سالگرهه تي سڀ کان وڏو تحفو آهي.

عبادت جو اسلامي تصور

امام ڏنو

وڃي ته اها غير الله جي عبادت آهي يعني جيڪو ڪم الله کي ڇڏي ڪنهن ٻئي لاءِ ڪيو وڃي اهو عبادت ۾ شمار نه ٿيندو. عبادت لاءِ عام طور تي ماڻهن جو اهوئي لاڙو آهي ته نماز روزو حج ٽي عبادت ۾ شمار ٿين ٿا باقي هر جاءِ تي انسان آزاد آهي يعني باقي سڀئي ڪم جيڪي انسان پنهنجي زندگي ۾ ڪندو آهي انهن ۾ آزاد آهي. عبادت جو مفهوم تمام وسيع آهي. اسلام عبادت جا 3 قسم بيان ڪيا آهن جن جو ذڪر اسان کي نماز التحيات ۾ ملي ٿو جڏهن اسان تشهد جي حالت ۾ ويٺل هوندا آهيون ته ان ڳالهه جو اقرار ڪندا آهيون ته اي الله اسان جون سموريون زباني عبادتون، هر طرح جون متبادل عبادتون، سموريون مالي عبادتون صرف ۽ صرف الله رب العزت لاءِ آهن.

عبادت صرف الله لاءِ ئي آهي، زباني عبادت، متبادل عبادت، مالي عبادت آهي ٽي وڏيون شڪليون آهن عبادت جون. مالي عبادت جيڪا

پنهنجي عبادت لاءِ پيدا ڪيو آهي. “عبادت لاءِ اهو لازمي نه آهي ته باقاعده وضو ڪجي يا ڪجهه مخصوص دعائون پڙهجن پر هر اهو ڪم جيڪو ڪنهن لاءِ عاجزي ۽ انڪساري سان ڪيو ويندو آهي جيڪڏهن اهوئي ڪم الله رب العزت لاءِ ڪيو وڃي ۽ رب جي رضا لاءِ ڪيو وڃي ته اهو عبادت ۾ شمار ٿي وڃي ٿو ۽ جيڪڏهن اهوئي ڪم الله رب العزت کي ڇڏي ڪنهن ٻئي لاءِ ڪيو وڃي ٿو مثال طور ڪنهن پير فقير، شهيد، مزار، ولي لاءِ ڪيو

عبادت عبد مان ورتل آهي، جنهن جي معنيٰ بندي جي آخري درجي جي عاجزي ۽ انڪساري آهي. اصطلاحي معنيٰ - شريعت اسلامي جي اصطلاح ۾ عبادت فقط اهڙي فعل جو نالو آهي جيڪو ٻئي ڪنهن کان وڌيڪ خدا کي مڃيندي ان لاءِ عزت ۽ عاجزي جو ثبوت پيش ڪري دنيا ۾ انسان هڪ اهڙي مخلوق آهي جنهن کي الله تعاليٰ هڪ خاص مقصد لاءِ پيش ڪيو آهي. الله پاڪ جو فرمان آهي ته ”مان جنن ۽ انسانن کي صرف ۽ صرف

اسان ڪنهن غريب فقير جي مدد ڪندا آهيون ۽ ڪنهن محتاج جي ضرورت پوري ڪندا آهيون ۽ پنهنجي مال مان زڪوات ڏيندا آهيون پر صرف الله جي رضا لاءِ ته اهو مالي عبادت ۾ ڳڻيو ويندو. قولي عبادت ۾ اسان جو ڳالهائڻ، اسان جي زبان مان جيڪو ڪجهه به نڪرندو آهي اهو اسان جو قول هوندو آهي. اسان جي زبان مان نڪرندڙ هر لفظ لکيو ويندو آهي. مومن ماڻهو کي جڏهن ان ڳالهه تي يقين هوندو آهي ته سندس هر قول ۽ فعل رڪارڊ ٿي رهيو آهي ۽ کيس قيامت جي ڏينهن پنهنجي زبان مان نڪتل هر لفظ جو حساب ڏيڻو پوندو ته هو پنهنجي زبان جي حفاظت ڪندو آهي ۽ ڪا به اهڙي ڳالهه چوڻ ۽ ڪرڻ کان بچندو آهي جنهن کان رب ناراض ٿي وڃي. جڏهن سندس هر قول ۽ فعل رب جي رضا لاءِ هوندو آهي ته سندس اهو عمل عبادت ۾ شمار ٿيندو آهي. بدني عبادت يعني الله جي عبادت جسم ذريعي ڪئي وڃي، رات جو جاڳي عبادت ڪرڻ وڏي سعادت ۽ خوشقسمتي جي ڳالهه آهي. نماز ۽ روزا جسماني عبادت جا مثال آهن. انسان جو جسم الله جي امانت آهي، انسان کي گهرجي ته اهو پنهنجي جسم کي الله جي رضا لاءِ استعمال ڪري، جيڪي ڪم ڪرڻ لاءِ الله تعاليٰ حڪم ڏنو آهي اهي ڪري ۽ جن کان روڪيو آهي انهن کان رڪجي وڃي ته اهو الله جي عبادت ۾ شمار ٿي ويندو. حديث قدسي آهي، الله جي رسول صدم فرمايو ته ”الله تعاليٰ فرمائي ٿو ته اي ابن آدم تون پنهنجو پاڻ کي منهنجي عبادت لاءِ آزاد ڪرين ته مان توکي مالا مال ڪري ڇڏيندس ۽ تنهنجي غربت ختم ڪري ڇڏيندس ۽ جيڪڏهن تون ايئن نه ڪندين ته مان توکي

محنت مزدوري ۾ مصروف ڪري ڇڏيندس ۽ تنهنجي غربت به توکان پري نه ٿيندي.“
هن حديث تي غور ڪجي ته خبر پوندي ته الله تعاليٰ اسان کي ڪهڙيون ڪهڙيون مددگار هدايتون ڏيون جن تي عمل ڪري اسان پنهنجي اندران رزق جي ڳڻتي ۽

آهي ۽ پنهنجو اصل مقصد وساري ڇڏيندو آهي. اهو شيطان جو ڪم آهي جيڪو هر وقت اسان کي غربت کان ڊيڄاريندو رهندو آهي ته تون مال کي گڏ ڪر، جيڪڏهن تنهنجي نوڪري هلي وئي ته ڇا ڪندين؟ گهر جا خرچ ڪيئن پورا ڪندين؟ اها ئي اها ڳڻتي هوندي آهي جيڪا اسان کي مال گڏ ڪرڻ ۽ ڪمائڻ تي مجبور ڪندي آهي ۽ پوءِ انسان هر جائز ۽ ناجائز طريقي سان پنهنجي لاءِ مال گڏ ڪرڻ جي ڳڻتي ۾ لڳي ويندو آهي ۽ پنهنجي عبادت کي وساري ويهندو آهي. رب ته فرمائي ٿو ته تون اهو سڀ ڪجهه مون تي ڇڏ، پوءِ مان توکي اهو ڪجهه ڏيندس جنهن جو تون ڪڏهن تصور به نه ڪيو هوندو. جيڪڏهن انسان الله کي ڇڏي دنياوي ڪمن ۾ لڳي ويندو آهي ته پوءِ الله ان کي دنيا جي محنت ۾ ايترو ته مصروف ڪري ڇڏيندو آهي جو هو پوري زندگي محنت ئي ڪندو رهندو آهي پر پوءِ به کيس سڪون نصيب ناهي ٿيندو ڇو ته الله ته پاڻ فرمائي ٿو ته تون انهن ڪمن کي ڇڏي منهنجي عبادت ڪر، مان تنهنجا سڀئي ڪم پاڻ ئي ڪري ڇڏيندس. عبادت جي روح حقيقي ”محبت“ خداوندي کي قرآن حڪيم ۾ تمام گهڻي اهميت سان بيان ڪيو ويو آهي، جڏهن انسان جي الله سان حقيقي محبت هوندي ته پوءِ هو هر خراب ڪم کان بچندو ۽ هر سني ڪم ڏانهن لاڙو رکندو ۽ اهو ئي ڪندو جنهن کان سندس رب راضي ٿي ويندو ۽ پوءِ سندس هر عمل ئي عبادت ۾ ڳڻيو ويندو.

ڪمائيءَ جي ڊڪ ڊوڙ کي گهٽ ڪري سگهون ٿا ڇو ته جڏهن انسان کي الله پاڪ پيدا ڪري ٿو ته سندس رزق انهيءَ وقت لکيو ويندو آهي ته پوءِ غال انسان جو پنهنجي پوري زندگي انهي رزق جي ڳولا ۾ ئي گذاري ڇڏيندو

قرآن ۽ حديث جي روشني ۾ حج جي اهميت ۽ شرط ۽ فائدا

نور افشان

ڪري آدمءَ جي اولاد تي هڪ وڏو احسان ڪيو آهي ۽ ان کي مالدارن ۽ گنهگارن جي بخشش جو ذريعو بڻايو آهي. انهي عبادت ذريعي امت هڪ جاءِ تي گڏ ٿئي ٿي. سڄي

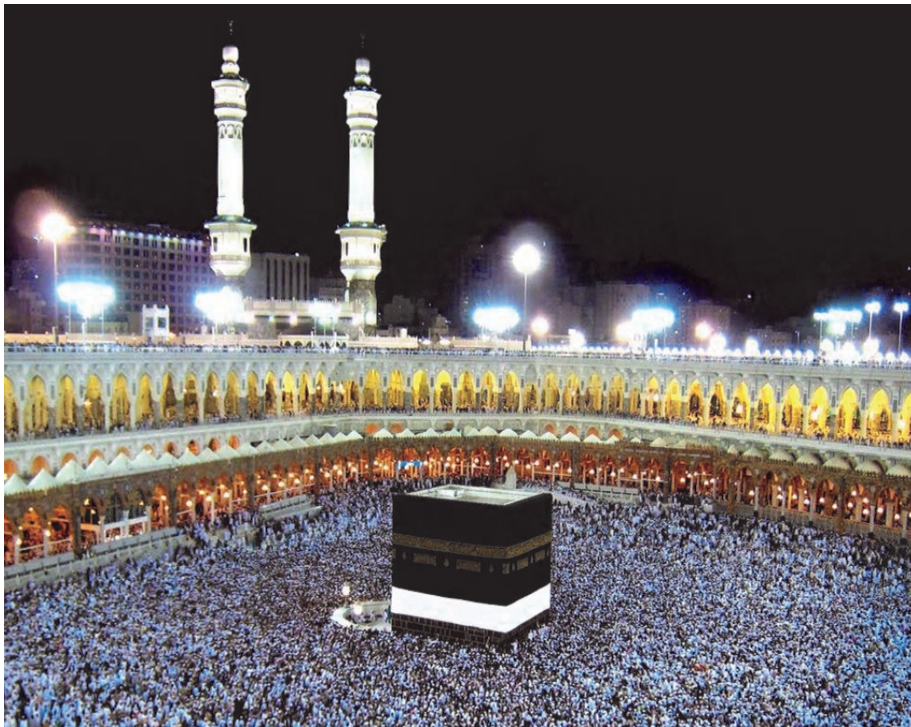
تعميل ۾ حج ڪندو آهي ۽ حج دوران خراب ڪمن کان پرهيز ڪندو آهي اهو گناهن کان اهڙي ريت پاڪ ۽ صاف ٿي ويندو آهي جڙ ته تازو ماءُ جي پيٽ مان پيدا ٿيو آهي.

حج جي لغوي معنيٰ ارادو ڪرڻ ۽ زيارت ڪرڻ آهي. شرعي لحاظ کان عبادت جي نيت سان خانہ ڪعبه جي زيارت ڪرڻ کي حج سڏيو ويندو آهي ۽ اسلامي اصطلاح ۾ بيت الله جي زيارت کي هڪ خاص ۽ بهتر طريقي سان ادا ڪرڻ جو نالو حج آهي. حج مخصوص مهيني ۽ مخصوص ڏينهن ۾ ئي ادا ڪيو ويندو آهي يعني هر سال ذوالحج جي 8 تاريخ تائين حج ادا ڪيو ويندو آهي. اسلام جي بنيادي اصولن مان حج به هڪ اهم جز آهي. ان جي فضيلت بابت الله تعاليٰ جو ارشاد آهي:

”۽ الله جو حق آهي ماڻهن تي حج ڪرڻ، ان گهر جو جيڪو شخص سگهه رکندو هجي ان پاسي نه وڃي پوءِ الله به پرواهه ناهي ڪندو جهان جي ماڻهن جي.“ (سوره آل عمران)

ان مان مراد اها آهي ته جامع عبادت الله خاطر فرض ڪئي وئي آهي ۽ الله جو پنهنجي بندن تي اهو به حق آهي ته ماڻهو الله جي خوشنودي لاءِ بيت الله جو حج ڪن پر ان ۾ الله تعاليٰ جو پنهنجو ڪوبه مقصد ڳنڍيل ناهي بلڪ الله تعاليٰ ان عبادت ذريعي پنهنجي بندن جا گناهه معاف ڪرڻ چاهيندو آهي. ارشاد نبوي صه آهي ته:

”جيڪو به الله جي حڪم جي

دنيا جا مسلمان بنا ڪنهن فرق ۽ رنگ نسل جي گڏ ٿي خدا جي عبادت ۾ مصروف ٿي ويندا آهن. غير مسلم قومن کي مسلمانن جي وحدت جو ثبوت حج فراهم ڪندو آهي. اتي سموري جاگرافيائي تقسيم ختم ٿي ويندي آهي. حج ۾ جڏهن ڪارا، گورا، مرد، عورت،

اها ڳالهه عام آهي ته غريب جي پيٽ ۾ مالدار ماڻهو وڌيڪ گنهگار هوندا آهن ڇو ته مال به هڪ فتنو آهي ۽ فتنن ۾ تمام گهٽ ماڻهو خدا جي تابعداري ڪندا آهن بلڪ ڪوڙ ماڻهو انهي سبب سان تڪبر ۽ عياشي جو شڪار ٿي ويندا آهن. خدا تعاليٰ حج فرض

عربي عجمي گڏ ٿي حج جو فرض ادا ڪندا آهن ته اسلامي برابري جي عملي تربيت ٿي ويندي آهي. اُتي امير غريب، حڪم ۽ محڪوم جي تميز ختم ٿي ويندي آهي. هڪ ئي لباس پهرييل سڀني پنهنجي خالق ۽ مالڪ جي سامهون سجدو ڪري گناهن جي معافي گهرندا آهن. ان عبادت سان مرڪزيت به پيدا ٿيندي آهي. عالم اسلام جا مسلمان هڪ هنڌ گڏ ٿي غير مسلم قومن اڳيان اها شاهدي ڏيندا آهن ته اسان هڪ آهيون ۽ اسان جي وچ ۾ ڪو به اختلاف نه آهي.

حضرت ابوهريره چيو آهي ته ”هڪ ڀيري رسول صه عرض ڪيو ويو ته عملن مان ڪهڙو عمل بهتر آهي؟ پاڻ سڳورن فرمايو الله ۽ ان جي رسول تي ايمان آڻڻ“ وري عرض ڪيو ويو ته ان کانپوءِ؟ ته پاڻ صلعم فرمايو ته ”خدا جي راهه ۾ جهاد ڪرڻ“ ٽيهر عرض ڪيو ويو ته ان کانپوءِ؟ پاڻ فرمايائون ته ”حج ڪرڻ“ (بخاري و مسلم)

هڪ موقعي تي پاڻ سڳورن فرمايو ”جنهن حج ڪيو ۽ بي حياتي ۽ فحاشي کان پاسو ڪيو ته اهو ايئن آهي جيئن ماءُ جي پيٽ مان تازو پيدا ٿيو.“ صحيح مسلم ۾ ابن خزيمه ۽ عمرو بن العاص کان روايت آهي ته محمد صه فرمايو ته حج انهن گناهن کي ختم ڪري ڇڏيندو آهي جيڪي ان کان اڳ ٿي چڪا هجن. صحيح بخاري ۾ ابوهريره کان روايت آهي ته محمد صه فرمايو ”عمرو بئي عمري تائين گناهن جو ڪفارو بڻجي ويندو آهي ۽ مقبول حج جو عيوضو سواءِ جنت جي ڪجهه ناهي.“

فرقيت جا شرط:

حج فرض هجڻ جا 8 شرط آهن.

جيستائين اُهي سڀئي شرط پورا نه ڪيا وڃن تيستائين حج فرض ناهي ٿيندو. سڀ کان پهريون شرط آهي:

1. اسلام: حج صرف مسلمان ئي ڪري سگهي ٿو جيڪڏهن استطاعت هئي پر مسلمان انسان حج نه ڪيو پوءِ فقير ٿي ويو تڏهن به ان تي حج جو فرض باقي رهندو.

2. دارالحرب: جيڪڏهن دارالحرب ۾ هجي ۽ باقي شرط پورا ڪيل هجن ۽ ڪيس ان ڳالهه جي خبر هجي ته حج اسلام ۾ هڪ فرض آهي ته ان تي تڏهن ئي حج فرض هوندو جيڪڏهن اهڙي طرح اسلام جي اها تعليم نه پهچي سگهي هئي ته حج فرض ناهي.

3. عقل: صرف عاقل مٿان ئي حج فرض هوندو آهي معنون تي نه.

4. آزاد: غلام يا باندي تي حج فرض ناهي ۽ جيڪڏهن اهو حج ڪري ته ان کي نفلي حج تصور ڪيو ويندو جيڪڏهن ڪيس مالڪ آزاد ڪري ڇڏيو ۽ وٽس حج جا جملي شرط پورا هجن ته مٿس حج فرض ٿي ويندو (چو ته هاڻي هو آزاد آهي).

5. بدني استطاعت: جسم سلامت هجي، نابين، معذور، فالج ۾ مبتلا يا اهڙو پوڙهو جيڪو پاڻ نه گهمي سگهي، سواري تي نه ويهي سگهي، ان تي حج فرض نه آهي جيڪڏهن صحتمند حالت ۾ حج فرض هو مگر ادا نه ڪيو بعد ۾ بدني استطاعت ختم ٿي تڏهن به حج جو فرض باقي آهي، تڏهن ان طرفان حج بدل ادا ڪيو ويندو.

6. مالي سگهه: ذاتي طور تي ايترو مالدار نه هجي جو اچڻ ۽ وڃڻ جا خرچ پورا ڪري سگهي ۽ اهو مال سندس عام ضرورت کان وڌيڪ هجي.

7. وقت: مٿي ڄاڻايل شرط حج جي مهينن ۾ پورا هجن تڏهن ئي حج فرض هوندو جيڪڏهن حج جا مهينا شروع ٿيڻ کان اڳ غريب ٿي ويو، مري ويو، معذور ٿي ويو ته ان تي حج فرض نه رهندو.

فائدا

حج ادا ڪرڻ جا تمام گهڻا فائدا آهن. جن مان ڪجهه هي آهن: حج گناهن کي اهڙي طرح ڌوئي ڇڏيندو آهي جهڙي ريت پاڻي گندگي کي صاف ڪري ڇڏيندو آهي. حج هڪ اهڙي عبادت آهي جنهن ۾ باقي سمورين عبادتن جا روح موجود آهن. مثال طور زڪوات ۾ مال خرچ ڪيو ويندو آهي، روزي ۾ نفسياتي خواهشن تي ضابطو آندو ويندو آهي، حج ۾ به ايئن ئي ڪيو ويندو آهي. حج ۾ باقاعدي سان نماز تڪبير سان ادا ڪئي ويندي آهي. حج جي موقعي تي مسلمانن جو عالمگير اتحاد جو روح پرور نظارو ڏسڻ لاءِ ملندو آهي. مثال طور مختلف رنگ نسل، ٻولي، قوم ۽ وطن جا ماڻهو هڪ ئي لباس ۽ هڪ ئي طريقي سان خدا جي ذڪر ۾ رڌل نظر ايندا آهن.

سڀني گڏجي هڪ ئي ڪلمو لبيڪ اللهم لبيڪ ورجائيندا آهن. هڪ ئي ڪيفيت ۾ سرشار پنهنجي خدا جي سڏ تي ڊوڙندا ويندا آهن سو جڙ ته اُهي خدا جي جانثار سپاهين جي هڪ فوج معلوم ٿيندا آهن. حج جو هڪ اهم واپاري ۽ اقتصادي فائدو اهو به هوندو آهي ته مختلف ملڪن کان ايندڙ حاجي سڳورا خريد ۽ وڪري ذريعي معاشي نفعو حاصل ڪندا آهن.

هٿرادو ذهانت جي اهميت ۽ نقصان جا خدشا

فرحان تنيو

۽ ڪجهه وقت کان عالمي سطح تي AI ٿي بحث جو موضوع بڻيل آهي. جنهن جو هاڻي باضابطه طور واهيو پڻ شروع ٿي چڪو آهي. جنهن بعد انساني تاريخ ۾ هڪ نئين انقلابي تبديليءَ جي شروعات پڻ ٿي چڪي آهي. ڇاڪاڻ ته هٿرادو ذهانت يا آرٽيفيشل انٽيليجنس وسيلي واهيپيدار جيڪو تصور ڪري ٿو هو به سو منظر سندس سامهون پيل اسڪرين تي اچي وڃي ٿو. جيتوڻيڪ مصنوعي ذهانت جي

سائنس جو ڪمال ۽ قرباني شامل آهي، جيئن ته ڪائنات اڻڪٽ آهي تنهنڪري انسان جي کوجنا به لامحدود رهندي ۽ ”ڪٿي نه پيڄبو ٿڪ مسافر“ جيان حضرت انسان جي ترقيءَ جو سفر تسلسل سان جاري رهندو. سائنس جي سمورين انقلابي ايجادن تي نظر وجهڻ سان اها ڳالهه سامهون اچي بيهي ٿي ته گذريل 10 ورهين دوران مصنوعي يا هٿرادو ذهانت جنهن کي انگريزيءَ ۾ ”آرٽيفيشل انٽيليجنس جو نانءُ ڏنو ويو آهي“ ۾ تمام گهڻي ترقي ٿي آهي

قدرت جي سڀ کان وڌيڪ سهڻي ۽ سڀاڻي مخلوق انسان ڌرتيءَ جي گولي تي پنهنجي شروعاتي ڏهاڙن کان هڪ تجسس، اچرج ۽ کوجنا جي سوچ ڪٿي اڳتي جو سفر جاري رکيو جيڪو هزارين ورهين پڄاڻان اڄ موجوده اوج تي رسيو آهي. جتي هاڻي خلائن جو سير، چنڊ ۽ ستارن کان اڳتي واري اڻڪٽ دنيا توڙي سڄي معلومات حاصل ڪرڻ به ممڪن بڻجي ويو آهي. ڏندين آڱريون ڏياريندڙان انساني ترقيءَ ۾ ظاهر آهي ته

AI ۽ بگ ڊيٽا:

عام اصطلاح طور AI ڪمپيوٽرن جي اوزار ڏانهن اشارو ڪري ٿو، جيڪي ڪجهه ڪمن جي ڪارڪردگي ۾ انساني ذهانت کي تبديل ڪري سگهن ٿا. هي ٽيڪنالاجي هن وقت انتهائي تيز رفتاريءَ سان ترقي ڪري رهي آهي، جيئن ويهين صديءَ جي آخر ۾ ڊيٽا بايس ٽيڪنالاجيءَ تيزيءَ سان ترقي ڪئي هئي. انٽرنيشنل سافٽ ويئر هلائيندڙن لاءِ ڊيٽا بايس بنيادي ڍانچو بڻجي چڪو آهي، ساڳئي طرح، ايندڙ ڏهاڪن دوران آرٽيفيشل انٽيليجنس وسيلي سافٽ ويئر ۾ شامل ڪيل نئين اهميت جي توقع ڪئي وئي آهي، گذريل ڏهاڪي ۾ ڊيٽا بايس کي "وڏي ڊيٽا" طور سڏيو ويندو هو، جنهن ذريعي نئين رجحان کي سنڀالڻ لاءِ اهم قدم مصنوعي ذهانت تي ٻڌل اهو جديد ڊيٽا بايسز جي بي مثال سائيز ۽ عالمي سطح ڏانهن اشارو ڪري ٿو، گهڻو ڪري ڪمپيوٽر سسٽم مان گڏ ڪيو ويو آهي جيڪي روزمره جي زندگيءَ جي تقريبن هر پهلو ۾ مددگار طور موجود هوندا، مثال طور، يوتيوب هر منٽ ۾ 400 ڪلاڪن کان وڌيڪ وڊيو مواد حاصل ڪري ٿو. بگ ڊيٽا ۽ AI وچ ۾ هڪ خاص تعلق آهي، AI ترقي ۾ تازا اضافا "مشين لرننگ" مان اچن ٿا. AI جي پيروي ڪرڻ لاءِ هدايتن جي هڪ مستحڪم سٽ کي ترتيب ڏيڻ بدران، هي ٽيڪنڪ وڏي ڊيٽا سٽ استعمال ڪندي AI کي تربيت ڏئي ٿي. مثال طور، AI چيٽ بوتس کي تربيت ڏئي سگهجي ٿي ڊيٽا سٽن تي جنهن ۾ ميسينجر ايپس مان گڏ ڪيل انساني ڳالهه ٻولهه جي ٽيڪسٽ رڪارڊنگ

هوندا آهن پر نقصان جي خدشن کي سامهون رکندي ان جي فائدي وارين صلاحيتن کي ڪنهن به ريت نظرانداز ناهي ڪيو ويندو ۽ ان ئي فلسفي تحت هٿرادو ذهانت واري ٽيڪنالاجي پڻ انسانذات سان لازم ۽ ملزوم بڻجي ويندي.

هٿرادو ذهانت وسيلي انٽرنيٽ ڪمپنيون وڏي مقدار ۾ ڊيٽا گڏ ڪري طاقتور مشين سکيا پروگرامن کي تربيت ڏيڻ لاءِ استعمال ڪري رهيون آهن، جيڪو عمل ڪيترين ئي بزنس ايپليڪيشنن لاءِ فائيدو حاصل ڪرڻ جو ڪليل ذريعو بڻجي رهيو آهي، ڇاڪاڻ ته مشين لرننگ الگورٿم وڏي پيماني تي موجود آهن ۽ هاڻي ڊيٽا تي ڌيان ڏيڻ جو وقت اچي ويو آهي جيڪو ان سسٽم کي وڌيڪ سولو بڻائي ٿو، مصنوعي ذهانت (AI) واقعي ڪمپيوٽر سائنس ۾ هڪ انقلابي ڪاميابي آهي، جيڪا ايندڙ سالن ۽ ڏهاڪن ۾ سڀني جديد سافٽ ويئر جو بنيادي حصو بڻجڻ لاءِ تيار آهي. مصنوعي ذهانت جو خاڪو ذهن ۾ اچڻ شرط خطري جي گهٽتائي به وڃي ٿي پر جديد سائنسي ايجاد جو هاڪاري استعمال ڪري ڪئين موقعا پڻ ڳولي سگهجن ٿا ۽ سائبر حملن کي روڪڻ لاءِ پڻ AI ٽيڪنالاجي جي مخصوص ڪمزورين مان جان چڏائڻي پوندي ڊيٽا جي اهميت ۾ اضافي توڙي وڏي مقدار واري ڊيٽا جي تربيت بابت وضاحت واري عمل کي پڻ AI وسيلي وڌيڪ سولو بڻايو ويو آهي ته جيئن عالمي سطح تي هن ٽيڪنالاجيءَ جو هاڪاري استعمال ڪري انسانذات کي وڌ ۾ وڌ فائيدو رسائي سگهجي.

استعمال کي انقلابي تبديلي قرار ڏنو ويو جيڪو ان سان گڏوگڏ ٽيسلا ڪمپنيءَ جي باني، سرون ايلون مسڪ سميت ڪجهه ٻين عالمي شهرت رکندڙ ماڻهن AI کي انسانيت لاءِ هاجيڪار قرار ڏيندي ان ٽيڪنالاجي تي پابندي مڙهڻ جو مطالبو پڻ ڪيو آهي، مصنوعي ذهانت تي ٻڌل ٽيڪنالاجيءَ تي پابندي جو مطالبو ڪندڙن جو موقف آهي ته جيڪڏهن مستقبل ۾ هر ڪم مصنوعي ذهانت وسيلي ڪيو ويندو ته پوءِ ان عمل جو انسان کي نقصان رسندو ڇاڪاڻ ته جيڪڏهن هٿرادو ذهانت وسيلي 100 ماڻهن جي ڪم لاءِ 20 کان 25 ملازم مقرر ڪيا ويندا ته ان سان ڪيترائي پروفيشنلز بيروزگار ٿي ويندا ۽ نوان نفسياتي مسئلا پڻ جنم وٺندا جن تي ڪنٽرول ڪرڻ شايد ممڪن نه هجي. ٽيڪنالاجي جي واهپي لاءِ نت نئون راهون هموار ڪندڙ جديد ڪمپنين جي باني طرفان آرٽيفيشل انٽيليجنس جي مخالفت باوجود دنيا جي اڪثر ملڪن مصنوعي ذهانت جو واهپو شروع ڪري چڏيو آهي ۽ هاڻي شايد ئي ڪير هن نئين توڙي ڏندين آڱريون ڏيندڙ ٽيڪنالاجيءَ جي رستي روڪ ڪري سگهي ڇاڪاڻ ته هٿرادو ذهانت هڪ اهڙي ٽيڪنالاجي آهي جنهن وسيلي نه رڳو انسان پنهنجي تصور خوابن کي ساڀيان ۾ بدلائي سگهي ٿو پر ان ٽيڪنالاجي وسيلي سائنسدان مختلف بيمارين جي سڃاڻپ پڻ ڪري سگهندا، جنهن سان ظاهر آهي ته انسانذات کي وڌ ۾ وڌ لاپ حاصل ٿيندو هونئن به چوندا آهن ته جيڪا شيءِ لاپائتي هوندي آهي ان جا ڪجهه نقصان وارا رخ به

نيو يارڪ ٽائمز ۾ ڇپيل هڪ رپورٽ موجب ڄاڻايل حڪمت عملي جو هڪ مثال ڏيندي چيو ويو آهي ته چيني حڪومت ميرينٽ هٽل ڄاڻا جي 50 ڪروڙ کان وڌيڪ گراهڪن جي ذاتي ڊيٽا چوري ڪرڻ ۾ ملوث آهي. جڏهن ته عام طور تي ڊيٽا جي پيڪيٽي سان سڀ کان وڏو خدشو مالي معلومات جي امڪاني طور غلط استعمال آهي. ان صورت ۾ معلومات کي استعمال ڪري سگهجي ٿو مشڪوڪ جاسوسن کي تريڪ ڪرڻ لاءِ سفر جي عادتن جو تجزيو ڪندي يا ماڻهن کي تريڪ ڪرڻ ۽ حراست ۾ وٺڻ لاءِ استعمال ڪري سگهجي ٿو.

پاليسي ۽ گورننس لاءِ اثر:

اهي اڀرندڙ ترقيون موجوده سائبر سيڪيورٽي حڪمت عملي جي نئين سر جوڙجڪ بابت سوچڻ تي مجبور ڪن ٿيون. هڪٻئي سان ڳنڍيل سسٽم ۾ ڪمزور ترين لنڪ جي سڃاڻپ وڌيڪ ڏکيو پراهم ڪم پڻ آهي تنهنڪري ان کي نظرانداز نه ٿو ڪري سگهجي. جيئن ته سينسز مشينون ۽ ماڻهو هڪ ٻئي سان ڳنڍجي ويا آهن، تنهنڪري AI سسٽم لاءِ ڊيٽا مهيا ڪري، سائبر حملن لاءِ داخلا پوائنٽن ۾ واڌ جو امڪان پڻ آهي. تنهنڪري سائبر سيڪيورٽي کي ڪمزور لنڪس کي گهٽ ڪرڻ لاءِ هڪ جامع حڪمت عملي جي ضرورت آهي. جيئن ته تربيتي ڊيٽا جيڪا سڀ کان اهم ۽ انقلابي AI ٽيڪنالاجي کي فيڊ ڪري ٿي، پنهنجي دائري ۾ عالمي آهي، ڪيترن ئي مختلف ملڪن مان گڏ ڪيل آهي، اهو واضح آهي ته صرف قومي سطح تي حڪمراني ڪافي نه هوندي.

انساني ذهانت جي ضرورت هئي. مزدور وسيلن کي گهٽائڻ هڪ تنظيم کي لازمي طور تي هڪ منصوبي کي مڪمل ڪرڻ لاءِ استعمال ڪرڻ گهرجي، يا جيڪو وقت هڪ فرد کي معمول جي ڪمن لاءِ وقف ڪري زبردست ڪارڪردگي حاصل ڪري ٿو. مثال طور ڪسٽمر سروس جي سوالن لاءِ چيٽ بوٽس استعمال ڪري سگهجن ٿيون ۽ AI جو طبي اسسٽنٽ مريضن ۾ موجود علامتن جي بنياد تي بيمارين جي تشخيص لاءِ استعمال ٿي سگهي ٿو.

نئين ڊيٽا جي قيمت:

AI ٽيڪنالاجي سائبر سيڪيورٽي ماحول کي ٻئي طريقي سان تبديل ڪندي ڇو ته ڊيٽا لاءِ ان جي خواهش کي تبديل ڪري ٿو ته ڪهڙي قسم جي معلومات هڪ مفيد اثاڻو بڻجي وڃي ٿي، معلومات جي اسٽوريج کي تبديل ڪندي جيڪي اڳ ۾ موجود مخالف اداڪارين لاءِ موجود هئا، پر ڪشش هڏن ۾ دلچسپي نه هئي.

جڏهن ته ڪجهه سائبر حملن جو مقصد صرف تباهي، نقصان يا تباهي جو سبب آهي، اهڙن مقصدن لاءِ ڊيٽا حاصل ڪرڻ جي ڪوشش پڻ ٿي رهي آهي جيڪي اڻڄاتل آهن، ان صورتحال کي نظر ۾ رکندي بي ضرر ڊيٽا استعمال ڪرڻ لاءِ AI سسٽم جي صلاحيت ”ڊيٽا هورنگ“ جي حڪمت عملي کي جنم ڏئي ٿي، جيڪا به معلومات حاصل ڪري سگهجي ته ان کي گڏ ڪرڻ ۽ ان کي مستقبل جي اسٽريٽجڪ استعمال لاءِ محفوظ ڪرڻ ضروري آهي پر في الحال اها استعمال هيٺ نه آهي.

تي مشتمل هجي ته جيئن به انسان ڇا چوندا ۽ مناسب جوابن سان گڏاڻن.

مصنوعي ذهانت ذريعي هاڻي معلومات کي رڪارڊ ڪرڻ ۽ محفوظ ڪرڻ مشڪل ناهي، پر ڊيٽا جي وڏي تعداد ۾ گڏ ٿيڻ سان انهن کي ڳولڻ انساني تصور جي صلاحيت کان ٻاهر آهي. اهڙيءَ ريت AI ٽيڪنالاجي کي اپنائڻ کان به غير معمولي ۽ بظاهر معمولي ڊيٽا قيمتي ٿي سگهي ٿي. مثال طور ماهرن ڪمپيوٽر جي ماڊلز کي تربيت ڏني آهي ته ڪنهن به ماڻهوءَ جي شخصيت جي گڻن کي سندس دوستن جي پيٽ ۾ فيس بوڪ تي شيئر ڪيل پوسٽن جي بنياد تي وڌيڪ صحيح نموني سڃاڻي سگهجي.

AI ۽ سائبر سيڪيورٽي:

انسان جي معمول واري زندگيءَ ۾ شايد ئي ڪو ڏينهن ڪنهن هاءِ پروفائيل ڊيٽا جي پيڪيٽي يا سائبر حملي جي خبر ڪانسواءِ گذرندو هوندو، لڪين ڊالرز جي سائبر نقصانن جو اندازو لڳائڻ ڏکيو آهي پر بين الاقوامي مالياتي شعبي (Lagarde 2012) کان هر سال 100 کان 250 ارب آمريڪي ڊالرز رڪي ٿو ته جيئن ڪمپيوٽرز، موبائيل ڊوائيسز، سرورز ۽ سمارٽ ڊوائيسز جي مسلسل واڌ سبب درپيش مجموعي خطرن کي منهن ڏيڻي سگهجي. جڏهن ته ڪاروباري برادريون ۽ پاليسي ساز ادارا اڃا تائين جدوجهد ڪري رهيا آهن ته سائبر دائري جي نئين اهميت جي چوڌاري پنهنجي ڊيٽا محفوظ رکڻ لاءِ AI جو استعمال وڌيڪ بهتر ڪيئن بڻائجي.

AI جو هڪ لازمي مقصد آهي ڪمن کي خودڪار ڪرڻ جيڪا ان کا اڳ

جملي خبرن ۾ اضافو:

ماهرن پاران اهو به خدشو ظاهر ڪيو ويو آهي ته آرٽيفيشل انٽيليجنس جي استعمال جا ڪيترائي نقصان ٿي سگهن ٿا، جن ۾ جملي خبرن ۽ غلط معلومات کي پکيڙڻ جو خطرو سڀ کان مٿانهون آهي، جڏهن ته هن ٽيڪنالاجي تي ڪم ڪندڙ ماڻهن جو چوڻ آهي ته ٽيڪنالاجي ڪمپنيون ان مسئلي کي منهن ڏيڻ جي ڪوشش ڪري رهيون آهن. ماهرن موجب جيئن ته ڪنهن به ٽيڪنالاجي کي سٺي ۽ خراب ٻنهي مقصدن لاءِ استعمال ڪري سگهجي ٿو ائين ئي AI به آهي، پر ڪيترائي ماڻهو هاڻي اهڙي ٽيڪنالاجي تيار ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهن ته جيئن ان مسئلي کي منهن ڏيڻ لاءِ اهڙي ٽيڪنالاجي تيار ڪئي وڃي جيڪا درست ۽ غلط معلومات ۾ فرق ٻڌائي سگهي پر صارفين کي پاڻ به ان معاملي ۾ ذميواري ڏيکارڻ گهرجي، ڇاڪاڻ ته AI جي استعمال کان سواءِ به ڪيتريون ئي جملي خبرون پکڙجي رهيون آهن.

Chatbots ڇا آهن؟

چيٽ بوٽس ڪمپيوٽر جا پروگرام آهن جن ۾ توهان جي سوالن جا جواب ڏيڻ جي تقريباً انسان جهڙي صلاحيت موجود آهي، جڏهن توهان انهن کان ٽيڪسٽ يا واٽس نوٽ ذريعي سوال پڇو ٿا ته اهي توهان جي ضرورت مطابق جواب ڏين ٿا. جيڪڏهن توهان جواب پسند نه ٿا ڪريو ته توهان پنهنجي سوال ۾ ڪجهه تبديلي شامل ڪري سگهو ٿا، جنهن جي جواب ۾ اهي چيٽ بوٽس

انهن جا جواب تبديل ڪرڻ جي صلاحيت رکن ٿا، اهوئي ڪارڻ آهي ته مصنوعي ذهانت واري ٽيڪنالاجي تي ڪم ڪندڙ AI چيٽ بوٽس جي مقبوليت وڌي رهي آهي.

Open AI ڪمپني جي چيٽ بوٽ ChatGPT 30 نومبر 2022 تي شروع ڪئي وئي ۽ هڪ هفتي اندر هڪ لک کان وڌيڪ ماڻهون ان کي استعمال ڪري چڪا هئا. ماڻهون کي سي وي لکڻ، پروجيڪٽ رپورٽون تيار ڪرڻ يا مختلف واقعن جي تياري لاءِ به استعمال ڪري رهيا آهن. پر ان کانسواءِ AI ٽيڪنالاجيءَ جا مختلف شعبن ۾ ٻيا به ڪيترائي فائدا آهن. ڇاڪاڻ ته اهي اڳ ئي اسپتالن، آفيسن ۽ سوشل ميڊيا الگورٿم ۾ استعمال ڪيا ويا آهن. ان کانسواءِ اهي چيٽ بوٽس توهان جي ڪاروبار کي هٿي وٺائڻ لاءِ هڪ ڪلڪ ۾ پروموشنل وڊيو پڻ ٺاهي ڏين ٿا.

'Chat GPT جهڙا ٻيا به ڪيترائي اوزار اڳ ۾ ئي مارڪيٽ ۾ اچي چڪا آهن جيڪي اسان جي زندگي، اسان جي ڪم ڪرڻ جو طريقو تبديل ڪري سگهن ٿا. تازو گوگل پنهنجو چيٽ بوٽ 'بارڊ' ايدوب 'فائر فلاء' شروع ڪيو ۽ فيبروري ۾ مائڪروسافٽ پنهنجي سرج انجڻ بنگ ۾ چيٽ بوٽ فيچر پڻ متعارف ڪرايو آهي.

نوڪرين لاءِ خطرا:

مصنوعي ذهانت وارا اوزار وقت سان گڏ وڌيڪ هوشيار ٿيندا. اهڙي صورتحال ۾ اهي خدشا به ظاهر ڪيا وڃن ته ڇا مستقبل ۾ AI ٽيڪنالاجي انساني ذهانت جو متبادل ٿي سگهي ٿي؟ ان حوالي

سان ماهرن جو خيال آهي ته اسان کي ان حقيقت کان منهن نه موڙڻ گهرجي ته ٽيڪنالاجي ترقيءَ جي نشاني آهي، جن ڪمن کي مڪمل ڪرڻ ۾ عام طور تي انسان کي گهڻو وقت لڳندو آهي، AI اوزار انهن ئي ڪمن کي ٿوري وقت ۾ مڪمل ڪري سگهن ٿا. اهڙي صورتحال ۾ به آپشن آهن: يا ته مصنوعي ذهانت جي ڊپ کان پوئتي هٽجي يا ان جي مدد سان پنهنجا ڪم وڌيڪ سولا ڪري سگهجن.

ماهرن موجب AI ٽيڪنالاجي اسان کي اڳتي وڌڻ ۾ مدد ڪندي. هن جو مطلب آهي ته ٽيڪنالاجي پراڻين نوڪرين کي تبديل ڪندي جڏهن ته انسانن لاءِ نوان موقعا پيدا ڪندي هن دور ۾ اسان انسانن لاءِ اهو تمام ضروري آهي ته ٽيڪنالاجي جي حوالي سان پاڻ کي پوئتي نه ڇڏي ڏيون، نيون صلاحيتون سکي وٺون ۽ هر وقت ان بابت باخبر رهون.

ان کان اڳ ٽيسلا ڪمپني جي سربراھ ايلون مسڪ سميت 1000 کان وڌيڪ ٽيڪنالاجي ماهرن خط لکي دنيا جي ملڪن کان مطالبو ڪيو آهي ته مصنوعي ذهانت سان لاڳاپيل سموريون تحقيقات بند ڪيون وڃن ڇو ته ان سان انسانيت لاءِ سنگين خطرو آهي.

ڪجهه ماهرن جو اهو به چوڻ آهي ته AI ٽيڪنالاجي جي مدد سان اسان ٻين خطرناڪ بيمارين جهڙوڪ ورتيگو جي به تشخيص ڪري سگهون ٿا، تنهنڪري مصنوعي ذهانت جو فائدو ورتو وڃي ۽ ان کي بلاڪ نه ڪيو وڃي.

اَبَرِ جا اوصاف: سُنِيءَ جو تعارف ۽ تاريخ

محمد اقبال جاڪرو

سُنِيءَ کان ڪير آهي جو واقف نه هوندو؟ اهو اسان جي گهرن ۾ استعمال ٿيندڙ هڪ عام دستي آلوي اوزار آهي، جيڪو عام طور نه صرف هٿن سان لٽا سبڻ، ٽوپي ۽ ترپائي توڙي ڀرت ڀرڻ جي ڪم ايندو آهي پر انهي سان ئي پير مان ڪوتي ڪندا به ڪڍبا آهن ته ڪي بدنيت ۽ بدخصلت انسان انهن سئين ڪي جادوءَ لاءِ به استعمال ڪندا آهن. جڏهن ته نيائين جا ڪن ۽ نڪ وغيره به انهيءَ سان تويابا آهن.

توپي واري سُنِيءَ جو ذڪر نه صرف انساني تاريخ ۽ ثقافت ۾ ڪيو ويو آهي پر انهي جو ذڪر قرآن شريف سميت مختلف آسماني ڪتابن ۾ به موجود آهي. قرآن شريف جي سورت الاعراف جي آيت چاليهين ۾ الله تعاليٰ پنهنجن سرڪش ۽ گناهگار بندن لاءِ فرمايو آهي ته، ”اهي تيسنائين جنت ۾ نه وڃي سگهندا جيستائين اٺ سُنِيءَ جي پاڪڙي مان نه لنگهي وڃي.“

مطلب ته جهڙي ريت سُنِيءَ جي پاڪڙي مان اٺ جو لنگهڻ ناممڪن آهي انهي ريت سرڪش ۽ گناهگار بندن جو جنت وڃڻ به ناممڪن آهي.

سُنِيءَ انساني سماج، انساني سڀيتا ۽ عالمي تاريخ ۾ هڪ اهم ۽ اعليٰ مقام رکي ٿي. هن عام ۽ روزمره استعمال جي اوزار جي

پڪڻ منجهه پساھ ڦالڻ آهي ڪوٺ ۾ خيال رهي ته سنهي سُنِيءَ سان جڏهن ڪا شيءِ سببي آهي ته اها نه صرف نفيس هوندي آهي پر اها آساني سان ڇڄندي پڻ نه آهي. سومارئي به اهو چئي رهي آهي ته هن جو پنهنجي گهوت ڪيت سڀن سان تمام مضبوط ۽ نفيس رشتو آهي، جيڪو ڪڏهن به ڇڄڻو نه آهي.

سنهيءَ سُنِيءَ سڀيو مٺو ماڙو سڀن من؛
هڻي ڪن جلم جا، ته وڏائين تن؛
ڪئن توپايان ڪن، اباڻي ابر ري؟
هن بيت ۾ مارئي جتي ماڙو سان
پنهنجي من جي رشتي جو ذڪر ڪيو آهي
اتي اباڻي ابر يعني خانداني سُنِيءَ کان سواءِ

شروعاتي ڪهاڻين مان هڪ جو واسطو انجيل مقدس سان به آهي. جنهن مطابق حضرت آدم عليه السلام ۽ حضرت حوا عليها السلام سُنِيءَ جي مدد سان انجيل جي پٺن مان پنهنجي لاءِ وڳا سبي تيار ڪيا هئا. جڏهن ته اسلامي تاريخ ۾ سُنِيءَ انهن پنجن اوزارن ۾ شامل آهي جيڪي حضرت آدم عليه السلام جنت مان آندا هئا.

شاهه جي رسالي ۾ سر مارئي جي داستان سئين جي آخري ٽن بيتن ۾ سُنِيءَ جو ذڪر موجود آهي:

سنهيءَ سُنِيءَ سڀيو مٺو ماڙو سڀن ساھ؛
ويني ساريان سومرا! گولاڙا ۽ گاهه
هنئون منهنجو هٿ ٿيو هٿ مٿي ۽ ماهه

ڪن توڻاڻن کان به نابري واري آهي.

پاڇاهي نه پاڙيان، سَرَ تِيُون! سَعِيءَ سارُ،
يَڪي اگهاڙن ڪي، ڪينَ يَڪيائين پاڙُ!
بيمَر جاپي ڄاڻُ، ابرَ جي اوصافَ ڪي!
هن بيت ۾ شاھ سائين ابر يعني
سعي جي ملهه ۽ مقام ڪي بادشاهي کان به
وڌيڪ قرار ڏنو آهي. ڇاڪاڻ جو سعي وڏي
ايتار واري وٽ آهي جيڪا جيتوڻيڪ پاڙ ته
اگهاڙي آهي پر ٻين کي ڍڪڻ جو ڪم ڪري
ٿي. شاھ سائين مطابق ابر جا اوصاف يا سعيءَ
جون ساراهون ۽ سڻائون ايتريون ته گهڻيون
آهن جو انهن کي سمجهڻ لاءِ انسان جو هڪ
جنم ناکافي آهي. ۽ انهي لاءِ کيس ٻيهر جمڻ
جو ضرور آهي.

سنڌ جي لوڪ گيتن ۽ ڪهاڻين ۾ به
سئين جو ذڪر عام آهي، جيئن محترم روئين
قريشي جي ڳايل هڪ گيت ۾ آهي ته:
آيل ڙي مون ته سئي وڃائي
پينر ڙي مون ته سئي وڃائي
سون سندي سئي تنهن ۾ ريشم جو ڏاڳو
چومڪ پريندي ڪٿ مون ڪيرائي؟
آيل ڙي مون ته سئي وڃائي
انهي ريت سنڌ جي ڪهاڻين ۽
لوڪ ڪهاڻين ۾ به سئين جو ذڪر موجود
آهي جيئن ته هڪ ڪهاڻي ۾ جادوءَ جي زور
سان هڪ شهزادي جي بت ۾ سئون تنبي ان
کي بي ساهو ڪيو ويندو آهي. ۽ جڏهن هڪ
شهزادي ان جي بت مان تنبيل اهي سئون
ڪڍي ان تان جادو جو اثر ختم ڪرڻ جا جتن
ڪري رهي هوندي آهي پوءِ جڏهن پڇاڙيءَ ۾
شهزادي جي بت ۾ ڪي ٿورڙيون ئي سيون باقي
وڃي رهنديون آهن ته هو ڪنهن ڪم سانگي

اڻي ويندي آهي ۽ سندس پانهي اهي بچيل
ٿورڙيون سيون ڪڍي شهزادي کي وقتي طور
پنهنجو بنائي وٺندي آهي.

هتي اسان انهي سعيءَ جو تعارف ۽
انهيءَ جي تاريخ پيش ڪري رهيا آهيون.

توپي واري سعي هڪ ڊگهي ۽ سٺي
پر مضبوط تار جي ٿيندي آهي، جنهن کي هڪ
ٿلهو تراڪڙو تنگت سرو ٿيندو آهي جنهن ۾
هڪ سوراخ هوندو آهي جنهن کي پاڪڙو يا
تڪ سڏيندا آهن ۽ انهي ۾ سڀي توپي لاءِ
ڏاڳو وجهي سگهيو آهي. جڏهن ته ان جو پيو
سرو سلامي دار هوندو آهي ۽ ان جي آخر ۾
هڪ سنهڙي جهنب ٿيندي آهي، جيڪا
ڪپڙي يا چمڙي جي پن سرن کي گنڍڻ توپڻ يا
پرت پرتڻ جو ڪم ڪندي آهي.

شروعاتي دور ۾ سئين جانورن جي
هڏن، سڱن، ڏندن يا پوءِ ڪاٺ مان ٺاهيون
وينديون هيون. انهن سئين جي مدد سان قديم
دورن جي انسانن بت ڍڪڻ لاءِ چمڙي يا وٽن
جي پنن مان پنهنجي لاءِ وڳا سببا يا رهڻ لاءِ
تنبو وغيره جوڙيا. انهي کان سواءِ انهن جي ئي
مدد سان مڇيون مارڻ لاءِ جارب به ٺاهيا ويا ته
سامان سڙو کڻڻ لاءِ ڳوٺريون ٿيڻا به تيار ڪيا
ويا.

قديم دور جي سئين ۾ ڏاڳي طور
جانورن جي تنتن يا وٽن پوڻن جي تاندورن کي
استعمال ڪيو ويندو هو. جڏهن ته ان دور جي
سئين ۾ پاڪڙي بردارن هڪ نالي هوندي هئي
جنهن ۾ ڏاڳو رکيو ويندو هو. اڳتي هلي سئيءَ
جي هڪ سري کي تراڪڙو ڪري انهي ۾ پاڪڙو
ناهي ڏاڳو وجهي استعمال ڪيو ويو. البت بعد
۾ جڏهن سلائي مشين ٺاهي وئي ته انهي سئيءَ
جو سوراخ ۽ منهن جهنب ٻئي هڪ ئي سري ۾

ٺاهيا ويا.

قديم مصرين سرامڪ جون پن
نوڪن واريون سئين ٺاهيون هيون، جن جي هر
سري تي هڪ پاڪڙو هو.

رومي سئين ڪنجهي ۽ لوھ جون
ٺهيل هيون جن کي مٿان پاڪڙا هوندا هئا.

سئين جو ذڪر قديم ويدن ۽ سناتن
ڌرم جي ٻين لکتن ۾ به ملي ٿو، جيڪي
تحريريون اٽڪل 35 سوسال پراڻيون آهن.
موجوده دور جي بيضوي پاڪڙي واري سئي ۽
ويدن ۾ ذڪر ڪيل سئين ۾ مشابهت ٻڌائي
وئي آهي.

امام غزالي 1100 عيسويءَ ۾ لکيو
هو ته سئي جي تياري اٽڪل پنجويهن مرحلن
۾ ڪئي ويندي آهي.

اسپين وارن سئين ٺاهڻ جو هنر
مسلمان فولاد سازن کان سکيو، جن جي وسيلي
اهو فن انگلستان تائين پهتو. ايتري قدر جو
هنري ائين (1509 کان 1547) جي دور ۾
سئين ٺاهڻ جو واحد ڪاريگر اصل ۾ اسپيني
نسل جو مهاجر يا ڏيهه تيا ڳيندڙ هو.

1600ع کان 1900ع جي آسپاس
واري دور ۾ دنيا ۾ توپي واري سئي جي ڪردار
۽ ان جي شڪل شبيهه ۾ وڏي ڦير ڦار آئي.
سورهين صدي عيسوي واري انگلستان ۾
اسلامي اسپين جي سياسي هلچل ۽ هيٺان
سبب يورپ کان ايندڙ جن مختلف هنرن ۽
واپارن جي آڇيان ڪئي وئي انهن مان سئي
جي تياري وارو هڪ هنر به شامل هو. خيال
آهي ته اسپيني مڊرن سئي بناڻ جا ماهر
هئا پر انهن اهو هنر مسلمان هنرمندن کان
سکيو جيڪي ان کي ڳجهو رکيو پي آيا.
اسپينين پنهنجي اهڙي مهارت جرمنن کي به

وڏي ويا چاڪاڻ ته سئين جي تياري مختلف مرحلن ۽ مهارتن وارن ڪارڪنن ۾ ورهائجي وئي. نفيس ڀرت ۽ ٻين سينگار ۽ سجاوت وارن ڪمن لاءِ اعليٰ قسم ۽ درجي واريون سئيون دستياب ڪيون ويون. ريلڊ ڊچ جي فورج مل نيڊل ميوزيم ۾ موجود، تنهن وقت هٿ سان ٺاهيل پاڪٽن واريون سئيون ايتريون ننڍيون آهن جوهي صرف اپٽيل شيشي (ميگنفاٽنگ گلاس) سان ئي ڏسي سگهجن ٿيون. انهن مان لنگهڙ لاءِ ڪن ٿورڙين سئين کان سواءِ گهريل معيار جو ڏاڳو موجوده دور ۾ نه ملي رهيو آهي.

جديد دور واريون سئيون مضبوط ترين ڪاربان اسٽيل جي تار مان ٺاهيون آهن ۽ زنگ کان بچاءُ لاءِ انهن سئين تي جست يا سون جي قلعي ڪئي ويندي آهي. اعليٰ معيار جي ڀرت ڀرڻ واريون سئيون به تهائي پلاٽينم ۽ هڪ تهائي ٽائيٽينيم جي ڀرت (ايلاءِ) سان ٺاهيون آهن.

پنهنجي ارتقاء واري چئن سون سالن ۾ سئي مختلف شڪليون ڌاريون. 1600 جي آسپاس هي برطانيه وارن لاءِ به هڪ پرڏيهي ۽ ناياب شيءِ هئي ان جو وڏو ملهه ۽ مان مرتبو هو. انهي جي تياري ۽ واپار فخر جهڙي ڳالهه هئي. اميرن لاءِ سون ۽ چاندي جي سئي هڪ ملهائڻي سوکڙي ليڪي ويندي هئي. صنعتي انقلاب کان پوءِ سئي هڪ اهم ۽ عام گهرو ضرورت بنجي وئي. ۽ هن وقت اها سئي ئي آهي جنهن جي ذريعي انسان ويس وڳن جهڙا وڪر تيار ڪري پاڻ کي سردي گرمي کان به بچائي ٿو ته وري پنهنجي شان ۽ وقار توڙي سونهن ۽ سويپا ۾ اضافو به ڪندورهي ٿو.

ٽيڪنالاجي جي ترقي کان پوءِ صنعتي انقلاب آيو ۽ 1828ع ۾ تنهن دور جي مطابق جديد ترين مشينري کي متعارف ڪرايو ويو ته انهيءَ دور ۾ سئي جي تياري هڪ موتمار ۽ خطرناڪ پيشو بنجي ويو. مشينري کان اڳ 1824 ۾ ريلڊڊچ واري علائقي ۾ هٿن سان هر هفتي اٽڪل پنج ملين سئيون تيار ڪيون وينديون هيون پر 1847 ۾ جڏهن ان هنر کي مشينن تي منتقل ڪيو ويو ته انهن انگ پنجاه ملين سئيون في هفتو ٿي ويو.

سئين جو ڪاريگر هڪ جنهن کي انگريزي ۾ پوائنٽر چوندا هئا، اهو سرائ (گرائنڊ اسٽون) تي هڪ وقت ۾ سو سئيون سري يا گهڙي ڪري سگهندو هو ان ريت هڪ ڪلاڪ ۾ ڏهه هزار سئيون تيار ٿي وينديون هيون. پر انهن سئين جي تياري جي مختلف مرحلن ۾ سنهڙا ذاتي ڌڙا ۽ سرائ جا ڌڙا ڪاريگر جي ساه جي ذريعي سندس ڦڙن ۾ پهچي کيس بيمار ڪري وجهندا هئا، انهي بيماري کي انگريزي ۾ ”پوائنٽرز روت“ سڏيندا هئا. جڏهن ته سرائ جي تنڻ جي سبب اهو به خطرو هو ته اهي تڙي ڪري ڪنهن جي اک جي ضائع ٿيڻ جو سبب به بنجي پي سگهيو.

ارڙهين صديءَ جي سئي ٺاهيندڙن پيداوار جو هڪ اهڙو نظام جوڙيو جيڪو اڄ به خود ڪار ڪارخانن جو بنياد آهي. ريلڊ ڊچ جي پاڻيءَ تي هلندڙ اسڪورنگ ملز اهڙيون ته سئيون سئيون تيار ڪيون جو انگلينڊ جي اڪثر سئين جي ڪاريگرن ريلڊ ڊچ ڏانهن رخ رکيو.

ارڙهين صديءَ دوران، ورڪشاپ

سوني، اسپيني ڪارڪنن واريون سئيون انگلستان پهچڻ کان اڳ خام ۽ گهريون هيون، جيڪي عام طور لوهارن طرفان تيار ڪيون وينديون هيون. سورهين صدي عيسوي جي شروعات جي آس پاس انگريز سئي ٺاهيندڙن اسپين ۽ جرمني کان خاص طور ٺاهيل تارون گهراڻو شروع ڪيون. بعد ۾ انگريزن سئي کي وڌيڪ سڌاريو ۽ ترقي ڏياري.

جيتوڻيڪ اڳ ۾ انگلستان سئي جي تياري لاءِ خاص قسم جي تار اسپين ۽ جرمنيءَ کان گهرائيندا هئا پر 1567ع کان پوءِ انگلستان وارن کي ٻاهران تارن جي گهراڻو جي ضرورت نه رهي. چاڪاڻ ته انگريزن پاڻ به سئين تارن جي تياري جو هنر سکي ورتو هو. ريلڊ ڊچ نالي هڪ واهڻ هٿ سان ٺاهيل سئين سبب دنيا ۾ تمام گهڻو مشهور ٿي چڪو هو. پاڻي سان ڪم ڪندڙ سڪورنگ مشين ريلڊڊچ وارن کي پنهنجي هنر ۾ تمام گهڻي مدد ۽ ترقي ڏياري. ريلڊ ڊچ ۾ تاريخي شاهدين مطابق پهرين سئي 1639ع ۾ تيار ڪئي وئي. تنهن دور ۾ چارلس ٻئي جي بحالي سان گڏوگڏ ذاتي آرائش جي لاڙي سبب سئين جي گهر تمام گهڻي هئي. ارڙهين صدي تائين ريلڊڊچ ساليانو ڏهه لک سئيون تيار ڪندو هو. ريلڊڊچ جي سئين کي دنيا ۾ وڏو نالو ۽ ناماچار حاصل هو ۽ عالمي سطح تي به ان جي تمام گهڻي طلب هئي. جنهن کان متاثر ٿي جپان وارن طرفان توڪيو جي هڪ واهڻ جو نالو پڻ ريلڊڊچ رکيو ويو ته جيئن اتي تيار ڪيل سئين کي به قانوني طور ”ميلڊ ان ريلڊڊچ“ لکي واپار ڪري سگهجي. ريلڊڊچ وارين سئين جو ٽڪ ايترو ته سنهو هو جو ان مان تمام سنهو سڳوڻي لنگهي سگهندو هو.

عوامي شاعر، هاري اڳواڻ، باباءِ سنڌ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي

(ورسيءَ جي مناسبت سان)

لطافت علي جوهر

جنهن سبب اڄ سنڌ جو پورهيت طبقو ۽ هاري
کيس باباءِ سنڌ (Father of Sindh) جي
لقب سان ياد ڪري ٿو.

جي جيءَ کي جيارين
سي لاهوتي لڏي ويا
(شاهه)

ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي 7
آڪٽوبر 1901ع ۾ لاڙڪاڻي ضلعي ۾ موهن
جو دڙو ويجهو ڳوٺ بکو ديرو تعلقي ڏوڪري ۾
ڄائو هو. ان کانپوءِ 1927ع ۾ ڊي جي سنڌ
ڪاليج ڪراچي مان بي اي جو امتحان وڌي
اعزاز سان پاس ڪيائين.

ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي بهترين
شاعر، نثر نويس، لاجواب مقرر (Orator) هئڻ
سان گڏوگڏ هڪ عملي ماڻهو هو. کيس هر
وقت پنهنجي مسڪين ماروٽن جي معاشي
بدحالي تي ڳڻتي ٿيندي هئي ۽ هر وقت انهن
جي حالت سڌارڻ لاءِ فڪر مند رهندو هو.
شاگردي واري دور کان وٺي هو انهن لاءِ انتهائي
حساس جذبا رکندڙ هو ۽ هارين جي بگڙيل
صورت حال تي هر وقت تڙپندو رهيو ۽ انهيءَ
تڙپ ۽ سڃائي واري جذبي کيس شاعر بڻائي
چڏيو ۽ 1930ع ۾ هن پنهنجو پهريون شعري
مجموعو ”تحفه سنڌ“ شايع ڪيو. جنهن کي
سڄي سنڌ ۽ هند ۾ ساراهيو ويو. تحفه سنڌ ۾
بهترين نظم ۽ رباعيون شامل هيون جيڪي

آهي ۽ جڏهن اهو ڏاڍو، جبر، دهشت ۽ وحشت
پريو نظام پنهنجي انتها کي پهچي ٿو ته قدرت
انهيءَ ذهني ڪوڙ کي، سماجي اڻ برابري ۽
معاشي بدحالي مان ماڻهن کي نجات ڏيارڻ لاءِ
ڪي اهل همت ۽ ساڃاهه وند مرد مجاهدن کي

پيدا ڪري ٿي جيڪي قوم کي غلامي پري
نظام مان ڪڍي کين نئون اُتساهه ڏيئي نئون
جذبو جنون ۽ اُمنگ پيدا ڪري آزادي جي
عظيم منزل تي هلڻ جو رستو ڏيکارين ٿيون.
سنڌ جي مظلوم پورهيت عوام هارين
لاءِ درد رکندڙ اهڙن عظيم آدرشي ۽ روشن خيال
مهان انسانن ۾ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي جو
امر ڪردار ۽ قرباني سڀني کان مٿاهين آهي،

جڏهن به ڪام قوم پنهنجي شاندار
ماضي ۽ محبتن جي مناس سان پيريل ثقافتي،
تهذيبي ۽ تاريخي ورثي کي فراموش ڪندي
غيرن جي مفادن جي رکوال ۽ نگهبان ٿي ڌارين
جي دلالي، ماروٽن سان غداري ۽ وطن فروشي
کي واپار ۽ ڪاروبار بڻائي چڏيندي آهي ۽
سماجي ۾ پري پري تائين عدل انصاف ۽ حق
پرستي جي ڪا به جهلڪ نظر نه ايندي آهي.
بنياد پرستي، عقيدت پرستي، مفاد پرستي ۽
انتهاپسندي جهڙا مرض، دين ۽ ڌرم ثقافت ۽
روايتن جو روپ اختيار ڪري وٺندا آهن ته
ملڪ جي 99 سيڪڙو ماڻهن جي حالت
غلامن واري ٿي ويندي آهي. هو جسماني طور
تي بلڪل آزاد هوندا آهن پر سندن ذهن
غلامي جي زنجيرن ۾ جڪڙيل هوندا آهن،
کين آزادي سان جيئڻ ۽ پنهنجي تقدير کي
سنوارڻ/بدلائڻ جو حق حاصل نه هوندو آهي.
اهڙي گهٽ ۽ پوست واري ماحول ۾ سندن
سوچن تي پهرا، تالابندي ۽ حدبندي (Demarcation)
(مڙهيل هوندي آهي، عوام تي مڙهيل
اهڙيون سخت پابنديون کين بدحال ۽ معاشي
طور ڪمزور بڻائي کين غربت جي اوڙاهه ۾
ڌڪين ٿيون ۽ آزاد انسانن کي اهڙي ذهني
ڪوڙ کي ۽ غلامي جي ڏيڀڻ ۾ ڌڪڻ جو مکيه
سبب پيري مريدي ڪانسواءِ جاگيردارن،
سردارن ۽ وڏيرن جو ڏاڍو ۽ دهشت پريو نظام

ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي وڏي ڏاهپ رکندڙ ۽ قوم جو نبض شناس ليڊر هو. کيس مستقبل جي چئلينجز جي چڱي پروڙ هئي. هن جي دور انديش نگاهن انهيءَ ڳالهه جو چڱي طرح مشاهدو ڪري ورتو هو ته سنڌي سماج جي ترقي ۽ خوشحالي جي رستي ۾ وڏي ۽ وڏي رڪاوٽ سرداري، وڏيرڪو ۽ جاگيرداراڻو نظام آهي جيڪو پوري گرفت سان مظلوم طبقي مٿان غير متوازن اقتصادي ۽ زرعي نظام ذريعي سندن استحصال ڪري رهيو آهي ۽ انهيءَ استحصال نظام مان کين چوٽڪارو ڏيارڻ جي اشد ضرورت آهي ۽ اهو چوٽڪارو ڏيارڻ لاءِ منجهن سماجي شعور ۽ سياسي ساڃاهه پيدا ڪرڻ ضروري آهي ۽ انهيءَ مقصد جي حاصلات لاءِ هن سنڌ جي ڳوٺ ڳوٺ، واهڙ واهڙ ۽ وسڻي وسڻي ۾ وڃي هارين کي سجاڳ ڪندي کين تلقين ڪئي ته ظلم ڀريي نظام خلاف متحد ٿيو ۽ سندن اهميت جو اندازو ڏياريندي کين باور ڪيو ته ملڪي معيشت، اقتصاديات ۽ زراعت کي سگهارو بڻائڻ ۾ سندن وڏو رت، ست، محنت ۽ مشقت شامل آهي. جڏهن ته وڏيرا، سردار، پير، مير ۽ سياسي گادين تي ويٺل سياسي قوتون غدار وطن، قوم فروش ۽ ابن الوقت بڻجي سندن استحصال ڪري کين غلام ڪري رکندا پيا اچن ۽ انهيءَ ظلم خلاف کين اٿڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن هو هڪ پليٽ فارم تي متحد ٿي وڃن ته يقينن هُو انقلاب آڻي سگهن ٿا جنهن ۾ ئي سندن خوشحالي جي ضمانت آهي، جنهن تي هارين کيس وڏي موت ڏني ۽ هن جي قافلي ۾ شامل ٿيندا رهيا.

ڪامريڊ حيدر بخش هارين جي خوشي ۽ جذبي کان ڏاڍو متاثر ٿيو ۽ هن هارين

ڪري ست تي پاڻ کي سرڪاري نوڪري مان آزاد ڪندي 1945ع ۾ وڏي دليري سان ڊپٽي ڪليڪٽر جي عهدي تي تڏو هڻي ڇڏي ڏنو. انهن ڏينهن ۾ گڏيل هندستان ۾ اهو پهريون مثال هو جو ڪنهن ڏيهي ڪاموري هيڏو وڏو سرڪاري عهدو پنهنجي مظلوم هم وطنن ۽ هارين جي حقن لاءِ قربان ڪيو هجي ڇو ته کيس هارين ۽ پنهنجي ڌرتي جي پيڙهيل طبقي جو شدت سان احساس هو ۽ سرڪاري نوڪري دوران هو وڏي گهرائي ۽ سنجيدگي سان سمورين قهري ڪارروايين جو عملي مشاهدو ڪري چڪو هو. 1945ع ۾ اها خبر پوري ملڪ خاص طور تاج برطانيا تي وڃي پوري ملڪ ڪري، انهيءَ خبر جتي انگريز سرڪار ۽ سندس پاليل وڏيرن، سردارن، جاگيردارن جون ننڍون ڦٽائي ڇڏيون اُتي عام عوام هارين ۽ مظلوم طبقي جي چهرن تي خوشي مان سرهائي ڊوڙي آئي. هن پنهنجي باقي زندگي سنڌ جي ڌڙيل ۽ صدين کان پيڙهيل طبقي جي حقن جي بحالي ۽ منجهن سجاڳي پيدا ڪرڻ لاءِ اربي ڇڏي ۽ پنهنجي تقريرن، تحريرن ۽ شاعري کي پنهنجو هٿيار بڻائيندي عوام اندر ذهني شعور ۽ سياسي سجاڳي جي تڙپ پيدا ڪندو رهيو. انهيءَ ڏس ۾ مارچ 1947ع ۾ هو پنهنجو شعري مجموعو ”آزاديءَ“ قوم“ پڌرو ڪيو جنهن ۾ هن آزاديءَ قوم جي طويل نظم ۾ سنڌي نوجوانن کي همٿائيندي چوي ٿو ته:

سنڌي فرزند، اُتي زور نظر پيدا ڪر!
جو وجهي ترٿلو دنيا ۾ اثر پيدا ڪر!
نعون چراغ، نعون خورشيد و قمر پيدا ڪر!
نعون گلزار ۽ هٻڪار ۽ ڪر پيدا ڪر!
جو انهيءَ سان ئي همراز آزاديءَ قوما!

حب الوطني سان گڏوگڏ پنهنجي ماروٿڙن ۽ جهانگيٿڙن سان محبت ۽ عهد وفا جو عملي ثبوت آهن. انهيءَ کان سواءِ پنهنجي بي مثال فڪري تخليق ۽ مشهور نظم ”شڪوه“ جو شمار به سندس ادبي ۽ شعري تخليق جو نادر شاهڪار آهي.

ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي عملي زندگي جي شروعات سرڪاري نوڪري سان ڪئي. پر ملڪ جي مروج قانون، جاگيرداراڻي، سرداري ۽ وڏيرڪي نظام جي درندگي، وحشت، ڏاڍ، جبر ۽ قهري ڪارروايين جتي سنڌي سماج کي غربت ۽ بدحالي ۾ جڪڙي، غريب هارين ۽ پورهيتن لاءِ هي ڌرتي سوڙهي ڪري ڇڏي هئي ته ساڳئي وقت انهن قهري ڪارروايين سبب سنڌ جي وجود، خوشحالي ۽ وحدت کي به هاجورسي رهيو هو.

سردار نواب، جاگيردار خانبهادر ۽ وڏيري شاهي پوري شدت سان هارين، پورهيتن ۽ مسڪين مزدورن جو معاشي قتل عام ڪري کين پنهنجو واهي، ٻانهو ۽ غلام بڻائي رهيو هو. ظالم زميندارن فصل تيار ٿيڻ تي بنا بتي جي اناج تي قابض ٿي کين لنگهڻ کائڻ تي مجبور ڪري ڇڏيو هو. سنڌ جي اصل ڌرتي ڏيڻ ۽ محنتي هارين، پورهيتن ۽ مزدورن سان اهڙي معاشي هلت تي جتي هڪ طرف سنڌ جي زراعت تي ڪاپاري ڌڪ لڳڻ جو خطرو هو ته ٻئي طرف مظلوم هارين جي ڪا به داد رسي نه ٿيڻ سبب هاري ۽ پورهيت طبقو سخت ذهني عذاب جو شڪار هو. اهڙي صورتحال ڏسندي هن مرد مجاهد ۽ قوم جي هڏوڪي ليڊر جي ذهن ۽ ضمير کيس وڏيڪ عرصي جي حس ۽ خود غرض ٿي سرڪاري نوڪري ڪرڻ جي اجازت نه ڏني، جنهن

جي هلچل کي سگهارو ۽ منظم ڪرڻ لاءِ کين هڪ پليٽ فارم ”سنڌ هاري ڪميٽي“ تي متحد ڪيو.

1947-48ع ڌاري هن ”هاري جو

زمانو“ نظم تخليق ڪئي. هن قومي سجاڳي ۽ سماجي جاڳرتا کي هاري جدوجهد سان لازمي ۽ ملزوم سمجهندو هو. انهيءَ مقصد لاءِ هن هڪ جامع ۽ مربوط رٿابندي ڪندي 30 ۽ 31 مئي 1948ع تي ”ڪل سنڌ هاري ڪانفرنس“ رٿوديو ۽ منعقد ڪرائي جنهن ۾ پاڻ هاري ڪميٽي جو پهريون صدر چونڊيو ويو ۽ انهيءَ ڪانفرنس ۾ هن سنڌي عوام جي قومي ۽ طبقاتي مفادن بابت ٺهراءَ پاس ڪندي چيو ته پاڪستان کي مضبوط ۽ مستحڪم بڻائڻ لاءِ سمورن صوبن جي رضامندي ۽ رضاڪاراڻو تعاون حاصل ڪيو وڃي ۽ پاڪستان جي ٺهراءَ موجب سمورن صوبن کي خودمختيار ۽ خود حڪومت ڪرڻ جو حق ڏنو وڃي. هن ساڳئي پليٽ فارم تان هارين جي حقن سان گڏوگڏ سنڌ جي آزاديءَ ۽ آجپي جي جنگ به وڙهي. سندس اهو جذبو انتهائي مٿاهون ۽ مثالي نظر اچي ٿو.

ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي

پنهنجي انقلابي مقصد کي مسلسل جاري رکندو آيو سندس شاعراڻي تخيل ڪمال درجي جي هئي، جنهن عوام مان مايوسي ختم ڪري ترقي پسند سوچ، روشن خيالي ۽ زندهه دلي وارو جوش ۽ جذبو پيدا ڪيو.

1948ع ۾ ”سنڌ جا ساهه ۽ سردار ۽

دلبر هاري“ ۽ ”ايٽم بم“ جهڙا شاهڪار نظم لکي صدين کان جمود ۽ مانار ۾ ورتل سماج کي نئين سوچ ۽ نوان رستا ڏيکاريا ٿين.

ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي

پنهنجي ذاتي تڪليفن ۽ بيماري کي پاسيرو رکي هر دم ۽ هر موقعي تي ڏکوبل ۽ مظلوم انسانيت جيڏڪ ۽ پيڙا جي وڪالت ڪئي.

1953ع ۾ ”سنڌ پياري“ جهڙي

شاندار نظم تخليق ڪري سنڌ سان محبت، عقيدت ۽ مٿي ماءُ جو قرض ادا ڪيائين. جڏهن سنڌ جي ڏهاڪي ۾ ون يونٽ جهڙو ڪارو قانون مڙهي سنڌ جي وجود ۽ وحدانيت تي وار ڪيو ويو ته اهڙي ڏکئي ۽ نازڪ وقت ۾ به هن قلم کي هٿيار طور استعمال ڪندي جهڙي جرئت سان کليل اظهار ڪيو ان جو مثال گهٽ ملي ٿو. هن ڪڏهن به ڪنهن اڳيان آڻ نه مڃي ۽ سنڌ وطن ۽ سنڌي قوم جي بهتري ۽ پلائي لاءِ پنهنجون سموريون توانائون ۽ صلاحيتون خرچ ڪندو رهيو.

1967ع ۾ ”سلام سنڌ“ ۽ ”اي سنڌي

وڏيرا ڪجهه انسان ٿي“ لکي وڏيري ڪلاس کي للڪاريندي چوي ٿو:

وڏيرا وطن پنهنجو هارائي ويٺا،
منيءَ سنڌ پنهنجيءَ کي مارائي ويٺا،
حقن پنهنجن کي ڪهارائي ويٺا،
بچن مائرن کي رٿارائي ويٺا،
تڏهن به آ دعويٰ پهلو ان آهيون،
اڃا پي چون ٿا ته انسان آهيون.
(ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي)

سندس شاعراڻي پختگي 1955ع

کان 1970ع سندس وفات تائين حد درجي جي آهي. سندس شاعري ۾ انساني احساسات ۽ جذبات جي خالص سطح موجود آهي.

هن جي دل سدائين سماجي

ناانصافين تي ڪڙهندي هئي. پر آخري وقت تائين قوم کي نوان گيت ۽ شاعري ڏيندو رهيو.

1967ع ۾ ”حيوان انسان“، ”بلوچستان زندهه

باد“، ”اي مني جيگل اي سونهاري سنڌ“ ۽ ”جيئي سنڌ، جيئي سنڌ، جام شهادت پيئي سنڌ“ جهڙا قومي گيت ۽ نغما ڏنا.

1968ع ۾ ”پاڪستان زنده باد“ ۽

”تون هر دم منهنجي دل ۾ مصطفيٰ؟؟؟؟؟“ ۽ 1970ع ۾ ”هوش محمد“ ۽ ”پيام امن“ جهڙي شاعري اعليٰ انساني آدرشن ۽ محبت، اخوت ۽ عالمي امن ۽ حب الوطني جا درس ڏئي ٿي.

ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي ڪو

روايتي ڪامريڊ نه پر هڪ سچو ڪاهوڙي، وفادار ۽ عوام جو محبوب ليڊر هو. هن سنڌ جي هارين جي آجپي ۽ سنڌ جي خوشحالي لاءِ سخت محنت ۽ وڏا ڪشالا ڪيا، انهيءَ مقصد خاطر کيس جيل جون صعوبتون به برداشت ڪرڻيون پيون پر پنهنجي عظيم مقصد تي ڪڏهن به سوڊيازي نه ڪيائين. آخري ڏينهن ۾ جڏهن ون يونٽ جي سنگهرن مان سنڌ آجي ٿي ته سندس چهري تي خوشي ڏوڙي آئي ۽ ان خوشي وچان پنهنجي شاعري ڪندي چيو:

اڃها عيد آئي، اڃها عيد آئي،
ٿي سنڌين، پنهنجن جي آخر رهائي،
ٿي حقدار سنڌين جي اڃ حق رسائي،
اڃها عيد آئي، اڃها عيد آئي.

1970ع جي شروعاتي مهينن ۾

سندس صحت خراب رهڻ لڳي، پوءِ به هو لڳاتار پنهنجو قلمي پورهيو ۽ سياسي سفر جاري رکندو آيو. آخر 21 مئي 1970ع تي سنڌ جي عوام جو درد رکندڙ مسيحا ۽ محبوب ليڊر سڄي سنڌ کي سوگوار ڪري پنهنجي مالڪ ڏانهن راهي ٿيو.

گهوڙن ۽ گهوٽن جيئڻ ٿورا ڏينهن ٿورا

ڪڏهن منجهه ڪوٽن، ڪڏهن راهي رڻ جا.
(شاهه پٽائي)

صوفي شاعر حضرت فقير توکلي

محمد سليمان ابڙو

رحمان بابا.

قرآن مجيد فرقان حميد جي هڪ آيت آهي ته اتي بيني، سمهڻ مهل خدا کي ياد رکو. مست توکليءَ ان آيت تي تمام گهڻو عمل ڪيو. چونڊو هو اڙي بابا سمهڻو ته هڪ خلقييل چوڪري آهي، مست ته خلقيهار کي ڳولڻ نڪتو آهي، جيڪڏهن خلقييل ايترو عظيم آهي ته خلقيهار ڇا هوندو. عورت جي بنيادي حقن جي ڳالهه ته شاهه عبداللطيف ۽ مست توکليءَ سٺي انداز ۾ ڪئي آهي. تاريخ اڄ به گواهه آهي ته سنڌ ۾ موجود ڪرڙ جي وڻ کي سستيءَ جي دعا آهي، انهيءَ کي صوفي رکيل فرمايو آهي ته عاشق جي زبان تلوار کان به تيز آهي صرف چوڻ جي ڳالهه آهي جنهن جو ثبوت مست توکليءَ به ڏنو آهي. ڪوهلو ۾ بيبي ندي جيڪا سبي ۽ ڪڇ جي ميدان ۾ ان جو نالو نازي پوي ٿو جنهن جو پاڻي جيڪو مري جي هيٺين علائقن کي هميشه ٻوڙيندو هو، اتي جي ماڻهن فقير کي چيو ته دعا ڪريو ته انهيءَ مصيبت کان اسان کي چوٽڪارو ملي ۽ مست توکليءَ خدا کي ٻڌايو دعا گهري ۽ اتي ڪڏهن به نقصان نه ٿيو. عاشقن جي آهن کان سڀ ڪجهه متجيبو وڃي، جنهن جو ثبوت مست جي پنهنجي بلوچي شاعر آهي:

نندان مس ڪوهه عراران شه شبي ماهي روشغان.

صف لائبريري

مرحوم ارباب علي ولدديت محمد
چتل ڳوٺ سيد ابڙو لڳ درٻيلو بچاءُ بند

حضرت توکلي صوفي شاعر جيڪو اصل ڪوهلي ڪوهات علائقي جو هو، مري قبيلي سان سندن تعلق هو. مست توکليءَ وصيت ڪئي هئي ته جڏهن مان فوت ٿيان ته منهن جو لاش هڪ اٺ تي ٻڌي ڇڏي ڏجو جتي اٺ بيهندو اتي منهنجو لاش دفناجڻو. جڏهن مست توکليءَ جي وفات ٿي ته وصيت مطابق سندس لاش اٺ تي ٻڌو ويو. اٺ هلندي هلندي ان جاءِ تي وڃي بيٺو جتي سندس قبر آهي، جيڪا مست توکليءَ جي مزار آهي.

مست توکلي هڪ چوڪري جنهن جو نالو تسمو (نسل) هو، جنهن سان محبت ڪندو هو، جوانيءَ ۾ ئي مست توکليءَ کي عشق ٿي ويو هو. مست توکلي 1828ع ۾ لعل جان شيراني مري جي گهر ۾ پيدا ٿيو هو. شروع کان وٺي سنت نبويءَ جي بيروي ڪيائين ۽ ان علائقي ۾ مال ٻڪريون ريڙون چاريندو هو. 1843ع ۾ هڪ چوڪري جنهن جو نالو سمو هو، ان جي عشق ۾ مست ٿيو. سنڌ سبي ڪوهلو کي آڪيري جو مثال ڏنو. سندس ماءُ ننڍپڻ ۾ ئي وفات ڪري وئي. سنڌيءَ ۾ پهڪو آهي ته پتيمر ماءُ ۽ پيءُ کان پوءِ سڌرندو آهي يا بگڙيو (ڪرندو) آهي. توکلي يتيميءَ دوران سٺو ۽ بهترين انسان بڻجي اُڀريو ۽ دنيا ڏٺو ته هڪ درويشي مرد ٻڙيو ۽ روحانيت جي تمام معتبر مقام تي به فائز رهيو. جهڙيءَ طرح سنڌ ۾ شاهه عبداللطيف ڀٽائي، صوفي رکيل شاهه ۽ بابا ٻلي شاهه ۽ پختونن ۽ پنجابن ۾

1936-01-02 ۾ جنم ٿيو. پرائمري تعليم ڳوٺ سيب ابڙو ۾ سنڌي فائنل پاس ڪري مسلم اسڪول سيب ابڙو ۾ ڪيائون.

پهرين نوڪري ڪڏڙو ضلعو سانگهڙ فدا حسين ڏيري جي ڳوٺ 59-1958ع ۾ سڪرنڊ واري ملان ڪلڻ ۾ ڪيائون، تنهن کانپوءِ ڊوڙ شهر ۾ 1961ع ضلعو نوابشاهه ۾ 20 سال نوڪري سرانجام ڏنائون، مڃت تعلقو ڪنڊيارو ۾ 1983ع ۾ تنهن کانپوءِ ڳوٺ سيب ابڙو ۾ رهيا، جنهن کانپوءِ مين اسڪول درٻيلو ۽ 5 سال پراڻو درٻيلو ۾ رهيا، آخر ۾ واپس ڳوٺ سيب ابڙو ۾ رهيا، اهو سال 1996ع ۽ رٽائرمينٽ به ساڳي ڳوٺ مان 1996ع ۾ ڪيائون.

1996ع رٽائرمينٽ کانپوءِ حڪمت شروع ڪيائون جيڪو مفيد دوا خاني جي نالي سان هلايو. جنوري 2010-01-01 کان ڳوٺ سيب ابڙو ۾ نگران صفا لائبريري جا تاحيات نگران رهيا. صفا لائبريري ڳوٺ کان پوري سنڌ ۾ ڪم ڪري رهي آهي. مرحوم عاجز ارباب کي تاحيات ايوارڊ کان نوازيو ويو ۽ مرحوم صفا لائبريري سان سلهاڙيل رهيو. مرحوم صوم صلوات جا پابند، شاعري سان چاهه، اٽڻ ويهڻ ۽ لباس صاف ۽ محفلن جو پارکو، تفصيل سان لکڻ مرحوم جو نگران صفا لائبريري سندن هن شعر سان ٿيو:

خوشبوءِ رهيل ڳل سنڌي ڪوماڻجي پيل هو وڃي
نيڪي رهي انسان سنڌي دنيا ڇڏي پيل هو وڃي

(جڳ مشهور ڪهاڻيڪار، ناٽڪ نويس عبدالقادر جوڻيجي کي 2002 ۾ لکيل خط)

(ورسيءَ جي مناسبت سان) قادر الڪلام سان هم ڪلامي

امر ساهڙ

ڪاڪا! ڪهڙا حال آهن؟ اميد ته
آشودو هوندين۔

پنهنجا اباڻا پڌ وساري وڃي وسائين
ولاءِ جا وڻ۔

مياڻ پاڻ لئي اهو ڄام جي شوري
وارو شهر به ڪائي ولاءِ آهي ٻيو! ڇو جو
ڪوٽريءَ ۾ اتو وجهي پوءِ ڪو ايڏانهن
تاکوري ته واهي باقي ڏينهن ڪهڙو ته سوال ٿي نٿو
پيدا ٿيئي جو ڪو پاڻون ٻڄي. ۽ اهي شمري
ماڙهو وري اهڙا بي مهابا جو مجال آهي ڪٿي
ڪنهن مڙمان کي مانيءَ ٽڪيءَ جي صلاح
هٿن. رات ٽڪائڻ ته رهي پري. پر جي وائين
پنڌين ملندا ته به ايئن مٿن سڄائي ملندا ڄڻ
ڪو فرض ٿا گهرون. ايئن اکيون ٿيري هليا
ويندا ڄڻ ڄاڻن نڪي سڄاڻن:

بيلي! پاڻ وٽ اڃان ايئن صفا سڄ
ڪانهي ٿي. ڪاريءَ ڏڏي اڃا اچو اچي پيو.
ڪو مڙمان مهي تڏي تي لنگهي آيو ته جيءَ ۾
جايون ڏييون ۽ مانيءَ ٽڪيءَ کانسواءِ هور
ڪونه ڇڏيون. پوءِ جهڙي ٻڄين ڪاڏي سا حاضر
ڪبي پر مڙمان کي لنگهڻ ڪونه ڇڏبو.

بيلي ڪاڪا! آئين ته اٿي ڪيئن
ٿا اتي ڀورت ڪريو باقي اسان کي هتي سڄ
ٻڄين ته ڏڪارن اهڙو ڏٺيو آهي جو لولي لوت
ڪونه ٿولي. مڃون ٿا ته قلم اوهان جا به
گهلا چئي ٿو. پر خنڀو ڇڏي اسان جا به ڪنڌا

ڪٿيو ٿو. سڄو ڏينهن اٿي پري وڃ هٿ پير ٿا
هٿون پوءِ به پوري ڪانه ٿي پئي. جي هيٺ ٿا
چڪيون ته مٿي ڪانه ٿي ٻڄي. پر بيلي! اسان
جي صبر کي به سلام ڪر جو جنهن تنهن
اڳيان هٿ جهلڻ واري بدعت کان خدا بچايا
آهيون. جهڙي ڇڏي گهاتي جهڙي اباڻي آجھي ۾
اڪاري پيا الله الله ڪريون.

پر يارا هنن پٿارين پتن تي اڏيل
ڀونگن ۾ اٿي ته ڪهڙي ڪشش آهي جو
واريءَ جي وهائي تي مٿور کي رڳو اکيون ٿا
ڀوريون ته ننڍ جون الوليون وٺيو وڃن. سڄي
دنيا پيو گهم پر ٿر جي پر سڪون رات جهڙي
ڪا هڪڙي رات هٿ ڪري ڏيکارين ته مڙس
ڪري مڃيئن۔

بس رڳو ورهيه ڪنهن واپان وانگر
ڪري گساڻي پيا آهن. ۽ منڍاٿا مينهن به
وڪ سڄون واپس ورتڻ جون واٽون وڃائي ويٺا
آهن. ڪنهن ڪڙائي کي مينهن گڙيون
پون ٿيون ته به الاءِ ڪهڙا گهوڙا آهن جو ان
اڀڙي تي ڪونه ٿو. هيل به وٺي وائي ڏڪار لڳو
پيو آهي. پاڻ واري ملڪ مھراڻي کي ڪا
راضي شاه بادشاه جي پٽ پڪل آهي جو پلوڙ
ڪانيون به جهڙيون ڪلرانيون زمينون! حرام
شوئر جو منجهن مڙ ڏيڍ کان مٿي ٿيئي۔
هيلوڪو مينهن به مهل سر موٽيو پر بنين اهڙي
ٻڄون ٻڌي آهي جو خلق گرتي گرتي ٽڪي

آهي پر ورڻ سرڻ لاءِ سو وڃي ٿيا ست خير۔
ماڻهن جيڪو ٻڄ منافي خور
واپارين کان وياڄ تي وٺي بنين ۾ وڌو. تنهن
مان تير جيتري به اڀت ڪانهي ٿي اٿتو وياڄ تي
ڪنيل ٻڄ به ويو ڪٿي جي اٿاڻيءَ ۾. واپاري به وڏا
حرامي آهن. گوار جو مڙ ڏنائون هڪ هزار ۾ ۽
پاهون مڙ تي سٽو ۾ به نٿا رکن. جن مسڪينن
پنج ست مهينا پاڻ هڄ ڪيو تن جي ڪي
ڪمائي يعني مٿا ڪائي ويا وياڄ خور واپاري۔
پر ڪا چوڻ واري پهر هجي جو ڪين ڪو
ڪيليءَ گتڪو ٿيئي۔ مارو ٿڙا فقير ڪنهن در
ڏيندا دانهن ٿي۔

هيئنر جڏهن تيل جا اڱه وڃي تري
سان لڳا آهن. تڏهن به لاريءَ وارن جا پاڙا آهي
ٿي اڀ سان ڳالهيون ڪندڙ.

باقي جيڪڏهن ڪو ڌراڙو وڃاڙ اتي
جي مڙ لاءِ ڪو پھرو پٽيءَ تي ڪاهي ويندو ته
جهڙي پٽ تهڙي نور پونهن. اڱه ٻنهي جو اهو ٿي
اڏائي سٽو رپيا۔ هاڻ ڏي منهن! همڙي
مهانگائيءَ واري دور ۾ اڏائي سٽو ۾ اڻ جي
گوشت جو ڪلوملي ٿو؟ جو هي موزي مروان
مسڪينن جو مال ايئن للاڪارڻ ٿي رهيا
آهن. پر مير جي اٺ ڪي ڪير چئي آهي!
اوڏائڻ اُن کان به ڪيئي رتيون گسر هتي
ڪامورا گڙا به گتر پيا ٿين. پر مجال آهي
جو ڪو جهڙي به ڪٿي۔ مڙ ڳو پيڙا ٿي پيڙيندا

رانگڙن لارين مان هٿ ڪڍي وڃي بنن جا بڻياد وڌا تن سندن وارا ئي نيارا ڪري ڇڏيا آهن. ۽ اُتي ئي وري ڪي خدا جا بندا سدائين نشي ۾ ڏت ٿيو اڪيون ڳاڙهيون ڪريو پيا آڙڙ ڪندا، پر مجال آهي جو ڪڪ جموري ٻيٽو ڪن. هوڏانهن نهنجي جي نيتائن مان به نڪي سڄڻين آسرو نڪي دشمنين پئسو. پر مقير ڪنڀار جهڙي فقير جا اهڙا تنجڻ تپايائون جو مٺيءَ ۾ وڃي مٿو لڪيائين. جنهاڻ وارا جتي ڇڏي آيو هُئين اُتي ئي آهن. تڙ جيتري به منجهن ڪا تبديلي اڃان شوڌو ته ڪونهي آئي. باقي پرياسي وارا سنگتي اڃان به ساڳي ڪرت ۾ گرت آهن، نڪو چوري چڪاري کان ٿا مڙن نڪو ”پرن ۾ هٿ وجهڻ“ کان ٿا مڙن. ڪين ڪير روڪي، ڪير توکي شايد سندن اڳيان ڪنهن جي به دال ڪانه ٿي ڳري.

دال ته اُنهن وٽن جي ويڙهي مافيائون جي اڳيان به ڪنهن جي ڪانه ٿي ڳري، جيڪي گڱلڻ جي فقير وٽ پنيان اصل هٿ ڏوٽي پيا آهن. چون ٿا ترانهي مافيا جي مٿي تي هٿان جي ڏاڍن مڙسن جو هٿ آهي، جيڪي تينءَ پٽي تي مُلڪ پيلاڙ ڪرائي رهيا آهن. تون واري ڏس ڏانهن ته همراهن پريند سان ئي پنهنجي سيم ۾ سڄڻ وٽن جي ستيناس ڪري ڇڏي آهي. هاڻ ته اسان واري پاسي به ڪي حرامي هريا آهن تن به هاڃا هٿي ڇڏيا آهن. نڪو ٿا سيم ۾ ڪو ساڻو وٽ ڇڏين نڪو ٿا ڌارڙ بنا ڪو ڌڻ ڇڏين. ڀر! چوريون چڪاريون اڳي به هيون پر پنهنجي اوڙي پاڙي جو تارو ڪندا هئا، ۽ اُتي وڃي مار ڪندا هئا جتي ڪا به ڄاڻ سڃاڻ ڪانه هوندي هئي. معنا اک ڪاڻي ڪندا هئا پر ڏس ڪاڻي

جيڪا رات ڏينهن گليل هوندي هئي، جتي آڏيءَ تائين ننگر، چوڙهي ۽ آڏيگام کان ماڻهن سان سڄي لاريون اينديون هيون. اُهي مسافر ڪي پليٽ فارم تي سُمهندا هئا ته ڪي وري ڀسارون پيا ڪندا هئا پر سان سڄڻ اوڻي جو مسافر خانو ليلي واري چڪي ۽ هوٽل ڇا ته رونق هوندي هئي. مني ضلعي نهڻ ڪانپوءِ نئين ڪوٽ جو ريلوي پليٽ فارم وارو پاسو راڄپار جي پٽي جيئن ويران ٿي ويو نه ريل رهي نه هونئون نه ڪولاڙيون بلي يارا! واه جو زمانو هو _ پر سيڪجه ائين اک چنڀ ۾ اُڇڙي ويو _ ۽ هاڻ نئين ڪوٽ جو شمر ڪسڪي اچي ڍوري بازار ۾ خواجه ماڙي واري چونڪ تي گنوٿيو آهي. جتي هڪڙي پاسي اسان جي اديب دوست اشوڪ شرما جو اوتارو (اشوڪ دڪان ڪي دڪان ڪري هلائڻ بدران غيبي خان چانڊيي جو اوتارو بڻائي ڇڏيو) آهي ته ٻي پاسي تون واري پراڻي يار مانيڻي اوڻي جي پاءُ منار اوڻي جو دڪان آهي. جيڪو هيل مھراڻي جو ناظم ٿيو اٿئي. ابا! اوڻو ٿي ڪري اهڙو منو ماڻهو مون هن کان اڳ نڪي ٻڌو نڪي ڏٺو. سمجهو اهڙو جو پيلي پيو مٿي تان وائون ڪرينس پر مجال آهي جو ڪڏهن منو پانتي.

خير خان جي خانائي ته مانيءَ مان معلوم ٿيندي، پر ڏسئون ته هاڻ پاڻ واري پٽ جي چُڙواڳ چورن ۽ ڪاتڪو چورن ڪيئن ٿو منهن ڏي _ ڪاتڪو چور ته اسان واري سيم ۾ به ڪيئي ساماڻا آهن، پر اُنهن جي گهڻائي رڳو پٽيلي ۾ پوري آهي. مھراڻي جا ڪي زماني ساز ماڻهو ڪرياتا ٿين ٿي ڪونه جيڪي جُڙي اُن ڪي آئي روزي تري بلا ڪري پانتن ۽ ڏنو پٽ چُٽي جو جي معرفت به ڪيئي ڪم ڪار ڪرائي ڄاڻن ٿا. بنگليءَ جي

خلق خدا ڪي، تنهنڪري درياھ جي ڪناري رهي واڳوٽن سان وير وجهڻ نٿا چاهن ويچارا پنهور. پوءِ نانيءَ رڌڻ واريءَ ۽ ڏهٽيءَ ڪاٺڻ واريءَ جي مرضي جيئن وٿين تيئن ڪري ڏيکارين _

نانيءَ ۽ ڏهٽيءَ هيل هچي هچي ڪري ارباب المڇڙي جي ڪنڌار پُٽ ڪي تر ضلعي جو ناظم چونڊرايو آهي. اهو ڪا ڪاري وجهي ته واه باقي ٻي ڪا به پوا ڪانهي. ارڏو ضرور آهي، پراڻي مڙس انورا جيڪڏهن سرڪار سڳوريءَ سندس هٿ ڍرا ڇڏي ڏنا ته گهڻن جي بولتي بند ڪري ڏيکاريندو. باقي اوهان واري يار بلا لائي جا اُٿياڳ ته پلا هئا، پر پوءِ الائي ته ڪنهن جي ڪُڙي اک ڏنائين جو صفا نري ويهي رهيو آهي. اهڙو گچي جهڙي پٽ! ڪم الائي ڪهڙا ڪري باقي آهي بڻادو پار سو هروڀرون جي ڪنهن ڪي ڏي نٿو ته به ڏکوئي ڪونه ٿو اها به چڱي عادت چٽبي _

عادتون ته پاڻ وارن پاڙيسرين به اڃان ڪونه مٽيون آهن، اُهي ئي ساڳيان افعال اٿن. ڪو پھروءَ کي پُٺا ڏيو وڃي ته ڪو نري مان پيو نٿ ڪري. مطلب ته ڪنهن نه ڪنهن رينگت ڌاران رهن قطعي ڪونه ٿا. پر پيلي! پُٺ ڏاڍي اٿن جو اڃان سندن وار به ونگو ڪونهي ٿيو. ايئن به ڪونهي ته ڪو سڀئي سرڪا آهن بلڪ هاڻ انهن جي اڪثريت سُڌري ويئي آهي. پاڻ واري پراڻي شهر نئين ڪوٽ جي هونئن، مانڊئين، دڪانن ۽ بسن جي اڏن تي انهن جو ايئن قبضو آهي، جيئن شهراب ڳوٺ ۾ افغاني مهاجرن جو قبضو آهي. پر يار نئين ڪوٽ جي اها اوج اُڇڙي ويئي جيڪا ريل گاڏيءَ جي دور ۾ هئي تڏهن ريلوي پليٽ فارم وارو پاسو ڏاڍو وسندڙ هو. لالي گل جي هوٽل

ڪانه ڪندا هئا. هاڻ ته ميان! ڪو اک پور زمانو آهي جو جنهن ڪرڻ ۾ ڪائن تان ۾ ٿي گرسيا ڪن ٿا.

ڳالهه وٺڻ جي پي ڪئي سون سو پيلي! ڦڳڻ ۾ ڦوڳ ڦلارجندي اسان واري نسل ته اکين ئي ڪونه ڏنا. پر ٿوهر ٿر جي سُڃاڻپ هئا، سي به هاڻ وڃي ڪي ڪانهيا ڪا بچيا آهن. پوهه، آڪ، بانوريون ڄاريون ۽ ڪونيت اسان واري آجهور ۾ اڃان به آهن. سڀ ۽ مڙتون به موجود آهن. باقي ڪپ پاڻ واري پاسي اڳ ئي اٽلپ آهن. ڳانڀيال، موراڙيون ۽ وينگي جا وڻ به جهڙوڪر مھراڻي مان موڪلائڻ پيا. باقي رهيا روهيڙا سي ماڻهن جي ذاتي قبولين ۾ هڪڙي ڪري ڪهاڙين جي ڪميٽن پيچن کان اڃان بچيل آهن. پر پيلي! وٺڻ جي ويرين کي آڏي ڪاڻي ڏيڻ واري ڪا پهر آهي ڪانه تڏهن ئي ته انهن اڏوٽن تاندا ٻاري ڇڏيا آهن.

تاندا ته قطر ۽ ڊبئي جي عربن ۽ شيخن به ٻاري ڇڏيا آهن. جيڪي پاڻ وارن پوتارن ۽ ڍول سپاهين جي گڏيل سهڪار سان سٺا، تتر، هرڻ ۽ تلور ايئن ماري رهيا آهن. جيئن آمريڪا سرڪار افغانستان ۾ طالبانن جا ٿور ختم ڪري رهي آهي. طالبانن جي هڪڙي اٽاڪي ٿور پاڻ واري پٽ ۾ به جنم ورتو هو. پر پوءِ سٺت ئي سندن ڪنهن نٽ بولت ڍرا ڪري وڌا جو تتي گهاءَ وڃي گهر جهليائون.

باقي يار! توپاري واري آجهور ۾ وڻ ڌڻ ۽ تتر توڻي سٺا سڀ صحي سلامت آهن. چوڄو اٽي ڪاڪي قائم جوڻيجي جي لٽ پيئي ڦري، تنهنڪري ڪنهن پاڙي پٽي کي پاڻي ئي ڪونه ٿو چڙهي جو دينا داستي اتي اچي وڻ وڍي يا معصوم پکين ۽ جانورن کي

ماري سگهي. تتر ۽ سٺا ته اسان واريءَ سيم ۾ به اڃان بچيل آهن

ڪاڪا! ڌرتيءَ ڏهڻ وارو حراس ئي اڃان ماڻهن جي مٿي مان ڪونه نڱو هو جو هيل وري جنگ جو هٿامتر متو آهي. انڊيا ته سدائين اڪتو وينو آهي، تنهن کي رڳو ڦوڪ ڏيڻي آهي. پر ماڻهن جا هيٺان ڪاڏا پيا آهن. سي اهڙي اڇنبائي کان وٺون ٿا وڃن. ڇاڪاڻ جو اڳي رڳو رعيت کي گهر گهات ڇڏي بارڊر کان پري ڪنهن محفوظ جڳهه تي وڃي واندياري ٿي ويهڻو پوندو هو. پر هاڻ جي سندن سڱ اٽڪائي وڌا ته ٻنهي ملڪن جي ٻوڙن جا مٿا ميڙائيل مڇ ڪري ڇڏيندا. اٽي اها حڪمرانن جي حرامپائي آهي يا ڪو رب جو ڌرم آهي جو ماڻهن تان هيڪي اڏي مصيبت ٿري ٿي ڪانه ٿي. ۽ جيڪا ٿي اٿڙي سا ڏي ڪاڻي جي اک ۾.

هڪڙي پاسي انڊيا اچي اراڻي ڪنيا آهيون ته ٻي پاسي پروڪي زلزلي جو ڏينهن ٿوياد اچي ته هانءُ ٿوڦاتي _ ابا! همڙو هجر اسان جي ابن ڏنوني ڏاڏن ڏنو. بلي بلي! گهر، وڻ ۽ پتون سڀئي ايئن پئي ڏڪيون جڻ سيعو ٽپ ڇڙهيو هڃين _ پريار! پاڻ واري پاسي ماڙهو چيڙو جيب جڻاڻ سڀئي سلامت رهيا. توڻي جو پاڻ واري راڻي رجپوت (جيڪو هيل ٿر ضلعي جونائڻ ناظم ٿيو آهي) جو جواڻ جمار پٽ گچ پچ جي بيوفا پونءِ ڪسي ورتو. اهو ڏهاڳ جهڙو ڏک برابر سڄي ٿر کي ٿيو آهي.

ڪاڪا! تون نه رڳو لڪڻ جا لاکيڻا گر جاڻين ٿو، پر ٻولي به اهڙي باجهاري ٿو لکين جيڪا ڌراڙو چار ٿي ڳالھائن ٿا. ۽ ڏک شور به خدا جي خلق جا ئي ٿو ڪئين، تڏهن ئي ته تنهنجيءَ هر لڪڻيءَ جو لڪين ماڙهو

ايئن اُپي پير بيهي اوسيٽو ٿا ڪن. جيئن ڪي جيڇلون جنگ تي ويل جوڌن جو ڪنديون آهن. تون ٻئي سالون اڳ ايل سامونڊي طوفان ۽ پروڪي زلزلي بابت به اهه جو لکيو هو يار! توکي آفرين آهي جو اسان اهو جهن جي اُپتار ٿو ڪرين. واقعي تون وڙيتو آهين.

پر اٽي ڪهڙي آواز ڄموريو آهين. جو جيئن هتان نڱو آهين اُهي ڏينهن اچوئا ڏينهن. وري پاهين پيڙڙ به ڪانه ڦيري اٿئي ته مٿا آهيون ڪي جيئرا! اٽي چو اچين ۾ اچي ڪوتو ٿيو آهين هونئن ته سدائين ٿري تٽل هوندي اٿئي جو ڪڏهن ڪٿي ته ڪڏهن ڪٿي هيڪي هنڌ توکي جڻ اچي ٿي ڪانه. ۽ وٽي هاڻ ته ڪا سواري به ٻڌجي پيئي، سو جي رکي ٿوڻ ڪلهي تي ٽاڪورين ته وڏيءَ ورهاند هتي. ميان! وٺيءَ تي ته مال پتارو به وريو وٽائين اچي تون اُنهي مال کان به وين؟

خير ڇڏا ٺهي خفي ڪي. تون سٺاءَ ته ” سوڊيس مسافر منهنجوڙي“ ڪڏهن ٿو پڙهائين؟ ٻڌو اٿم ته ان ۾ لوس واريءَ سال جا پيرائتا احوال اوريا اٿئي؟ جي ايئن آهي ته پوءِ پيا ڪم اُڪا وڃن اوڙاه جي ٿري ۾، اول تون اهو ڪم اُڪلائي پوءِ تنهنجو ساجن توسان.

دل ۾ سوچيندين ته هن هچا مان ڪها اچي قابو ٿيو آهيان؟ آئون اُريا سڃاڻان نه پُريا سڃاڻان پر همراه هليو آهي جڇ ۾ ڄاڻي نه سڃاڻي لاڏي ري پوڻا ٿيڻ.

ڪاڪا! اُن کان اڳي جو تون مون کي به ڪو ڪوئي مهمان سمجهي وجهين ويلڻ ۾ هٿ، پاڻ رکون ٿا پيرن تي زور جوڳي رمٽا پلا.

ملڪ مھراڻي کان آئون اهو ئي، امر ساهڙ

رهي اچي راتڙي تن وايوڙين وٽاء (شاھ) ”واين“ سان ڪچهريون ۽ هڪ قديمي ڳوٺ جي مختصر تاريخ

قربان ڪوسو

اڄ اسان انهن ”وايوڙين جي آتشن“ تي پهتاسين جن لاءِ پٽائي چيو آهي ته ”رهي اچي راتڙي تن وايوڙين وٽاءِ“ پٽائي انهن وايوڙين جي ڳالهه ڪئي آهي جن جي آتشن تي ڪچهرين جا ميڙا مثل هوندا هئا .. مون کي ياد ٿو اچي، ننڍا هوندا هئاسين، مان بابا سان گڏجي هن ڳوٺ ۾ ويٺو هوس، ويڇڙ ائين ٿيندو هو ته بابا مال جو واپار ڪندو هو ”ڪاڪا مولچند“ جنهن کي ”مولو واڻيو“ سڏيندا هئا، چاچو ارباب ماڃي ٿانگو هلائيندا هئا ڪجهه ٻيا ٿانگي وارا جيڪي بابا جا دوست هوندا هئا، جن جي ”ٿانگن/ بگين“ جو ڪم ”گهوڙن جا نال“ نهرائن يا بابا جو ڪو مال جو سودو هوندو هو، ٿانگن تي هن ڳوٺ ۾ ايندا هئا پوءِ مان به گڏ ايندو هيس اڄ هتي پهچڻ کان پوءِ انهن ٻارائين يادن جا وهڪرا ذهن تي ڊوڙندا رهيا گهڙي پل لاءِ مون پاڻ کي انهن گهاٽين نمڻن جي چيٽو ۾ ويٺل ڏٺو جڏهن انهن خوبصورت خوابن مان ٻاهر آيس ته ان قديم نم جي باقيات ته نظر آئي پر ماضي جا اهي وسندڙ آتڻ ويران ۽ ڪنڊر نظر آيا ان وقت نمڻن جي خوبصورت چانو ۽ ڪليل پلائن تي ڪم ڪندڙ هي سڪيا ستابا اوطاقي ۽ مهمان نواز ماڻهو پنهنجي ڪرت کي لڳل نظر ايندا هئا ۽ سندن آستانا ڪچهرين جا مرڪز ۽ ڪم سان ايندڙ ڪوڙ ڳوٺاڻا سندن

ڪچهرين ۾ ويٺل هوندا هئا اڄ جڏهن مان ۽ سائين خادم هتي پهتاسين ته اهي ڪشادا اڱڻ ب ”...!!!“ تاريخ جي ورقن ۾ هن هنر مند ڳوٺ جو ڪوڏڪر ڪون ٿو ملي، پر جڏهن تاريخ جو پيروي ڪئون ٿا ته پنهنجي دور جو هي شاهوڪار ڳوٺ نظر ايندو هن ڳوٺ جي ”قديمي ڳوٺ“ هئڻ جون شاهديون، هتان جي بزرگن جي سڃاڻپ ڪارڊن ۽ پڙهائي جي سرٽيفيڪيٽن مان ملن ٿيون، جنهن مان خبر پوي ٿي ته سندن وڏا قديم زماني کان هتي آباد هئا.... ڪلهوڙا دور کان به اڳ آباد ۽ شاندار ماضي رکندڙ هن ڳوٺ بابت هتان جي بزرگن

۽ پڙهيل لکيل دوستن کان مليل معلومات موجب "رحمون ڊڪٽ" بگڙيل نالو آهي. "رحمت الله ڊڪٽ" جو.. جيئن مون اڳ به لکيو هو ته پاڻ ڪريشن ۽ شارت ڪت جا ماهر آهيون ائين نالن کي به ڪت هڻڻ ڪا وڏي ڳالهه نه آهي پوءِ اهي نالا ماڻهن جا هجن يا ڳوٺن جا.. ڳوٺ رحمون ڊڪٽ جيان ڪنڊر بڻيل پنهنجي يار هارون لاکي ڏاڍي مزيدار ڳالهه ٻڌائي ته .. "سائين جمال الدين مومن" وٽ ڪنهن ڪم سان ويس سائين پڇيو ڪهڙي ڳوٺ کان آيو آهين چيم "رحمون ڊڪٽ" .. سائين بچو ڏيندي چيو ته "لک دي لعنت هوئي، رحمت الله ڊڪٽ آڪ نه انڌا" .. رحمون ڊڪٽ کان اڳ هي ڳوٺ "قبول لوڊرو" جي نالي سان سڏبو هو. شروع ۾ هتي لوڊرن جا ڪجهه گهر هئا .. لوڊرن جي لڏي ويڃڻ کان پوءِ هي ڳوٺ رحمت الله ڊڪٽ جي نالي سان سڏجڻ لڳو.. رحمت الله ڊڪٽ نوان جتوئي کان ڏيڍ ڪلوميٽر جي مفاصلي تي نوشهرو فيروز روڊ تي ڳوٺ ڪامل ڪوسو سامهون اوڀر طرف پڪين سرن جي تتل رستي سان موجود آهي .. هن ڳوٺ جي جاگرافي بيھڪ قدرتي طور ڪجهه ائين آهي جو هي ڳوٺ تعلقي نوشهري جي آخري ڇيڙي تي آهي ۽ ابجي تپي ۽ ديهه اٻڙان جي پٺ آخري حد تي موجود آهي. هن وقت هن ڳوٺ کي "رحمت الله لاکو" پڻ سڏين .. قديم زماني ۾ هن ڳوٺ کان ٿورو مفاصلي تي هڪ واهڙو وهندو هو جنهن کي اڃان نه ٻيو هو بلڪ هاڻي به ڪونهي حجم ٽي طهر ڪندا هئا ۽ پت پوڙ ڏيندا هئا .. ڇاڇو حجم رهيا آهن جن جا ڳوٺن ۾ راج ۽ آهتون هيون .. تڏهن پهراڙين ۾ ڊاڪٽرن جو رواج رکيل، ڇاڇو اسماعيل، ڇاڇو ساڻي مشهور ڪندڙ زميندار "عبدالرحيم ڪلهوڙي" هئا.. اڄ به وڏڙا جيڪڏهن ان طرف ويندا آهن ۽ پڇڻ تي ٻڌائيندا ته سپوهري ٿا وڃن، تڏهن مٿيون پورو علائقو سپوهرو سڏبو هو .. ته ان ڍوري مٿان ملاحن جا ڪجهه گهر پڻ هوندا هئا جيڪي مڇي ماري گذر سفر ڪندا هئا تڏهن

بئراجي سسٽم اڃان نه جڙيو هو ٿورو گهڻو پٺين جا ٽڪرا ماڻهو واهن ڍورن ۽ نارن تي آباد ڪندا هئا، چون ٿا ته ان وقت ڳوٺ جي قدامت اها هئي جو هيڏانهن ريل تائين پريان جانوري، چانڊيا، لاکا خاصخيلي ۽ کوسن جا سڀ ڳوٺ هتي جي عيد جي نماز پڙهندا هئا تڏهن هن ڳوٺ ۾ پڻ ڳوٺن جي پيٽ ۾ وڏي عيد گاه هوندي هئي ٻار شيون رانديڪا وٺندا هئا ۽ وڏا مٺايون ۽ پيو سامان خريد ڪندا هئا .. هن ڳوٺ ۾ لاکا حجم نانگراج ۽ ٻين ذاتين جا ماڻهو آباد آهن، شروع ۾ هتي لوڊرا ۽ ماڇي پڻ رهندا هئا، جيڪي لڏ پلاڻ ڪري ويا، ڪچھري ۾ دوستن ٻڌايو ته پاڙي ۾ ئي پنهنجي دور جو وڏو گائڪ مرحوم زنوار ڌڻي بخش کوسي جو گهر ۽ اوطاق آهي جيڪو پنهنجن ۽ صفت ڳائيندو هو، محفلن ۾ ماڻهو ڪانئس فرمائش تي "ڪربلا جو قصو" ٻڌڻ پسند ڪندا هئا جڏهن ته آس پاس خاصخيلي کوسا لوڊرا برادرين جا ماڻهو آباد آهن جيڪي ٻني ٻارو ذاتي ڪاروبار ۽ سرڪاري/پرائيوٽ نوڪريون پڻ ڪن .. هن ڳوٺ ۾ حجامن جا گهر پڻ موجود هئا جيڪي پڻ لڏ پلاڻ ڪري مختلف شهرن ڏانهن لڏي ويا جن ۾ ڇاڇو رکيل، ڇاڇو اسماعيل، ڇاڇو ساڻي مشهور حجم رهيا آهن جن جا ڳوٺن ۾ راج ۽ آهتون هيون .. تڏهن پهراڙين ۾ ڊاڪٽرن جو رواج رکيل، ڇاڇو اسماعيل، ڇاڇو ساڻي مشهور ڪندڙ زميندار "عبدالرحيم ڪلهوڙي" هئا.. اڄ به وڏڙا جيڪڏهن ان طرف ويندا آهن ۽ پڇڻ تي ٻڌائيندا ته سپوهري ٿا وڃن، تڏهن مٿيون پورو علائقو سپوهرو سڏبو هو .. ته ان ڍوري مٿان ملاحن جا ڪجهه گهر پڻ هوندا هئا جيڪي مڇي ماري گذر سفر ڪندا هئا تڏهن

"بهانا سولنگي" جيڪا حڪمت ڄاڻندي هئي، خاص ڪري سنڌن جي سور جو علاج ڪندي هئي، پري پري کان مريض وٽس ايندا هئا ان دور ۾ برادرين کي سڏڻ حجم ۽ مڱڻهار ڏئي ايندا هئا

ڊڪاٽڪي ڪم ۾ هتي جيڪي ٽاپ جا ڪاريگر ٿي گذريا آهن انهن ۾ خود رحمت الله ڊڪٽ، ذات جو لاکو هو جنهن جي نالي تي ڳوٺ آهي، نار ڇاڙهيڻدو هو وڏو ڪاريگر هو پري پري تائين ماڻهو کيس وٺي ويندا هئا .. اصل ۾ واڍا يا ڊڪٽ ڪا ذات نه آهي.. هي هنن جو ڏندو آهي، جنهن ۾ مختلف ذاتين جا ماڻهو هي ڏندو ڪن ٿا ۽ هنر ڄاڻين هن ڳوٺ ۾ ڊڪاٽڪو ڪم ڪندڙ تقريبن لاکا برادري سان تعلق رکندڙ آهن محمد عثمان، محمد منل، محمد خان، خير محمد، احمد خان، محمد دائود لاکو ۽ ٻيا پنهنجي فن جا بهترين ڪاريگر ٿي گذريا آهن، چون ٿا ته حافظ امام بخش لاکو بهترين استاد رهيو ڪامل کوسو، نوڙها، هوت خان ۾ استاد ٿي رهيو نٿي تائين پڙهائڻ ويو قرآن جو حافظ هو پاڻ حافظ هارون جو شاگرد هو هتي ڳوٺ ۾ سندس وڏي لائبريري ۽ مدرسو پڻ هو پنهنجي فن جو سنو ڪاريگر هو... ڪلهوڙن جي دور کان به اڳ آباد هن ڳوٺ جي ماڻهن کي پنهنجن پٺين جا ٽڪر ٽوٽا پڻ هئا.. (هن خطي جو پنهنجي دور جي سوڀن ايڪٽن تي مشتمل وڏي جاگير رکندڙ زميندار "عبدالرحيم ڪلهوڙي" پنهنجي ٻني غريب هارين جن ۾ لاکا، لوڊرا خاصخيلي، نانگراج جانوري کوسا ۽ ٻين برادرين جا ماڻهو شامل آهن ڪپائي ويو ته جا ماڻهو چون ٿا ته انتهائي ڀلو انسان هو کيس علائقي جي وڏن زميندارن پاران وڏيون آفرون

مليون ڀر سڀ ٺڪرائي ڇڏيائين ته زمين
غريب هارين کي ٿي وڪرو ڪندس جن
سڄي زندگي منهنجو هاريو ڪيو آهي سو به
سستي اڳهه ۽ آسان قسطن تي ڏئي ويو) .. هن
ڳوٺ جي عروج واري دور ۾ هتي جنم ورتو جي
ڪم کان سواءِ ٽانگن بگين جو ڪم ڪار
نار، ڪوهن جا چڪ شاندار ڪاريگري جو
مثال هو. پري پري کان هتي ماڻهو ڪم
ڪرائڻ ايندا هئا پهرائين جا ماڻهو ڊڪٽن کي
"اوستا" سڏين ... هن جديد دور ۾ اڃا به هتي جا
سٺا ڪاريگر آهن ڪجهه وقت اڳ ڳوٺ جي
هڪ ڪاريگر محمد يوسف ڊڪٽ پنهنجي
استاد ليمون پرڙو سان گڏ پٽ شاهه تي وڃي
پٽائي جي مزار جي پيڇري جو جائزو ورتو، موتي
اچي اهڙو ئي خوبصورت پيڇرو صوفي بزرگ
شاعر علي گوهر شاهه جي قبر جو ٺاهيو مطلب
ڊڪٽن کي ڪم جا سٺا ڪاريگر ۽ فن اڃا به
هتي موجود آهن، هي ڳوٺ اڃا به ڊڪٽن جو ثقلي ٻير ٿي لڳندو.. نه رستو نه ڊرينج نه گيس نه
بجلي، نه اسپتال، ڪچيون گليون.. صرف ٽٽل
قتل هڪ اسڪول جنهن ۾ به استاد مقرر ٿيل
آهن تنهن ۾ هڪ شايد ائين سي ايڇ ڊي جي
طرفان باقي هڪ پرائمري استاد آهي، ڪا به
بنيادي سهولت نه هئڻ باوجود پڙهائي جو معيار
ڪافي بهتر آهي.....

صبح نائين بجي جا آيل هئاسين
گرمي به چوٽ تي هئي، سج ٻيپهري تي اچي ويو
هو سنگت کان موڪلائڻ جي ڪئي سين،
هتي دوستن جو ذڪر نه ڪرڻ ڇڻ پاڻ سان بي
واجبي ٿيندي چو ته مون محمد هارون ۽ غلام
رسول لاکي کي فون ڪري ڇڏي هتي جيڪي
صبح کان انتظار ۾ هئا ...

پنهنجي محبوب دوستن هارون ۽
غلام رسول جي خدمتن جي ڪهڙي ڳالهه
مليون ڀر سڀ ٺڪرائي ڇڏيائين ته زمين
غريب هارين کي ٿي وڪرو ڪندس جن
سڄي زندگي منهنجو هاريو ڪيو آهي سو به
سستي اڳهه ۽ آسان قسطن تي ڏئي ويو) .. هن
ڳوٺ جي عروج واري دور ۾ هتي جنم ورتو جي
ڪم کان سواءِ ٽانگن بگين جو ڪم ڪار
نار، ڪوهن جا چڪ شاندار ڪاريگري جو
مثال هو. پري پري کان هتي ماڻهو ڪم
ڪرائڻ ايندا هئا پهرائين جا ماڻهو ڊڪٽن کي
"اوستا" سڏين ... هن جديد دور ۾ اڃا به هتي جا
سٺا ڪاريگر آهن ڪجهه وقت اڳ ڳوٺ جي
هڪ ڪاريگر محمد يوسف ڊڪٽ پنهنجي
استاد ليمون پرڙو سان گڏ پٽ شاهه تي وڃي
پٽائي جي مزار جي پيڇري جو جائزو ورتو، موتي
اچي اهڙو ئي خوبصورت پيڇرو صوفي بزرگ
شاعر علي گوهر شاهه جي قبر جو ٺاهيو مطلب
ڊڪٽن کي ڪم جا سٺا ڪاريگر ۽ فن اڃا به
هتي موجود آهن، هي ڳوٺ اڃا به ڊڪٽن جو ثقلي ٻير ٿي لڳندو.. نه رستو نه ڊرينج نه گيس نه
بجلي، نه اسپتال، ڪچيون گليون.. صرف ٽٽل
قتل هڪ اسڪول جنهن ۾ به استاد مقرر ٿيل
آهن تنهن ۾ هڪ شايد ائين سي ايڇ ڊي جي
طرفان باقي هڪ پرائمري استاد آهي، ڪا به
بنيادي سهولت نه هئڻ باوجود پڙهائي جو معيار
ڪافي بهتر آهي.....

صبح نائين بجي جا آيل هئاسين
گرمي به چوٽ تي هئي، سج ٻيپهري تي اچي ويو
هو سنگت کان موڪلائڻ جي ڪئي سين،
هتي دوستن جو ذڪر نه ڪرڻ ڇڻ پاڻ سان بي
واجبي ٿيندي چو ته مون محمد هارون ۽ غلام
رسول لاکي کي فون ڪري ڇڏي هتي جيڪي
صبح کان انتظار ۾ هئا ...

پنهنجي محبوب دوستن هارون ۽
غلام رسول جي خدمتن جي ڪهڙي ڳالهه

ڪجي، سنڌي مرغي پنهنجون پينڊيون، انب،
چانور، ٽڏي لسي سان آجيان، نوجوانن پاران
ڪتابن جا تحفا ۽ مليل محبتن جو ڪاٿو نه ٿو
ڪري سگهجي، سڄي ته ڇڻ ڳوٺ جي ماضيءَ
ڏانهن واپس وٺي ويا.. هن ڳوٺ جي سونهن
هارون لاکي جنهن ڳوٺ جي سروي جي دعوت
ڏني ان کان سواءِ ڳوٺ جي باشعور نوجوان
استاد محمد موسي لاکي امتياز لاکو ۽ چاچي
محمد يعقوب نانگراچ سميت پياري خادم
سائين جا ٿورا جن گرمي ۾ سات ڏنهنن يارن
جون خدمتون ڪڏهن به نه وسرنديون .. خادم
سائين سخت گرمي ۾ سات ڏيڻ لاءِ ٿورائتو
آهيان.....

"نوٽ" ... هڪ عرض ته جن دوستن
وت هن قديم ڳوٺ، ان جي رهواسين ۽ هنر
بابت معلومات آهي ته هتي شيرڪن ..
دوستو ايندڙ وزت ۾ هلنداسين
پنهنجي پاڙيسري ڳوٺ هوت خان بهراڻي واڻ
وتيندڙ پورهيت جتن سان رهائيون ڪرڻ ..

ٿر ٿر اندر ٿاڪ

(تنقيدي مطالعو)

لعل بخش (ادل) سولنگي

(حصو ٻيو)

ڏڪار بابت انگن اکرن سان ڳالهائيندو هو. هو ٻڌائي سگهندو هو ته ٿر جي ڪهڙي ڳوٺ ۾ ڪيترا گهر آهن، ڪيترو چوپايو مال آهي، ڪيترا ماڻهو ڏڪار ۾ متاثر ٿيا آهن. ٿر جي سياست، سماجيات ۽ اقتصاديات تي بهتر نموني ڳالهائي ويندو هو. هن نه صرف فلاحِي ڪمن تي توجهه ڏني پر هن جي اندر جي آرزو هئي ته نظام تبديل ٿئي، هوسياسي ورڪر به هو انسان دوست ۽ نظرياتي سياستدانن سان گڏجي هن سياست به ڪئي، هن پاليسيون ٺاهيندڙن تي پريشر پيدا ڪرڻ لاءِ ايدو وڪيسي ڪئي، اخبارن ۾ ايديتوريل لکرايا، مسڪين وٽ رضاڪار دوست به هوندا هئا پر پهرين پاڻ پوليس جي نوڪري ڇڏي اڪيلي سر ان ميدان تي لٿو هو پوءِ قافلا ٺهندا ويا، ڪنهن سان ظلم ٿيندو هو ته اُتي مسڪين جهان خان کوسو پهچي ويندو هو. هن ”هيومن رائٽس“ جي ورڪر جيان پنهنجو ذميوار ٿو ڪردار ادا ڪيو. مسڪين جهان ان کوسي ڪنهن به ريت ڪڏهن به ”ڊالر“ ”ڊونر“ ”پروجيڪٽ“ ”پروپوزل“ جي ٻولي نه ٻولي. هن وٽ ماڻهن جي دمت جو آڻاهه جڏبو هو، جنهن جڏيبي تحت هن رضاڪار انسان ٿر جي ماڻهن جي سڄي خدمت ڪئي.

محمد بخش مجنون جو لکيل ڪتاب ”مسڪين جهان خان کوسو“ سنڌ يونيورسٽيءَ جي سنڌي شعبي جي نصابي طور پڙهايو ويندو آهي. مسڪين جي ڪردار تي يونيورسٽيءَ کي نوجوان شاگردن کان پي ايڇ

ٿر جي تاريخ، سائين راءِ چند رانوڙ جي تخليق ”تاريخ ريگستان“ جي لوليءَ تي نندمان اک کولي ٿي ۽ آرس پيچي پڙهندڙن ڏانهن ٺهاري ٿي، ٿر جي تاريخ جي سهيڙ وارو پهريون پورهيت پرائمري استاد آهي جنهن هڪ سچيت تاريخدان وانگر محنت ڪئي آهي، سائين راءِ چند رانوڙ ٿر ۾ نه صرف پنهنجي همعصر نسل پر پوئين نسل، ايندڙ نسل ۽ پيڙهين جو محسن آهي.

ٿر جو سچو سماجي خدمتگار
مسڪين جهان خان کوسو:

سنڌي ادب ۾ اهڙو ڪو ناول نگار نه آهي جيڪو هاليند جي عظيم مصور ”ونسينٽ وان گوگ“ جي زندگيءَ تي ”اورنگ استون“ جي لکيل ناول ”اڄ جهڙو“ مسڪين جهان خان کوسي تي ناول لکي، مسڪين جهان خان کوسو پورهيتن ۽ مزدورن، ڪولهن ۽ ڪڙمين کي چونڊو هو ته: ”غربت ۾ انسان جو شعور مرنڊو نه آهي پر ضمير وڌيڪ ڦڙت بڻبو آهي ۽ هن جي روح کي وسعت عطا ٿيندي آهي، اسان کي غربت جو مقابلو کليل دل سان ڪرڻ گهرجي.“

مسڪين جهان خان کوسو ٿر ۾ هڪ ”اسڪول آف ٿاڪ“ جو نالو آهي، مسڪين غريبيءَ ۾ گذاريو هو، خلق جي خدمت عبادت سمجهندو هو، ٿر ۾ اڄ ڪو به نئين مسڪين جهان خان کوسي جو ڪو به جاءِ نشين پيدا نه ٿي سگهيو آهي. مسڪين جي ٿر سان مارئيءَ جهڙي محبت هوندي هئي، مسڪين ٿر جي

چون ٿا ته سائين راجستاني رانوڙ لکڻ جي شروعات 1929ع کان ڪئي پر هن پنهنجون لکڻيون پڌريون نه ڪيون، چيلهار جا جهونا لوڪ چون ٿا ته سائين راءِ چند رانوڙ 1945ع ۾ ”امرڪوٽ اتهاس“ جي ليڪڪ تيچ سنگهه سولنگيءَ کي هڪ ڪتاب چيائڻ لاءِ ڏنو هو، پر ورهاڱي ٿيڻ سبب اهو ڇپجي نه سگهيو، پر انهيءَ ڪتاب جو نالو ڇا هو؟ موضوع ڪهڙو هو؟ اهو پتو بچي نه سگهيو آهي، نه وري ڪٿي سائين راءِ چند پنهنجي لکڻين ۾ تيچ سنگهه سولنگي کي مسودو ڏيڻ جي حوالي سان ڳالهه ڪئي آهي، شايد اهو مواد ”تاريخ ريگستان“ هو.

جديد سنڌي شاعريءَ جي وڏي نانءُ ۽ سنڌ يونيورسٽيءَ جي اڳوڻي وائيس چانسلر شيخ اياز پنهنجي آتم ڪهاڻي ”ڪٿي ته پڇيو ٿو مسافر“ سائين راءِ چند رانوڙ کي ”تاريخ ريگستان“ تي مڃتا ڏيندي لکيو آهي ته: ”ٿر جي تاريخ پيرائتي پڙهڻي هجي ته راءِ چند جو ڪتاب ”تاريخ ريگستان“ پڙهيو وڃي، جو ٿاڊ جي ”راجستان“ وانگر آهي.“ تڏهن، جيڪڏهن ڪوئي مون کي ياد ڏياري ها ته ان ڏس ۾ تحريڪ وٺي ها ته مان ”سنديڪيت“ مان ان ڪتاب تي پي ايڇ ڊي جي ڊگري ڏيارڻ لاءِ ڪين آماده ڪريان ها. هي ڪتاب انهن سڀني سنڌي ڪتابن کان سٺو ۽ وڌيڪ محنت سان لکيل آهي، جن تي سنڌ يونيورسٽي پاران پي ايڇ ڊي جي ڊگري ڏني وئي آهي.

ڪارونجهر ري ڪور مرتين تو مليئي نهيں،
ماڻي ٺهڪي مور، ڏونگر لاڳي ڏيبتو.
(چندي رام پات)
هن ڪتاب ۾ ٿر جي صحرائن اندر
پلجندڙ پيار ۽ پنهنجا پڻ جون ڪيئي
ڪٿائون، وچورن جا ورلاپ ۽ اوسيئڙن جا
آلاپ محسوس ٿين ٿا.

ڪارونجهر جو ڪوي

چندي رام پات، جنهن جا شعر پٿر
تي لکيون آهن. جيڪي ماڻهو ان ادراڪ
کان وانجهيل آهن ته پٿار تي ڪهڙن ڪهڙن
آڏائين تان پنهنجي ست ست جوتاني (تاجي)
پيٽو آڻيو آهي، اهو ”چندولات“ (گجراتي لپي)
۾ ڇپيل) پارڪري ڪوي، چندي رام پات جي
ڪوٽا جو مجموعو، جنهن کي ”ميگه-دوت“
جي تسلسل طور پلا ڪيئن ڏسي سگهي ٿو؟
”ميگه - دوت“ واري ڊگهي نظم ۾ ڪوي
ڪاليداس ڪنياتي بادل کي مخاطب ٿي چوي
ٿو ته: ”اٽي ڪليل ڳڙ ڪين مان واجهه وجهندڙ ۽
وار سنواريندڙ نارين جي سڳند، تنهنجي سرير
کي ڳورو ڪري وجهندي، محل جا مور نچي
نچي تنهنجو سواگت ڪندا، جي تون ٿڪجي
پوين ته رات، ڦولن جي واس ۾ ويڙهيل سواين
مٿان گذارجان، سوايون جن جا اڳڻ سندر نارين
جي پيرن جي مينديءَ سان لال ٿي چڪا آهن.“
ننڍي ڪنڊ جي شاعرن سان اهو الميو
رهيو آهي جو ”ڪيهر جهڙن ڪوين“ جي
شاعريءَ جو جائزو، ”چورن جهڙن نغانن“ به ورتو
آهي. جن لفظن جي جڙاءَ مان روح جي روداد
ڄاڻڻ بدران لفظن کي نچوڙي، رٿ - پٽ ڪيڻ
وارو ڪم ڪيو آهي.

شيخ اياز چواڻي ته:

ڪنهن به عظيم شاعر جي سولي
سٽ تي تنقيد يا تبصري لاءِ نه فقط هن دور جي
قومي ۽ بين الاقوامي تعصبات جو تجزيو ۽
انهن ڏانهن هن جي ردعمل جو مطالعو ضروري
آهي، نه فقط شاعر جي داخلي زندگيءَ جي اثر
پزيريءَ جو اندازو لڳائڻو آهي پر هن جي تحت

اديب تاج جويي چواڻي ته:

سائين منگها رام اوجها تاريخ کي
روايتن ۽ لوڪ شاعريءَ جي پسمنظر ۾ لکي
هڪ نرالو ڪم ڪيو آهي. سنڌي ادب جو
انقلاب جيڪو ”بيوس“ ڪشڻ چند جي
شاعري ۽ ميرزا قليچ بيگ جي نثر سان شروع
ٿي چڪو هو. منگها رام اوجها انهن جو ٿي اثر
وندي تعصب، منافقت پرستيءَ واري تاريخ
نويسي کي رد ڪيو. هن زندگيءَ ۾ گندي تانوَ
جهڙن تاريخ جي ڪتابن، جن ۾ سوپن جيوڙا
پُر ڪندي نظر ايندا هئا، انهن مان ڪو به
حوالو ڪڍڻ بدران صدي علم جي ذريعي سينا
به سينا هلندڙ ۽ لوڪ شاعريءَ کي ماخذ بڻائي
لکيو.

جديد تاريخ نويسي جون گهرجون
توڙي جو اڃا پيون آهن پر سچائي، وابستگيءَ
۽ بي انتها پيار سان پريور هن پورهئي جي
ڪري هن جو ڪم سدائين ساراهڻ جوڳو
رهيو آهي.

ناميارو تاريخ دان راءِ چند راڻو ۽
منگها رام اوجها پڻي ڳوٺاڻي هئا، منگها رام
اوجها چيلهار جي برهمن جي شريمالي شاخ
۾ امر چند اوجها جي پٽ لال چند اوجها جي
گهر ۾ 28 جنوري 1928ع ۾ جنم ورتو. هن
کي ننڍپڻ ۾ ئي يتيمي واري زندگي نصيب ٿي،
سندس پيءُ لال چند ۽ چاچو پونم چند کيس
ماءُ جي گود ۾ ڇڏي پرلوڪ پڌاري ويا، منگها
رام اوجها ساميءَ جي آدرش هيٺ ”غريب
گلزار“ ۾ پلجي وڌو ٿيو.

سائين آسن گر چواڻي ته: ”منگها
رام اوجها کي ننڍپڻ کان ئي ادب سان چاهه
هوندو هو ۽ کيس ادبي ڪتابن سان دلچسپي
هوندي هئي. هو ڪلاس ۾ هندي ۽ گجراتيءَ
جون ٻارڻيون ڪهاڻيون بار بار پڙهي پڙهيندو
هو. ننگر پارڪر ويڙ سان ئي هن پراڻي
پارڪر جو مواد سهيڙڻ شروع ڪيو. چندي رام
پات هن جو خاص صحبتي هو. چندي رام پات
جي هن شعر کيس ڏاڍو متاثر ڪيو.“

ڏي ڪرائڻ گهرجي، شيخ اياز پنهنجي دل جي
گهراڻيءَ سان مسڪين کي پيٽا ڏني آهي.

مسڪين تمام وڏو ماڻهو هو. سچا
شاعر پنهنجي ماڻهن کي ايئن پيٽا ڏيندا آهن
۽ اهو به سچ آهي ته محمد بخش مجنون کان
وڌيڪ ڪوئي بهتر ڪتاب هن وقت تائين
مسڪين جهان خان ڪوسي تي لکي نه سگهيو
آهي.

مسڪين جهان خان ڪوسو
ننگر پارڪر جي ڳوٺ سامي ويري جي رئيس
بجر خان ڪوسي جي گهر ۾ 9 جولاءِ 1909ع
تي جنم ورتو. مسڪين جو شجرو ننڍي ڪنڊ
جي مزاحمتي ڪردار شادي خان ڪوسي سان
ملي ٿو. چارڻ ڪوين شادي خان ڪوسي جي
سورهياڻي کي خوب ڳايو آهي.

پراڻي پارڪر جو ليکڪ، منگها رام اوجها

ملي جي مٽيءَ پاران ڌٽ جي ڌات
کي صحيح ڪارج ۽ عمل ۾ آڻي ڌرتيءَ جو
قرض لاهيندڙن ۾ منگها رام اوجها جو نالو
”صف اول“ ۾ شامل آهي. هن جي قلمي
پورهئي جي طفيل ”پارڪر جو پٽ“ موهن جي
ڌڙي ۽ اروڙ جي اتهاس سان گڏ جرڪيو هن
تاريخ ۽ ثقافت جي سنگم کي لفظن جي روپ
۾ پوري ننڍي ڪنڊ جي تهذيبي ادب تي ”پاري
نگر“ جي بندرگاهه ”ڪارونجهر“ جي
ڪهاڻين ۽ ”پالوا“ جي پوپٽ (وٽندڙ) رنگن جا
ترورا پهرايا.

جڏهن به ڪنهن کي ٿر پارڪر بابت
ڪا به ڄاڻ وڻي يعني آهي ته ان شاهه جو
رسالو ”تاريخ ريگستان“ ۽ ”پراڻو پارڪر“
نالي وارن ڪتابن ڏانهن رجوع ڪيو آهي.
”پراڻي پارڪر“ ۾ منگها رام اوجها، پنهنجي
تخليقي صلاحيتن سان ڪلاسيڪيٽ ۽
جدت جي ميلاب جو بهترين نمونو پيش ڪيو
آهي. اهي ڪردار ۽ ڪهاڻيون جيڪي ڏند
ڪٿائن جي ڀير ۾ شامل ٿي رهيون هيون تن
کي هن صاحب سوناري وانگر اجاري ۽ اچو
ڪري هڪ نئين چاپ ڏني. نامياري نقاد ۽

الشعور جي روشنيءَ کي به جاچڻو آهي، جنهن جا پاڇا هن جي شعور جي پردي تي رهن ٿا. عالمي ادب ۾ لوڪ شاعرن جي عظيم ورثي کي قومن جي نفسيات جو آئينو سڏيو ويو آهي، اسان جي قديم لوڪ شاعرن پڻ صدين جي سُر سوز ۽ سڱنڌ کي سميتي پنهنجي هڪڙي هڪڙي سٽ ۾ هزارين لطيف احساسن جي صورت گيري جو نچوڙ پيش ڪيو آهي.

هي چارڻ، پت، پات، پان ۽ مڱهار وغيره، جن جي شاعري عام لوڪن جي هن ۾ دائمي واسو ڪري ويئي آهي، تن جي شخصي ڪردار تي هڪ تنقيد اها ڪئي ويندي آهي ته اهي پراڻي زماني ۾ راج دربارن سان لاڳاپيل رهيا آهن، جي ائين آهي ته راج دربار جي ويجهو ته ڪوي ڪاليداس به رهيو هو، پوءِ شڪنتلا جي نانءَ سان ڪيل سُر پيتا کي زمانن جو اهو آروپ فنا ڪري چوند سگهيو؟ شڪنتلا جي روپ جي ساراهه ڪندي ڪوي ڪاليداس چوي ٿو ته: ”هوءَ هڪ اهڙي قول وانگر آهي جنهن کي ڪنهن به نه سَنگهيو آهي، هڪ اهڙي پَن وانگر آهي، جنهن کي ڪنهن هٿ سان نه چڱو/چنو آهي، هوءَ هڪ موتي آهي، جنهن کي ڪنهن هار ۾ نه پويو آهي، هوءَ ماڪي آهي جنهن کي اڃا تائين ڪنهن نه چڪيو آهي.“

جن ماڻهن اهڙي لافاني شاعري ڪئي هجي، انهن جي فن ۽ فڪر کي دربارين جي پٽداوار چئي رد ڪرڻ، گند ذهني ۽ ادب دشمنيءَ کان سواءِ ٻيو ڪجهه به نه آهي.

شيخ اياز چواڻي ته: اسان جي سوين لوڪ شاعرن پنهنجي ڪلام وسيلي جنگ جي ميدان ۾ پنهنجي جهونجهارن جون دليون گرمائي، غيرتمندي ۽ ڌرتيءَ سان محبت جو اهڙو ثبوت ڏنو آهي جنهن جو مثال ملڻ مشڪل آهي پر وقت جي ستم ظريفي سببان اسان جي هن اثرائتي شعر جو ڳپل حصو گمناميءَ جي ور چڙهندو رهيو آهي. چيو وڃي

ٿو ته شاعر ٿيڻ جا شوقين وقت جا ڪي وڏا ماڻهو پائڻ کان شعر خريد ڪندا هئا، يا پائڻ کي آڇو ڪندا هئا ته اسان تي يا اسان جي وڏن جي ساراهه ۾ شعر چئو ته توهان کي انعام ڏيون. شيخ اياز ڪردار جي اهڙن ڪچن پائڻ سان مخاطب ٿيندي چيو آهي ته:

”پلو آهين پات، وڪڻين پيو وائيون، پلا ڪنهن چمڪاڻ، وڪيا آهن وچ جا.“

پات شاعرن ۾ ڪوي چندي رام پات کان اڳ ۾ ڪوي ويتال، ڪوي گنگ پات ۽ ڪوي امر سنگهه پات، مقبول ۽ ناميارا شاعر ٿي گذريا آهن. ڪتاب ۾ انهن شاعرن بابت پيرائتي جاڻ سان گڏ سندن شاعري به ڏني وئي آهي، سندن دور ۽ ان دور ۾ سندن همعصر شاعرن جا حوالا/جاڻ به هن ڪتاب ۾ ڏني وئي آهي. جيڪا شاعري پڙهندي عقل دنگ رهيو وڃي، ڪتاب ۾ ڄاڻايو ويو آهي ته: ڪوي چندي رام پات ۽ ڪوي بانڪيداس چارڻ، لوڪ ادب جي تاريخ جا به اهڙا شاعر ٿي گذريا آهن جن فطري حسن ۽ اهڃاڻن سان پيرپور ۽ لازول شاعري سر جي آهي. چندي رام پات جي شاعريءَ ۾ ٻوليءَ جو جادوئي ترن ملي ٿو اهڙو ترنم جيڪو ڪنهن ڳالهي يا ساز نواز جي فني احسان جو محتاج ناهي. انهيءَ ۾ بي پناهه موسيقيت سمايل آهي، هن ڪويءَ جي هر ”دوهي“ ۾ ”سوري“ جي سٽ نڙيءَ مان، تارونءَ مان يا چپ سان اُچاريل الفاظن وانگر پاسي ٿي، جنهن جي توازن ۽ هم آهنگيءَ ۾ ذات ۽ ڏانءَ جو حسين سنگم آهي.

هن ڪتاب ۾ چندي رام پات جا اهي ”دوها“ به ڏنل آهن جيڪي ڪارونجهر ۽ مور ناچ بابت سرچيل آهن، جن ۾ ڪارونجهر مان وهندڙ نئين جو پڻ ذڪر ڪيو ويو آهي.

جديد سنڌي شاعريءَ جي وڏي نانءَ شيخ اياز چندي رام پات جي شاعريءَ جو ڪيترائي ڀيرا ذڪر ڪيو آهي، هن جو اثر وٺي شيخ اياز پنهنجي ڪوتا ۾ وائي ۽ بيت سر جيا آهن.

”پرچ گرج پتياڻي“ جي ورائيءَ واري وائي اياز چندي رام پات جي شاعريءَ جو اثر وٺندي لکي آهي، اصل ۾ اياز جو هن سگهاري شاعريءَ جي اثر ۾ لکڻ، هن جي فن کي خراج تحسین پيش ڪرڻ آهي پر شيخ اياز هن سهڻي شاعر جو نظم توڙي نثر ۾ ڪتي به نالو نٿو ڪڍي. پر رڳو پت، پات يا چارڻ سڏي ٿو. شيخ اياز لکي ٿو ته: ”پات تين بچي رات تائين اسان کي لوڪ ڪهاڻيون سورنا ۽ دوها ٻڌائيندو رهيو. هنن راءِ لاکي مهراڻي، ڍولي، مارٽل، بونا جواڙ، سوندرري پرمار ۽ مانڊل رائيءَ جون ڏوهيڙن ۾ ڪهاڻيون ٻڌايون انهن کان سواءِ هن ڪجهه بيت ڪارونجهر جبل جي باري ۾ ٻڌايا جيڪي ذهن تي پتر جي لکير وانگر اُڪر جي ويا، اهي شعر نه هئا جن ڪا مصروري هئي.“

صحرا جو هڪ وڏو آرٽسٽ

ع. ق شيخ

جنهن جي لوڪ گيتن جهڙي زندگي هئي. جڳ مشهور ناول نويس ۽ شاعر بورس پاسٽرڪ پنهنجي هڪ ليک ۾ لکيو آهي ته: جيتوڻيڪ فنڪار خود به ٻين وانگر فاني آهي پر جڙي رهڻ جو جيڪو تجربو هو حاصل ڪري ٿو اهو لافاني آهي، پوءِ جي ايندڙ زمانن ۾ ماڻهو اهو تجربو حاصل ڪري سگهن ٿا.

چو ته فنڪار جو ڪم ڪين ان ڳالهه جي اجازت ڏئي ٿو ته هوسندس جيئري ۽ ذاتي محسوسات جو ويجهڙائي کان اڀياس ڪن پر اسان وٽ ڪوراءِ چئجي نه آهي جيڪو مصور پنياري وانگر ع - ق شيخ تي سوانح حيات جو ڪتاب لکي. ڪندي، ڪونيت ۽ روهيڙي جي ڌرتيءَ جي رهواسي ع - ق شيخ جي ساري زندگي قلم، ڪاغذ، برش ۽ رنگ هئي، صحرا جي هن سچي مصور ۽ ارڙي قلمڪار کي پتو هو ته هن معاشري ۾ ڪهاڻي، فنپاري جي اهميت پاروڻي پٽ جيتري به نه آهي پر هن پوءِ به سچ جي اظهار ۽ سونهن جي پذيرائي جي لاءِ قلم، ڪتاب، برش ۽ رنگ کان

وڏو وزير سيد مراد علي شاه، وفاقي وزير نارڪوٽڪس ڪنٽرول نوابزاده شاهه زين بگٽي ۽ چيئرمين اسٽيوٽا سليم جلباڻي منگهوڀير ۾ شهيد بينظير ابيديڪٽس ٽريٽمينٽ اينڊ ري هبيلٽيشن سينٽر (MATRC) جو افتتاح ڪري رهيا آهن.

وڏو وزير سيد مراد علي شاهه وزير اعليٰ هائوس ۾ پريس ڪانفرنس ڪري رهيو آهي، ان موقعي تي صوبائي وزير شرجيل انعام ميمڻ، سيد ناصر حسين شاهه ۽ مرتضيٰ وهاب پڻ موجود آهن.

وڏو وزير سيد مراد علي شاهه سول اسپتال ڪراچيءَ ۾ سنڌ انسٽيٽيوٽ آف اينڊوانس اينڊوسڪوپي اينڊ گيسٽرو انٽرولوجي جو افتتاح ڪري رهيو آهي. صحت واري وزير ڊاڪٽر عذرا فضل پيڇوهو، پارلياماني سيڪريٽري قاسم سومرو، چيف سيڪريٽري سنڌ سهيل احمد راجپوت، ايگزيڪيوٽو ڊائريڪٽر ايس آءِ اي جي پروفيسر سعد خالد نياز ۽ ٻيا موجود آهن.

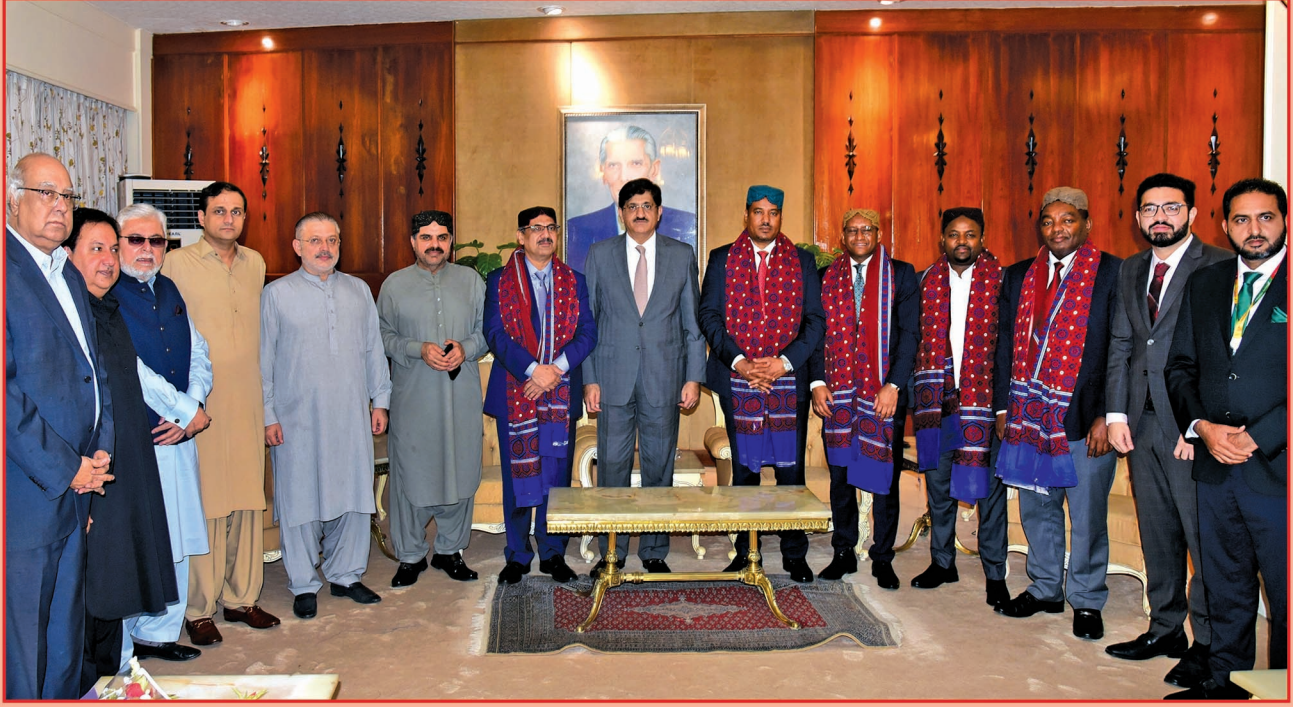
وڏو وزير سيد مراد علي شاهه ڊي ايس پي مان ايس پي طور ترقي ماڻيندڙ اصغر علي شاهه کي رينڪ پارائيندي. ان موقعي تي چيف سيڪريٽري سهيل احمد راجپوت ۽ آءِ جي پوليس غلام نبي ميمڻ پڻ موجود آهن.

وڏي وزير سيد مراد علي شاهه جو
نورالدين عزيز جي قيادت ۾ افغان حڪومت جي وفد سان ملاقات بعد ورتل گروپ فوٽو.

وڏو وزير سيد مراد علي شاهه ۽ ڪوريا جو پرڏيهي وزير مسٽر سوسانگ پيو
وزير اعليٰ هائوس ۾ ملاقات دوران خيالن جي ڏي وٺ ڪري رهيا آهن.

ايٿوپيا ايٿرائين آپريشن جي 40 سالن بعد بيهن شروعات ۽ افتتاح بعد وڏي وزير سيد مراد علي شاهه جو ايٿوپيا جي مملڪتي وزيرن، مسٽر ميسگنوارگا، فوزيه امين ۽ ڪامرس ڪاساهون گوفي سان ورٽل گروپ فوتو. ان موقعي تي صوبائي وزير شرجيل انعام ميمڻ، سيد ناصر حسين شاهه، ڄام اڪرام، مرتضيٰ وهاب ۽ ٻيا پڻ موجود آهن.

اطلاعات وارو صوبائي وزير شرجيل انعام ميمڻ ڪراچيءَ ۾ ”يوتونگ ڊيزل اليڪٽرڪ هائبرڊ سٽي بس“ جي افتتاحي تقريب کي خطاب ڪري رهيو آهي.

ڏنا ماءُ“ وارو بيت شايد انهيءَ ڪيفيت واري رمز ۾ چيو هو اهڙا ڪردار زبان ۽ بيان تحرير ۽ تقرير کان اعليٰ هوندا آهن. پر پوءِ به اسان جهڙن عام انسانن جي دل انهن جي عظمتن جي احترام ۾ سر جهڪائي ڪوماڻيل لفظن جي پيٽا ڏيڻ جي ڪوشش ڪندي رهندي آهي. جديد سنڌي شاعريءَ جي وڏي نانءُ شيخ اياز هڪ هنڌ لکيو آهي ته: هن دنيا ۾ انسان تن قسمن جا ٿيندا آهن. هڪڙا اهي جيڪي پنهنجي لاءِ جيئڻ ٿي پنهنجو مقصد ڄاڻندا آهن. ٻيا اهي جن جو مقصد پنهنجي لاءِ جيئڻ سان گڏ ٻين لاءِ به سوچڻ هوندو آهي ۽ تيان هن پوري ڪائنات سان ”وحدت الوجود“ واري ڪيفيت محسوس ڪندا آهن.

سائين سچل جنجهي ۾ پوئين ٻنهي انسانن واريون خاصيتون هيون، هن جو جنم ”پاري نگر“ جي دور کان وٺي ٿر جي صوفين ۽ ساڌوئن جي دعائن جو قل هو. سچل نالي هجڻ ڪري سرمستيءَ جا رنگ هن جي وجود ۾ شامل هئا. هن جي گڻن جا شاهد ٿر جا هڙيئي گام، گس ۽ گهيڙ آهن. نامياري ليکڪ ڊاڪٽر پرڏان جاڳرتا رسالي ۾ ڇپيل پنهنجي مضمون ۾ لکيو آهي ته: ”اهڙو ڪو به ٿري ماڻهو نه هوندو جيڪو ايئن چوي ته مون کي ٿورو يا گهڻو سائين سچل کان فيض حاصل نه ٿيو آهي. سائين سچل فيض جو پينڊار هو. لطيف سائين جي لفظن ۾ ته:

وڏي وٽ هٿام ٻاروچا پنيور ۾.
سائين سچل تعلق ڇاچري جي
ڳوٺ ”جنجهي“ جنهن کي ٿري لهجي ۾
”جنجهيان روٽڙهو“ (جنجهي جو ٽڙ) چئجي
ٿو. 1928ع ۾ الهڏني جنجهيءَ جي گهر ۾ جنم
ورتو. سچل سائين هڪڙي ئي وقت آدرشي
استاد، پيءُ، سماجي ورڪر، طبقاتي نظام
خلاف وڙهندڙ صوفي لاکوفي، سڀ ۾ ”پرين
پسڻ“ وارو ادب جو خدمتگار، مختصر لفظن ۾
سچل سائين جو ڪردار ڪبير جي هن دوهي
تي عمل پيرا هئو ته:

ڪهاڻيون مشهور ۽ مقبول ٿيون. خاص ڪري
”حيدرآباد“، ”گلو بادشاهه“، ”نازو“ مشهور
ڪهاڻيون آهن. ”حيدرآباد“ واري ڪهاڻي،
ورهاڱي کانپوءِ وارين حالتن تي لکيل ڪهاڻي
آهي، جيڪا سنڌي ٻوليءَ جي ڪجهه اهم
ڪهاڻين منجهان هڪ آهي.

ع-ق شيخ ربيديو جي لاءِ گيتن
پريون ڪهاڻيون به لکيون، جيڪي ”ڪيهه
ڪتوري“ ڪتاب ۾ شامل آهن. شيخ اياز هن
جي پسند جي شاعرن منجهان هو. شيخ اياز
کي پڙهندي هڪ غزل جي بند تي اچي بيهي
رهندو هو.

آئون سورج مڪي، ڏينهن منهنجو ڏکي،
تون ته اُپرين نه ٿو، اک چاتي ڪچي.
(اياز)

ع-ق شيخ جي اميدن جو سج
ڪٿي رهيو اهو ڪڏهن اُپريو يا نه؟ هن راز جي
ڪهاڻي ريت ۾ لکيل رهي.

جديد سنڌي شاعريءَ جي وڏي نانءُ
شيخ اياز ع-ق شيخ جي مهانتا کي محسوس
ڪندي پنهنجي شاعريءَ جي هڪ ڪتاب
”واتون ڦلن چائون“ جي آرينا ع-ق-شيخ
جي نالي ڪندي لکيو آهي ته:

”شال سڀاڻي جهول ڀري،
جي به لُريءَ ۾ لوجي ويا،
تن کي ڪوئي ياد ڪري!“

پارو مل امرائي، ع-ق-شيخ جي
زندگيءَ جو پوڄا ڀيل پيش ڪندي، سندس
زندگيءَ علم، ادب، آرت جي حاصلات،
انتظارن، اوسيعڙن، اوجاڳن، پنڌ، پيچرن ۽
سندس ذهن ۽ هٿن جي حاصلاتن جو پرپور
وچور ڏنو آهي. جنهن جي پڄاڻي المياتي درد
جي دانهن آهي.

ٿر جو عظيم استاد، سچل جنجهي،
(جنهن اسڪول جي عمارت لاءِ پنهنجي سروي
زمين ڏني)

سائين سچل جنجهي جهڙن
ڪردارن تي ڇا لجي؟ لطيف سائين ”مون سي

پرپور نموني ڪم ورتو.

ع-ق شيخ جي ڪم جو دائرو ايترو
سچ هو جيترو ٿر جو ريگستان وسيع آهي. هن
جي محنتن جي طفيل سنڌ ۾ مصوري پروان
چڙهڻ جي پنڌ پئي، هن جديد سنڌي ڪهاڻي
جي منفرد اُت جي لاءِ پنهنجي حصي ۾
”ريشمي رنگ“ پيش ڪيا.

ع-ق شيخ ٿر پارڪر ضلعي جي
(پراڻي) تعلقي ڇاچري (هاڻوڪي تعلقي
ڏاهلي) جي ڳوٺ گڏڙي ۾ 8 مارچ 1941ع تي
وقت جي نامياري استاد ۽ حڪيم قادر بخش
شيخ جي گهر ۾ جنم ورتو. ٿر جي فطري آرت
ننڍپڻ ۾ ئي هن کي موهي وڌو. ڏينهن ڏينهن
اڪن جي نيرين ڦلڙين ۽ واريءَ ڌڙن مان وڏو
اُتساهه پائي، وسڪاري ۾ واريءَ جا گهرڙا جوڙڻ
کان وٺي پني تي مور چٽڻ تائين سندن اندر جو
آرتست اڳتي قدم پري رهيو هو پر ڪنهن کي
پروڙ ڪانه پئي ته قادر بخش شيخ جو ننڍڙو اڃ
جو عبدالله شيخ سنڌ جي تاريخ جو مهان
مصور، سگهارو افساني نگار، سڀاڻي جو ڪو ع-
ق-شيخ ٿيندو.

ع-ق-شيخ جنهن سموري جمار
آرت جي آبياري ڪندي گذاري علمي ۽ عملي
زندگي ۾ محمد عثمان ڏيپلائي، مولانا غلام
محمد گرامي، مراد علي ميرزا، سائين محمد
ابراهيم جويي، الياس عشقي، گل محمد ڪتري
۽ شيخ اياز جي قافلي جو ڪارڪن هئو.
”ڪل جڳ جي ڪاپڙين“ کان هن جيڪو
ڪجهه پاتو اهو پنهنجي شاگردن ۽ سائين ۾
ورهائي ڇڏيو.

علم، ادب ۽ آرت جو سدائين
ڪنهن ”سخي سمات“ وانگر ”لاڪ پساهه“
ڪندو رهيو. ظفر ڪاظمي، اڪبر سومري ۽
فتاح هاليپوٽي جهڙا آرتست سندس رهاڻ مان
رچي ريتو ٿيا. سنڌي ادبي بورڊ سنڌالاجي ۽
سنڌ ٽيڪسٽ بڪ بورڊ جي اڪثر ڪتابن
جا ٽائيٽل ع-ق شيخ ٿي ٺاهيا. ع-ق شيخ
بهترين ڪهاڻيڪار هو هن جون ڪيتريون ئي

”پريتم ايسي پريت، ڪريو جيسي ورڪ ڪرين،
آپ جلاون سرڌوپ مين، اوران ڊا چانوَ ڪرين.“
ترجمو: (پريتم اهڙي پريت ڪر
جهڙي وڻ ڪن ٿا، پنهنجو پاڻ ڪاڙهي ۾
ڪاڙهي پين ڪي سدائين چانوڏين ٿا.)

سچل سائين جي پورهئي واري پنڌ ۾
”امان“ مينهن ٻائي“ جو اهم ڪردار رهيو
آهي. سچل سائين 1944ع ۾ مينهن ٻائيءَ
سان شادي ڪئي. مينهن ٻائي ڪي سچل سائين
پاڻ گهر ۾ پڙهائي فائنل جو امتحان ڏياريو/
پاس ڪرايو ۽ امان مينهن ٻائي ڪي ماستري
وٺي ڏني. پاڻ به پرائمري ماستر هو. هن پنهنجي
گهرواري سان گڏجي لاڙڪاڻي واسي سرولا
ديوي ۽ شيام وانگر پنهنجي ڳوٺ ۾ ”وديا
آشرم“ جهڙو اسڪول کوليو. جيڪو اڄ به
گورنمينٽ هاءِ اسڪول جي نالي ۽ زناني
پرائمري اسڪول جي صورت ۾ موجود آهي.
هن اسڪول ۾ روايتي نصاب سان گڏ ”خادم
الدينا“ جو درس به ڏنو ويندو آهي. اڄوڪي ٿر
جي چونڊن ۾ ڦهليل فڪر جي فانوس جي
سُھائي ۾ انهيءَ آشرم جهڙي اسڪول جو وڏي
۾ وڏو ڪردار رهيو آهي.

سچل سائين 1960ع ۾ انهيءَ
درساگاه ۾ انگلش ڪلاس جو بنياد رکيو.
1962ع ۾ ڪيس مبل اسڪول جو درجو ڏياريو.
1979ع ۾ هاءِ اسڪول منظور ڪرايو ڇاچري
کان وٺي ننگر پارڪر - تائين سموري علائقي ۾
ڪوبه اهڙو اسڪول نه هوندو هئو. سچل
سائين ٻارڙن ڪي شفيق بيءَ وانگر سمجھائي
وٺي ايندو هو. ماڻهن ڪي اولاد پڙهائڻ لاءِ
اوتساهيندو ۽ همٿائيندو رهندو هو.

ٻارڙن جي رهائش کان وٺي انهن جي
ماني تڪيءَ تائين بندوبست ڪري ڏيندو هو.
30 کان 40 تائين ٻار سدائين وٽس رهيل
هوندا هئا. ڪجهه ٻار پنهنجي عزيزن وٽ پڻ
رهائيندو هو. جڏهن انهن ڳوٺاڻن ڪي به جن
سچل سائين جي چوڻ تي سدائين ٻارن ڪي پاڻ

وٽ رهايو. سچل سائين ڪي پن پتن ۽ هڪ
نياڻي جو اولاد ٿيو. کيس پهريون پٽ 1946 ۾
ڄائو جنهن جو نالو ڄام ساقي رکيو ويو
جيڪو ڪميونسٽ تحريڪ جو هيرو ۽
شاگرد سياست جو چنڊ ثابت ٿيو. جڏهن ته
ادي مارئي امان مينهن ٻائي وانگر استاد جو
پيشو اختيار ڪيو. سچل سائين جو ٻيو پٽ
ڊاڪٽر سلطان جيڪوروس مان ميڊيڪل
جي ڊگري پاس ڪري ٿر ۾ زندگيءَ جو مسيحا
ٻڻجي آيو ۽ ٿر جي ماڻهن جي خدمت ڪندو
رهيو آهي.

سچل سائين جو نه صرف اولاد
سڌيو پر راج ڀاڳ جا هزارين ماڻهو سچل
سائين جي طفيل مڇي ”مڻيادار“ بڻيا، صحافت
۾ محمد عثمان ڏيپلائي کان پوءِ وڏو نالو
ڪمائيندڙ سهيل سانگي سچل سائين جو
ڀائٽيو آهي، سهيل سانگيءَ جي ڪاميابيءَ ۾ به
سچل سائين جي تربيت جو اهم ڪردار رهيو
آهي.

هن ڪتاب ۾ سچل سائين جي
زندگيءَ جي جدوجهد ۽ جاکوڙ جا ڪيترائي
قضا، ڪهاڻيون ۽ داستان لکيل آهن. هن
ڪتاب ۾ سچل سائين جي علمي خدمتن جو
وچور نهايت ئي احترام سان لکيو/اعتراف
ڪيو ويو آهي. ڀارو امرائيءَ جي محنت، جُهد
۽ جاکوڙ سچ پچ ته جڏهن لهڻي، ڀارو مل، اياز ڪي
پنهنجو سونهون بڻائي ساڳي تخليقي وات
ونڊي پيار جو پورهيو ۽ پنڌ ڪيو آهي.
جيڪو سندس بي پناهه پيار ۽ پورهئي جي
حاصلات رهي آهي. شيخ اياز جي فڪر جون
مشعلون سندس پنڌ ۾ سونهون بڻيون آهن. هن
ڪتاب ۾ شيخ اياز جي نظر ۽ نشر جا حوالا
ڏئي ڀارو پنهنجي لکڻين ڪي اڃا به ورنڊار
بڻائي ڇڏيو آهي. ڀارو پنهنجي هر لکڻيءَ ڪي
فڪري طور تي اياز سان پنهنجي اڻ مٽي
محبت جو شدت سان اظهار ڪيو آهي. اياز
سان فڪري ويجهڙاڻپ پارو ۽ جي سرشت ۾

شامل رهي آهي.

ٿر جو ماحول جتي ”پتيل ڪلچر“
جون پاڙون پاتار تائين ڪنل آهن، انهن جان
ڪي ٿورڙائي پتيل ۽ وڏيرا آهن جيڪي
انسانيت جا حامي - متپيد کان آڃا ۽ بااخلاق
راڄن جا رکوال آهن، پر اڪثريت ۾ پرماريت
جا پرچارڪ، انسانن ۾ ويڇا وڌائيندڙ علم ۽
امن جا وڏا وڏيري رهيا آهن، جن کان سچل
سائين جو هي عوامي ڀلائي ۽ انساني خدمتن
وارو ڪم برداشت نه ٿيندو هو پر هر ماڻهوءَ ڪي
پنهنجي فطرت مليل آهي، سو ڪوشش جي
باوجود انسان پنهنجي مٿي ۽ من جي فطرت
ڪي تبديل نه ڪري سگهيو.

سچل سائين پنهنجي فطرت ۾ رڳو
رهيو ۽ پرماريت جي بچاري پتيلن ۽ وڏيرن
جي تنگ ڪيل، پيڙهيل ۽ عام انسانن جو
پرجهلوتو بيهندو هو، ڪن ڪن ماڻهن ڪي
ڪورٽ ۾ ڪامريڊ وڪيلن کان خدمتون وٺي
سندن ڪيس مفت ۾ وڙهندو هو. ڪن ماڻهن
ڪي ڪورٽن ۾ حاضري تي پهچڻ لاءِ ڪرايو
ڀاڙو به پنهنجي ڪيسي مان ڏيندو هو. ٿر جي
بهرائين ۾ ان وقت ڪوبه ڊاڪٽر نه هو. سائين
سچل مريضن ڪي تپاس ۽ عام بيمارين جي
علاج لاءِ ڊاڪٽر ڪيشو لال ڇاچري واري کان
تربيت وٺي ڳوٺن ۾ پيادل وڃي مريضن جو
علاج ڪندو هو.

سچل سائين پنهنجي حياتيءَ ۾ نه
صرف پنهنجي ڀڻ، ڄام ساقيءَ جي جبل ياترا
ڏني ۽ پنهنجي ٺنهن سُڪان جو وڇوڙو سنو پر
پنهنجي پوٽي سجاد ظهير جي اغوا جهڙو واقعو
به اڪين سان ڏٺو. پر سائين جي حوصلي جي
بلندي ڇا ته هتي؟ پنهنجي پوٽي سجاد ظهير
ڪي ڏاڙيلن کان آزاد ڪرائڻ لاءِ پاڻ ٻيلي ۾
ڪاهي پيو هو.

31 ڊسمبر 1991ع ۾ سچل سائين
63 سالن جي ڄمار ۾ حيدرآباد ۾ لاڏاڻو ڪري
ويو.

(جيڪورستن جي هونل جون ڪتون خالي
ڪري ويو)
پنڊت پونر چند
(صحرا ۾ رهندڙ سنڌ جو سچو پروهت)
گوتم رائي
(چاچري جي تاريخ - لوڪ گيتن جيان ٻڌائي
توڳ)
روحل جو راڳي - پڳت سترام داس
ماما وشن ٿري - ٿر ۾ انسانيت جو سڀوڪ
مائي ڍائي
(لوڪ گيتن جو انوکو آواز)
مانڀڻو اونو
(مهراڻي جو منڙو ڪوي)
خضر سمون
(نامور استاد ۽ ماحول دوست)
نامور مسيحا ۽ محقق ڊاڪٽر عبدالعزيز
اور شرماء
(صحافي، ليکڪ ۽ مهمان نواز)
سهڻو راڳي - سوڌو جوڳي
لوڪ راڳي، ڀڳو فقير چيلهاريو
قربان ڪوسو
(جنهن کي ڪارونجهر جي پٿرن تي چنڊ جي
چانڊوڪي وٺندي آهي)
ايڇ. ايم ڏڪي - ليکڪ ۽ استاد
استاد شفيق فقير
(صحرا ۾ جنم وٺندڙ مهمان راڳي)
ڪريم فقير، ڪيريتي جو ڪلونٽ
نور احمد جنجهي
(سرڪش، ڀاتي، ليکڪ ۽ شاعر)
سائينداد سانڌ
(سگهارو استاد ۽ شاعر)
رات گذري وڃي ته ڏاڍو سنو
ياد وسري وڃي ته ڏاڍو سنو
(سائينداد سانڌ)

ساجن خاصخيلي
(پارڪر جو سخي ۽ مهمان نواز)
سڳاڙ چند سيجون جون لوڪ وارتائون
موهن پڳت
(جنهن جي ٻولي واس، سڄي سنڌ کي واسيو)
لوڪ ڳائڪ مائي پاڳي
(جنهن جو آواز تارن مان ترندو ايندو هو!)
ماما جمن دربدر
(لوڪ گيتن جو ڪوي ۽ راڳي)
سيد عباس علي شاه
(عوامي شاعر ۽ ٿر جو وڏو مهمان نواز)
سهيل سانگي
(نامور صحافي، جنهن جي لکڻين ۾ صحرا جا
سڌ ۽ پڙاڏا هوندا آهن)
ولي رام ولپ
(سنڌي ادبي جو سچو سر جڙهار)
ڪارونجهر جو ڪاڙي چاچا نواز ڪوسو
سگهڙ سيالو هيمراج سوتھڙ
مثالي استاد ۽ سگهڙ - محمد سانوڻ نهڙي
سيد حبيب الله شاه
(مثالي استاد، سگهڙ ۽ راج نيتي جو روپ)
استاد حسين فقير
(صحرا ۾ موسيقي جو سمندڙ)
راج نيتي جو راڻو - وڏيرو پارو سمون
ممن فقير
(مثالي سگهڙ ۽ لوڪ شاعر)
ٿر جو سماجي اڳواڻ - گهمن سنگهه
مئيءَ جو مقبر ڪنڀار
(جنهن وٽ فقيري ۾ اميري هئي)
سنيو مل هيمراڻي
(جنهن ڪڏهن سمهي سڪ نه ماڻيو)
پرير شيواڻي
(پرير تنهنجا پار - ڪهڙا چئي ڪهڙا چوان)
فوزيا سومرو
(جنهن جي نڙيءَ ۾ مور ٽهوکا گونجندا هئا)
صادق فقير - ٿر جو بابيهو

ٿري ماڻهن جي آرزو هئي ته سائين
سچل کي ڳوٺ جنجهي ۽ ڀر درساڳهه جي اڱڻ ۾
مٽيءَ ماءُ حوالي ڪيو وڃي پر سائين سچل کي
حيدرآباد جي مٽي نصيب ٿي.
اياز جون ستون آهن ته:
هو بادل بادل آيا ها، جن جل ٿل پال پاليا ها،
اي ڪيت ڪڙو اوشال مڙو هو پنهنجا مينهن وسائي ويا.
هو پيار پتننگا ڪامي ويا ۽ ڪيڏو ڏور اڏامي ويا
پر تنهنجي منهنجي ڏيئي ۾ هو پنهنجي جوت جلائي ويا.
(اياز)
ٿر ٿر اندر ٿاڪ، پارو مل امرائيءَ جي
پيار پورهئي ۽ پنهنجا ٿپ مان سرجيل هي
ڪتاب ٿر جي مٿيادار ماڻهن جي ڪلام
ڪرت، روش، مهارت، ذات، ڏانءُ، ڏيا ۽ ڏيهه
سان اڻ مٽي محبت جو اڻ ميو اظهار آهي.
جنهن ۾ پياروءَ جا پنڌ ۽ اکين جا اوجاڳا
جسماني دربدريون ۽ روح جون رولاڪيون به
شامل آهن. سندس پيار پري ٻولي، پنهنجي
تاريخ، تمدن ماڳن ۽ مڪانن، پنهنجي گيتن ۽
لولين، جهمرين ۽ جمالن سان گڏ همرچو ۽
سانوڻ، ٽيچ جا امر آلاپ گونجندڙ محسوس
ٿين ٿا. سندس ڪتاب جو اکر اکر، لفظ لفظ ۽
جملو جملو جڙ لھڻي. جنهن مان سنڌ سان
پيار ۽ محبت جو آبشار وهندي محسوس ٿئي
هتو:
هن ڪتاب ۾ شامل انهن شخصيتن
جا خاڪا آهن جن پنهنجي پنهنجي شعبي ۾
ڪاميابيون ماڻيون آهن.
ڊاڪٽر هر چند راءِ
(جنهن کي ثقافت عيوض صدارتي ايوارڊ مليو)
سائين محمد رحيم نهڙي
(ٿر ۾ راج نيتي جو مثالي ڪردار، شاعر ۽
استاد)
منڙو راڳي مراد فقير
ڄام خاصخيلي
(نياز نوڙت ۽ راج نيتي جو مثالي ڪردار)

استادن ۽ شاگردن لاءِ لاپائتا تعليمي ڪتاب

حبدار علي

پڙهندي اوهين فرد سماج فرض حق ۽ ڪم ڪار جي گڏيل تعلق، احترام، حُب، اڪير ڪي اچاري سگهندا جيڪا اسان جي پاڻ کان متانهون ٿي ٻين جو پرجهلو ٿيڻ تي آڌارت آهي.

تبديل ڪري ڇڏيو. جهڙوڪ نيوتن، آئن اسٽائن، بل گيٽس، مارڪ زڪر برگ، ايلون مسڪ وغيره. پر پوءِ دنيا ڏٺو ته ڪيئن نه هڪ وقت کي توريو پئي لهرن کي جهتي سوشل ميڊيا انقلاب کي حقيقت ڪيو. ڪاميابين

ڪنهن به استاد ۽ شاگرد لاءِ سڀ کان وڌيڪ فائديمند عادت پڙهڻ جي آهي. جنهن پٽاندڙ ڪوبه فرد علم، شعور ۽ هنر حاصل ڪري نه رڳو پاڻ پر گهرياتين، پاڙي، شهر ۽ ملڪ کي به خوشحال ۽ فخر جوڳو ڪندو آهي. ان ڪري ڪنهن به ملڪ جي ترقيءَ ۾ استاد ۽ شاگرد جي ڪردار کي لنوائي نٿو سگهجي. ان ۾ اهم ترين عادت ڪتاب پڙهڻ ۽ وري ڪتابن جي چونڊ آهي ته ڪهڙو ڪتاب ڪهڙي وقت، ڪهڙي عمر ۾ ڪارائتو آهي ۽ ڪهڙا ڪتاب فن، هنر سان گڏ ڪردار کي سگهارو ڪندي علم سان چاهه جو موجب بڻبا آهن؟ اهڙن ڪتابن ۾ ڪردار ۽ شخصيت سازيءَ تي ٻڌل ”حوصلا افزا ڪتاب“ (Motivational Books) سڀ کان وڌيڪ اثرائتا هوندا آهن جن کي پڙهڻ سان من جي خامين کي پروڙي پاڻ کي خوبين جي وات تي آڻي سگهجي ٿو. 2019ع ۾ جڏهن ڪورونا ويا سڄي عالم کي جڪڙي ورتو اتي تعليم جي نظام ۾ خامين جي به خبر پئي ته آخر ڪهڙو سبب آهي جو روايتي تعليمي نصاب جي دائري ۾ پڙهندڙ استاد ۽ شاگرد سوڀ نٿا ماڻن؟ ڏاهن جون آتم ڪٿائون پڙهو ته اوهان ڄاڻي وٺندا ته جن شاگردن روايت کان بغاوت ڪندي پنهنجا سوال اٿاريا ۽ استادن ڪند ڏهن ۽ ناڪام قرار ڏنو تن دنيا جي نقشي کي

Spiritual Democracy and our Shools_ Steven C. Rockefeller
ليڪڪ اسٽيون سي روڪي فيلر جو هيءُ ڪتاب هڪ تصور پيش ڪري ٿو ته جمهوريتيون ڇا ٿي سگهن ٿيون ۽ ان گت کي حقيقت جو روپ ڌارڻ لاءِ تعليم جو ڪيڏو اهم ڪردار آهي. ان ڏس ۾ سندس چوڻ آهي ته اسان کي جن مسئلن ۽ مونجهارن کي منهن ڏيڻو پوندو آهي ان جو ڪارڻ ”ٻئي فرد جي

جي اهڙين ڪهاڻين کي پڌرو ڪرڻ لاءِ حوصلا افزا ۽ ڌيان ڇڪيندڙ تعليمي ڪتابن جو به ڪورونا جي اڪيلاڻ ڪانپوءِ جڏهن رڳو پڙهت لکت مصوري موسيقي راڳ رنگ راند ڪرت رهي ته احساس ٿيو ته ڪاميابي ۽ سوڀ اها ناهي ته رڳو پنهنجي سار لڏي وڃي ڪجهه ماروئڙن جهانگيئڙن جو به خير گهرجي. اهڙا ئي ڪجهه تعليمي ڪتاب استادن ۽ شاگردن لاءِ پيش ڪجن ٿا جن کي

توجهه مرکوز ڪن ٿا ته شاگرد سکيا دوران ڪهڙي قسم جو تعلق پيدا ڪري سگهجي ٿو. هونئن ته لکارين ڪتاب جو هڪ ڀاڱو سيل فون جي استعمال سان پيدا ٿيندڙ پريشانئيءَ لاءِ وقف ڪيو آهي پر ان ۾ ڪيس اسٽڊيز ۽ ڪلاس روم جا مباحثا به شامل آهن جيڪي گروپ لرننگ کي وڌائڻ لاءِ پڪا نمونا پيش ڪن ٿا. ليڪڪ اسڪول ۾ سماجي ۽ جذباتي تعليم وڌائڻ جي طريقي طور ايڪسي لنسي (ڪمال دانش) پيدا ڪرڻ تي ترجيح ٿا ڏين ۽ هور اسڪول کي صلاح ٿا ڏين ته هونج ڪان ست خوبيون ۽ لاڳاپيل اشارا چونڊيو جيڪي ان هيڪڙائيءَ جي اچي گلاب کي سَنگهي زندگيءَ جي ست رنگن کي پسي حياتيءَ کي ٻيهر پاڻ سان ملايو.

سهسرين سوال ڪيا ٿو!

مون وٽ ڪو به جواب نه هو!

Cultivating Kindness

مهربانيءَ جي پوک ڪيو. عنوان ٿي اوهان کي پلي پٽ دعوت ٿو ڏئي ته نمائائي ۽ رحمڊلي، همدرديءَ جي خواهش اسان سڀني منجهه آهي ته پوءِ اهي ويڇا چو؟

هي ڪتاب اسان کي اسڪولن ۾ رحمڊليءَ جي ضرورت ۽ طاقت جي ياد ڏياري ٿو ۽ مستقبل جي پراميد سفر کي ٿورو سولو سهنجو ڪري ٿو. جيئن پيار لاءِ به چٽي ۽ صبر پري نظر ڪبي، ساڳئي ريت اڀياس کي به لفظ لفظ توري پڙهڻ ته ڪير ٿو چوي ته اسين ڏيهه واسي اياڻا! مهرباني اهو پهريون غير معيار آهي جنهن کي اسين رومانوي شراڪت دارن ۾ ڳولهندا آهيون. ڪتاب جو ليڪڪ بنفٽ اسڪول ۾ رحمڊليءَ کي فروغ ڏيڻ لاءِ هڪ مضبوط ڪيس پيش ڪري ٿو. شاگردن ۽

هولسٽڪ لائيف فائونڊيشن جو آغاز ڪيو. هيءَ ڪتاب سندن انهيءَ سفر جي غير معمولي ڪهاڻي آهي جنهن ۾ تحقيق، عملي مشقون ۽ قديم يوگي سائنس ۽ فلسفو هڪ ٻئي سان سلهاڙيل آهن. مجموعي طور ليڪڪن جي ڪهاڻي حڪمت، محبت، عاجزي، ڪمزوري ۽ اندرين ڪم سان گڏ ٻاهرين ڪم کي متوازن ڪرڻ جي ورهين ۾ پيدا ٿيندڙ هڪ سگهاري اندرئين طاقت تي ٻڌل آهي. هي ڪتاب تعليم جي تحريڪ لاءِ ذهن سازيءَ ۾ بهترين سونهون ثابت ٿي سگهي ٿو. شرط رڳو اهو آهي ته اوهان ڪيترو ڌيان ۽ پيار سان پڙهندي لکيل ڳالهه تي عمل ڪيو ٿا.

Reconnect: Building School Culture for Meaning, Purpose and Belonging:

هيءَ انتهائي عمل انگيز ڪتاب آهي جيڪو ان ڳالهه تي ڌيان ڏياري ٿو ته استاد ڪهڙيءَ ريت مخصوص ٽيڪنيڪس، اخلاقي امتياز پيدا ڪرڻ ۽ گروپ سهڪار تي ٻڌل ڪلاس روم تخليق ڪري سگهن ٿا. اسڪول سان لاڳاپي جو احساس اسين ڪيئن اجاري سگهون ٿا؟ اهو اڪيچار استادن جي دل جو پڻ سوال آهي! ڇو ته ڪوروناهي ڇڏي ويئي بيماريءَ جي ور چڙهيل جهڙيءَ ريت ان لائن ايجوڪيشن جون بنيادون ڇڏيون نظر آيون، اُتي ان اڪيلاڻپ ڪيترن ئي استادن ۽ استادن پائين کي اهو احساس شدت وڃان ڏياريو ته گلزن جهڙن ٻارڙن کان سواءِ هي جيون ايترو سهڻو نه ناهي. انسان جي انسان سان رابطي جي پل ۽ واٽ نه هجي ته هوند حياتي صفا اجائي لڳي!

ڪتاب جا ليڪڪ ان ڳالهه تي

عزت، وقار، هڪ جيترو حقن جو احترام ۽ عزت ڪرڻ ۾ اسان جي ناڪامي آهي.“
روڪي فيلڊر گڏيل قدرن جي نئين احساس ۽ جمهوريت جي نظرين موجب زندگي گذارڻ جي گڏيل مقصد تي زور ڏئي ٿو: ”تعليم ۾ تعلقاتي روحانيت“ (Relational Spirituality) بنيادي انساني قدر جهڙوڪ احترام، سار سنڀال ۽ شڪر گذاري) ملائي مسئلا حل ڪرڻ ۾ مدد ملي سگهي ٿي ۽ هڪ وڌيڪ متحد ۽ سگهاري قوم جو بنياد رکي سگهجي ٿو. ان جو ڪارڻ اهو آهي ته هي نظريو شاگردن کي مستند آزادي، ذميوار جمهوري شهرت ۽ پنهنجي ۽ پنهنجي برادرين جي زندگيءَ جي سار سنڀال ۽ تخليقي قيادت جي واٽ تي هلڻ لاءِ انتهائي ڪارائتو آهي ڇو ته هڪ انسان جي سوڀ ٻئي انسان لاءِ سڪ، سهارو ۽ رهنمائي به آهي ته معاشري ۾ امن ۽ پائيداري جو ڍڳ به آهي.

Let your light Shine: Ali Smith, Atman Smith and Andres Gonzalez

هن ڪتاب جي اڀياس سان ان حقيقت کي پروڙي سگهجي ٿو ته اسان کي اڃا ڪيترو اڳتي هلڻو آهي. ليڪڪن نوجوانن، نسل پرستي ۽ اڻ برابريءَ جي خراب اثرن بابت ٻڌائيندي پڌرو ڪيو آهي ته اسان جي ڪروڙ، نفرت کي ڪيئن يوگا، مائينڊفل نيس جهڙيون مشقون محبت ۽ شفقت ۾ مدد ڪري سگهن ٿيون. 2001ع ۾ علي ۽ اتمان اسمٿ پائرن پنهنجي دوست اينڊريس گونزاليز يوگا، ذهن سازي، پنهنجي سار سنڀال ۽ ٻين پروگرامنگ وسيلي گهٽ آمدني رکندڙ ڀنڀڻي پيل ڪميونٽيز جي فلاح بهبود کي وڌائڻ لاءِ

استادن جي فلاح بھبود، ڪلاس فيلوز سان سنن لاڳاپن ۽ جامع اسڪول جي ثقافتن جي اثرن جي وضاحت ڪندي هوان ڳالهه جا مثال به پيش ڪري ٿو ته ڪهڙي ريت هر عمر جا شاگرد مهربانيءَ جي پنهنجي تجربي کي بيان ڪن ٿا. هُو چئي نموني ٻڌائي ٿو ته شاگردن کي فينسي فيلڊ ٽرپ ۽ بريك جو اضافي وقت ڏيڻ بجاءِ سڪڻ ۾ سندن مدد ڪري استاد همدردي پيدا ڪري سگهن ٿا. سندس نظر ۾ شاگردن کي اعليٰ درجي جون سماجي ۽ جذباتي مهارتون سڪڻ جي ضرورت هوندي آهي. هن ڪتاب وسيلي اوهين ڄاڻي وٺندا ته بنان فضيلت ۽ احترام ڪا به تعليم ۽ هنر ڪم جو ناهي. جيئن ته انسان جون ضرورتون هڪ ٻئي جي سهڪار سان سلهاڙيل آهن تنهن ڪري استاد ۽ شاگرد وچ ۾ مرشد ۽ مريد جي رشتي وانگر اتوت تعلق هوندو آهي. هڪٻئي جو احترام ٿي تعليم ۽ تربيت لاءِ

۾ تبديليءَ لاءِ درڪار آهي. ليڪڪ ايمي ايوا ان ڳالهه تي روشني وڌي آهي ته استاد ڪهڙيءَ ريت شاگردن جي مضبوط اندروني شخصيت کي سگهارو ڪندي کين نه رڳو پڙهائي ۽ آزمائش جي واچوڙي مان گذرڻ ۾ مدد ڏئي سگهن ٿا پر اونداهه وارن مايوس ڏهاڙن ۾ به اميد ۽ تجديد جي سگهه به عطا ڪن ٿا. ماهر غذائيات ايمي ايوا جذباتي ٽڪ کان بچڻ ۽ پاڻ ۾ حوصلو پيدا ڪرڻ لاءِ، ڪلاس روم ۾ ويهي ڪري چٽلينجن کي منهن ڏيڻ لاءِ 52 هفتن جا موضوع مهيا ڪري ٿي يعني سال جا 365 ڏينهن اوهين مينٽل ۽ فزيڪل هيلٿ لاءِ سٺي سوچ ۽ صحت مند غذا سان گڏ پاڻ کي شاگردن لاءِ رهنا ۽ والد جو ڪردار ادا ڪندي شاگردن کي زندگيءَ جي لاهن چاڙهن جرئت سان منهن ڏيڻ لاءِ پنهنجون شخصي ۽ گروهه خاميون ختم ڪري صحتمند ذهن ۽ جسم سان پاڻ کي نارمل رکي سگهو ٿا. ڪروڙ،

ڪاوڙ کي ڇڏي معاف ڪرڻ، سڪڻ کان وٺي همدردي خوشيءَ تائين سڀ ڪجهه هن ڪتاب ۾ استادن لاءِ ملندو. ايترو ئي نه پر هر هڪ جذبي کي سنڀالڻ لاءِ عملي مشقون ۽ سوال به شامل آهن. ايوا بصيرت ۽ شعور مهيا ڪري ٿي ته سگهاري مقصد ۽ وضاحت سان اڳتي وڌو. ان ريت شاگردن سان اوهان جو تعلق مضبوط ڪرڻ ۾ مدد ملندي ۽ اوهين شاگردن لاءِ Proud Teacher جي پد تي پهچندا.

استادن ۽ شاگردن وچ ۾ ڪتاب جي دوستي ڪير پٿر ۾ ڪاميابيءَ جي ضمانت آهي. سوپ انهن کي ملندي آهي جيڪي پاڻ کي عزت ڏيندي ڪاهلي ڇڏي شاهه سائينءَ جي هن نصيحت کي پنهنجو سونهون ڪندا آهن:
سٺا اٿي جاڳ، ننڊ نه ڪجي ايتري!
سلطاني سهاڳ، ننڊون ڪندي نه ملي!

ضروري جز آهي جنهن کان سواءِ هيءُ معاشرو نٿو هلي سگهي تنهن ڪري مهرباني ۽ باجهه جي پوکي ڪري ٿي اوهين باوقار علمي معيشت ۽ معاشري کي جنم ڏئي سگهو ٿا.

Surviving Teacher Burnout

هيءُ ڪتاب استادن کي تحقيق تي ٻڌل ٽولز ۽ بصيرت مهيا ڪري ٿو ته جيئن اندروني لچڪ پيدا ڪندي اها محبت ڪري سگهون جيڪا تعليمي نظام

قرباني جي اهميت ۽ فضيلت اسلام جي نظر ۾

محمد ياسين

پهرائي ڇڏيو ته الله تعاليٰ سڏي چيو ۽ اسان
خدادي؟؟؟؟؟

”اي ابراهيم ع تو خواب سچو
ڪري ڏيڪاريو. اسان نيڪي ڪرڻ وارن کي
ايئن ئي جزا ڏيندا آهيون. يقينن اها هڪ
ڪليل آزمائش هئي ۽ اسان هڪ وڏي قرباني
فديي ۾ ڏئي ان ٻارڙي کي ڇڏائي
ورتو.“ (الصافات 107_104:37)

اها قرباني جنت مان اُماڻيل سڱن
واري تازي ٿلهي گهيتي جي هئي جيڪو
جبرائيل آندو هو ان گهيتي جا سڱ خانہ
ڪعبه ۾ يادگار طور رکيا ويا هئا. حضور پاڪ
صه جڏهن خانہ ڪعبه کي بتن کان پاڪ صاف
ڪيو ته انهن سڱن کي محفوظ رکيو ويو.
اصحابي جو بيان آهي ته اُهي سڱ حضرت
عبدالله بن زبير جي دور ۾ خلافت تائين خانہ
ڪعبه ۾ موجود ۽ محفوظ رهيا. شقي القلب
حجاج بن يوسف جي حملي ۾ پٿرن جي ڪيل
سنگ ٻاري دوران خانہ ڪعبه جي عمارت کي
نقصان پهتو ته اُهي سڱ به پڇي ٿئي پيا.

ڀاڻ سڳورا به اُنن ۽ گهيتن جي
قرباني ڏيندا هئا، جيڪي سڱن وارا هوندا هئا.
ڀاڻ سڳورن هجرت کانپوءِ پنهنجي مدني
زندگي ۾ هر سال باقاعدگي سان قرباني جو
اهتمام ڪيو. ڀاڻ سڳورن جون تمام گهڻيون
حديثون صحاح ستر اندر موجود آهن. قرباني

آهي، ان وچ ۾ مال، وقت ۽ صلاحيتن جي
قرباني جا مرحلا چن ٿا پر لفظ قرباني جڏهن
مطلق يعني اڪيلو ڳالهايو ويندو آهي ته ان
مان مراد اها قرباني هوندي آهي جيڪا
حضرت ابراهيم ع جي عظيم قرباني جي ياد
۾ عيدالاضحيٰ ۾ جانور ذبح ڪرڻ جي صورت
۾ ڏني ويندي آهي. حضرت ابراهيم ع کي
پنهنجو اڪيلو پٽ قربان ڪرڻ جو حڪم
مليو هو. سيدنا اسماعيل عليه السلام کي
سندن والد سيدنا ابراهيم عليه السلام جي
حڪم تي قرباني لاءِ پيش ڪري ڇڏيو. ان
وقت اهو سندن اڪيلو پٽ هو. ان سڄي واقعي
جو ذڪر الله تعاليٰ قرآن پاڪ ۾ اهڙو ته سهڻي
انداز ۾ بيان ڪيو آهي جو لاڳاپيل آيتون
پڙهي مومن ماڻهو جو ايمان تازو ٿي ويندو آهي
۽ هُو جهومڻ لڳندو آهي. جڏهن خليل الله ع
پنهنجي اڪيلي پٽ جي ڪنڌ تي چري رکي
۽ الله جي حڪم کي پيئي پٽ عملي جامو

نبي پاڪ صلعم جن جو ارشاد آهي
ته يوم نحر (قرباني جو ڏينهن) الله وٽ سڀ کان
پسنديده عمل قرباني آهي. (ترمذي عن عائشه)
قرباني جو تصور سمورن آسماني مذهبن ۾ ڏنو
وڃي ٿو. قرآن ڪريم ۾ حضرت آدم ع جي ٻن
پٽن جي واقعي مان اها ئي حقيقت سامهون
اچي ٿي ته انسانيت جي شروعات ۾ ئي قرباني
عبادت طور زندگي جو حصو بڻائي وئي هئي.
الله تعاليٰ جو ارشاد آهي ته:

”۽ (اي محمد صه) انهن کي آدم ع
جي ٻن پٽن (هابيل ۽ قابيل) جا حالات
(جيڪي بلڪل) سچا آهن. پڙهي ٻڌاءِ ته
جڏهن انهن ٻنهي خدا جي حضور ۾ دعائون
گهريون ته هڪ جي دعا قبول ٿي وئي ۽ ٻئي
جي قبول نه ٿي، تڏهن قابيل هابيل کي چوڻ
لڳو ته مان توکي قتل ڪري ڇڏيندس. هُن چيو
ته خدا پرهيڙگارن جي ئي دعا قبول ڪندو
آهي.“ (الماڪده 5127)

قرآن پاڪ جي انهيءَ آيت مان اڄ به
اوهان اهو معلوم ڪري سگهو ٿا ته قرباني جي
قبوليت جو قرباني پيمانو ڪهڙو آهي، قرباني
جي لفظ کان واضح آهي ته اها الله تعاليٰ جو
قرب حاصل ڪرڻ ۽ ان جي ويجهڙائيءَ جو
ذريعو آهي. قرباني جون مختلف صورتون ۽
درجا آهن. انهن ۾ پهريون درجو خواهشن جي
قرباني آهي ۽ آخري درجو جان جي قرباني

جي اهميت ۽ ثواب توڙي اجر جي حوالي سان هتي هڪ حديث ڏجي ٿي:

حضرت زيد بن ارقم رضه کان روايت آهي ته هڪ اصحابي رسول صه اڳيان عرض ڪيو ته يا رسول الله قربان جي حقيقت ڪهڙي آهي؟ پاڻ سڳورن فرمايو ته ”اها تنهنجي پيءُ ابراهيم جي سنت آهي.“ اصحابي عرض ڪيو ته يا رسول الله صه ان سان اسان کي ڇا ملندو آهي؟ پاڻ سڳورن فرمايو: ”جانور جي هر وار جي بدلي ۾ نيڪي ملندي.“ اصحابي وري سوال ڪيو ته ڇو ۽ گهيتي جي وارن جو ڪهڙو حڪم آهي؟ ته پاڻ سڳورن فرمايو: ”ان جي به هر وار جي بدلي ۾ نيڪي لکي ويندي آهي.“ (ابن ماجه ڪتاب الاضاحي باب ثواب الاضيحت)

قرباني جي باري ۾ دنيا جي هر ٻولي ۾ مختلف ننڍا وڏي ڪتاب لکجي چڪا آهن. اها هڪ عبادت آهي جنهن جي فضيلت ۽ حڪم ته حديث ۽ فق جي ڪتابن ۾ تفصيل سان ملن ٿا البت موجوده دور ۾ مختلف قسم جا غير منظم خيال ۽ مخصوص ارادا رکندڙ عنصر جيڪي دين جو حقيقي تصور تبديل ڪرڻ لاءِ ترڪيبون ۽ چالون هلندا آهن، اهي قربانيءَ تي مختلف قسم جا اعتراض ڪندا رهندا آهن، انهن اعتراضن جو عالم سڳورن اثرائتي انداز ۾ جواب ڏنو آهي. ان موضوع تي مولانا سيد ابو الاعلي مودودي رح جو ڪتاب قرباني جي مسئلي تي نامياري اسڪالرن جي روپ ۾ انهن مخالفن جي سمورن اعتراضن جو سنو جواب آهي.

قرباني جون اهم فضيلتون:

1. جيڪو شخص قرباني ڪرڻ چاهي ان کي گهرجي ته هو ذوالحج جو چنڊ اُڀرڻ

7. جانور کي قبلي رخ ۾ لپتائي ذبح ڪرڻ گهرجي. (مسلم 1977)
8. عيدگاه ۾ قرباني ڪرڻ افضل آهي. (ترمذي 1499)
9. چري هلائڻ کان اڳ بسم الله و الله اڪبر پڙهڻ گهرجي. (عن انس رضه بخاري 5565)
10. جانور کي پاڻ ذبح ڪرڻ گهرجي. (عن جابر رضه مسلم 1218)
11. قرباني جي ڪل جو به اهو ئي حڪم آهي جيڪو گوشت جو آهي يعني قرباني ڪندڙ پاڻ به استعمال ڪري سگهي ٿو، ٻئي ڪنهن کي ڏئي يا صدقو به ڪري سگهي ٿو. (عن عائشه رضه مسلم 1971)
12. عيدالاضحي جي نماز لاءِ گهران ڪجهه به کائڻ پيئڻ بنا تڪبير پڙهندي عيد گاهه ڏانهن وڃڻ گهرجي. (ترمذي 541)
- مٿي چاڻايل حديثن تي عمل ڪندي جيڪڏهن اسان پنهنجي قرباني الله جي راهه ۾ پيش ڪنداسين ته ڪوشڪ نه آهي ته الله ان کي ضرور قبول فرمائيندو.
2. قرباني جي جانور جو عيبن کان پاڪ هجڻ ضروري آهي. مثال طور انڌو منڊو، سُست ۽ ڪمزور يا بيمار نه هجي، اهڙي ريت ڪن ڪتيل به نه هجي ۽ نه ئي سڱ ٽٽل هجي، تنهن باوجود خصي هجڻ عيب نه آهي. (عن براء بن عازب ابوداؤد 2802)
3. قرباني جو جانور تازو ٿلهو هجڻ ضروري آهي صرف ڀڙيا گهيتي ۾ گنجائش آهي جيڪڏهن ٻن تارن وارو نه ملي ته هڪ سال جو گهيتو به ڪافي هوندو. (عن جابر رضه مسلم 1143)
4. قرباني جو وقت عيدالاضحي جي نماز کان پوءِ آهي. نماز پڙهڻ کان اڳ قرباني نه ڪرڻ گهرجي. (مسلم 1940)
5. هڪ بکر، پڪري، ڀڙ، گهيتو هڪ خاندان طرفان ڪافي هوندو آهي. (ترمذي 1505)
6. ڳئون جي قرباني ۾ 7 ۽ اٺ جي قرباني ۾ 10 ماڻهو شريڪ ٿي سگهن ٿا. (ترمذي)

سول انجنيئرنگ ۾ ڪيريئر

قربان حسين

بهترين ڊيزائن سان سلهاڙيل سول انجنيئر ذهن سان گڏ سليقي مند بااخلاق باوقار ذهن به گهرجي. تڏهن ئي اوهين اڏاوتي مواد سيمينٽ، لوهه وغيره جي معيار جو خيال برڪندا. جڏهن ته باهه لڳڻ يا پين آفتن جي صورت ۾ نڪرڻ جي رستن کي به ڊيزائن جو لازمي جز ڪرڻو پوندو آهي يعني فائر برگيڊ سسٽم به ڪنهن عمارت جو بنيادي حصو هوندو آهي جنهن کان اسان جي اڪثريت لنواڻيندي آهي پر ڏکيءَ ويل ان جو بروقت هٽڻ به ڪنهن نعمت کان گهٽ ناهي. معنيٰ ته ڪنهن به عمارت جي پيڙهه اڏڻ کان اڳ ان جي استحڪام، پائيداري، ڪارڪردگي، حفاظت ۽ استعمال

تجربو اسان سنڌين لاءِ سول انجنيئرنگ سينس جي انتها چئجي ته وڌاءُ نه ٿيندو. عمارت جي اڏاوت ۾ انهن بنيادي عنصرن سان گڏوگڏ بجلي، پاڻي ۽ نيڪال جا انتظام به ايترا ئي اهميت پريا هوندا آهن جيترا ٽنڀا، پٽيون، چٽا! ڇو ته عمارت جو حسن ۽ دلڪشي ان ڳالهه تي اڏارت هوندي آهي ته اوهان ۽ گهريائين ۾ پاڻيءَ کي قناعت ۽ سليقي سان استعمال ڪرڻ جو ڪيترو شعور آهي نه ته اوهين ڪراچيءَ جهڙي ميگا پوليٽن سٽيءَ کان ٿيندي لاڙڪاڻي تائين هليا وڃو اوهان کي آلاڻ ۽ رساءُ (Seepage) جي صورت ۾ وڏن اپارٽمينٽس تي چٽا نظر ايندا. اسان کي

ڪنساس اسٽيٽ يونيورسٽي جي ايسوسي ايت پروفيسر ري بوائل چواڻي: ”اڪثر ماڻهو سمجهن ٿا ته ”اڏاوتي ماهر“ (Architect) ڪنهن عمارت جي هيٺ ۽ ساخت جو تعين ڪندا آهن پر اصل ۾ سول انجنيئر ئي اهي ماڻهو هوندا آهن جيڪي ڪنهن به عمارت کي ڪم ڪرڻ جوڳو ڪندا آهن. بنان منصوبابنديءَ جي ڪيل اڏاوت ڪوبه ٻوٽو باري نٿي سگهي.“

عمارتن جا فرش ۽ پٽيون ان مقصد لاءِ تيار ڪيا ويندا آهن ته جيئن هو عمارت جو وڌ کان وڌ ٻوجهه برداشت ڪري سگهن. چٽ اهڙيءَ ريت تيار ڪئي ويندي آهي جا موسمن جو مقابلو ڪري سگهي. سڄي گهر جي بنياد پختي نه هوندي، ٽنڀا مضبوط سڌا ستوان يا پيل ٿيڙها ۽ ٽڪنڊا جيڪو جديد اڏاوت جو جيوميٽريڪل پيرامڊ ڊيزائن چئبو آهي، عمارت جي پيڙهه ۽ ٽيڪ لاءِ ٽنڀن جو شعور آو جڳاءُ کان انساني ذهن ۾ رهيو آهي جو سڄا سارا جبل تيشي سان توڙي ٽڪي محل آڏيا. پٿر کان پوءِ سيمينٽ سان گهر جڙڻ لڳا پر ان کان به اڳ مٽي سا به چيڪي مٽيءَ سان جا سڳنڌ اسان سنڌ واسين ۽ پاڻ لاڙڪاڻي وارن گاري ۽ ڪچي سرن سان نهيل گهر ۽ پوءِ ڳاڙهين سرن وارن اجهن ۽ آجل ويجهو هن شهر ڪراچيءَ ۾ سيمينٽ جي گهرن ۾ رهڻ جو

جي مقصد کي ذهن ۾ رکيو ويندو آهي. اهو ئي ڪارڻ آهي ته سول يا آرڪيٽيڪچر انجنيئر اڏاوتي منصوبن جو انتظام ڪرڻ وقت ان ڳالهه کي يقيني بڻائن ٿا ته اڏاوت منصوبا بندي ۽ خوبين موجب ٿئي، تڙ تڪڙ ۾ مڪمل نه ڪئي وڃي ڇو ته فرد فرد وانگر گهر کي به چاهت جي ضرورت آهي. اهو چاهه اوهان جي آرڪيٽيڪلچرل ڊيزائن ۾ پڌرو ٿيڻ گهرجي سو به ته اوهان جي نفاست ۽ سليقي جو عڪس آهي. ساڳيائي سول انجنيئر وڏن پروجيڪٽس لاءِ ماڊل اسٽرڪچر به تيار ڪري ڏيندا آهن ايترو ئي نه پر ان جي حفاظت سان گڏ بچت، ٽائيم مئنيجمينٽ ۽ اڄ وڃ، سنڌ سماءَ جي وسيلن جي نگراني ۽ تڪ تور جا ذميوار هوندا آهن، تنهن ڪري اهي ڦڪا توپلا پايون اڏاوتي هنڌن تي ڪم ڪندڙ سول انجنيئرز عمارت جا رکوال ڄاڻيو. سنو ماهر اڏاوت ڪنهن به زمين جي ٽڪري تي جنت ناهي سگهي ٿو. سول انجنيئرنگ هيئر باقاعده سائنس طور تسليم ڪئي وئي آهي جنهن سان گڏ سول سوسائٽي ۽ سوڪ سينس (شهري شعور) اهڙي ڪٽ آهي جا اسان کي اهو سيکاري ٿي ته تهذيب جو سفر نفاست، صفائي آهي. پوءِ اها جسم جي هجي يا من جي۔ عمارت به صفائي ٿي گهري، ويسٽ/ٽائٽ سينس۔ ڪهڙي ڳالهه کي اُچارجي! اهي سڀئي صفتون ڪردار سازي لاءِ اٿن آهن ته صفائي۔ خوشبوءِ سان چاهه ئي زندگيءَ جي چاهت آهي.

سول انجنيئرنگ جي تعليم

جي اوهين جمالياتي حس رکو ٿا ته من ڄاڻيو ته اوهين سول سوسائٽي/سوڪ سينس/ٽائٽ/سالڊ/ليڪوئڊ ڊسٽ بن جهڙن

لفظن کان اوڀرا، ويڳاڻا نه هوندا ته پوءِ پڪ ڄاڻو سول انجنيئرنگ جي تعليم اوهان کي آرت. آف. ڊي. اسٽيٽ آرڪيٽيڪچر جي پڌ تي بيهاري سگهي ٿي. رومان پرور مزاج رڪنڊڙ شاگردن ۽ شاگردڀائين لاءِ اسڪول، ڪاليج ايجوڪيشن کان پوءِ يونيورسٽي ايجوڪيشن ۾ قدم رکڻ ان ڳالهه جو ثبوت آهي ته اوهين ان ملڪ ۾ ميلو ملهائيو جتي ڪروڙين ٻار اسڪول کان ٻاهر آهن پر جس آهي سنڌ حڪومت جي ڊجيٽل ايجوڪيشن انقلاب کي ۽ اوهان کي، جو ٻڌيءَ تي نٿا هلو۔ پنهنجا رستا واٽون پاڻ اُچارو ٿا. جي سول انجنيئرنگ ايجوڪيشن اوهان جي منزل آهي ته پوءِ اوهان کي سول انجنيئرنگ ٽيڪنالوجيءَ ۾ بيچلر ڊگريءَ جي ضرورت پوندي سول انجنيئرنگ يا سول انجنيئرنگ ٽيڪنالوجي جي پروگرامز ۾ رياضي، شماريات، انجنيئرنگ مڪينڪس اينڊ سسٽم ۽ فليوڊ ڊائنامڪس

لائسنس/سرٽيفڪيشن

سول انجنيئر جي حيثيت سان ڪم ڪرڻ لاءِ انٽري ليول جي عهدن لاءِ لائسنس

شاپنگ پلازا، ون يونٽ بينگلوز جهڙا منصوبا نظر ايندا، سڄي ملڪ کي موٽر وي هڪ ٻئي سان ڳنڍي ڇڏيو آهي. ان ڪري پرائيوٽ سيڪٽر سان گڏ سرڪاري شعبي ۾ به سول انجنيئرز جي ڪپٽ ۾ واڌارو اچي رهيو آهي. سنڌ جي ڳالهه ڪجي ته انجنيئر وڏي وزير سيد مراد علي شاهه جي قيادت ۾ جهڙيءَ ريت انفراسٽرڪچر کي جديد ڪرڻ سان گڏ تعليم ۽ صحت کي جديد ڪرڻ جا اپاءَ ورتا آهن تنهن جي پروڙ تڏهن پوندي جڏهن پنهنجي قيمتي اثاثن جو قدر ڪندي ان جي واڌ ويجهه ۽ ترقيءَ لاءِ ٻانهن پيپلي نه ٿبو. هن وقت اڪيچار هائوسنگ اسڪيمز جاري آهن ۽ تازيون وسڻيون ڪوآپريٽو سوسائٽيز جي صورت ۾ اڏيون پيون وڃن. اهڙي تناظر ۾ جيڪڏهن اوهين ڪنستريڪشن يا سول انجنيئرنگ جي تعليم ڪنهن مشهور تعليمي اداري ۾ حاصل ڪري رهيا آهيو ته اوهان جو مستقبل روشن آهي.

پرڏيهه ۾ ملازمت جا موقعا

پاڪستاني سول انجنيئرز ملڪ ۾ ٿي نه پر پرڏيهه به پنهنجي صلاحيتن جو رعب ۽ هاڪ ويهاري ڇڏي آهي. وچ اوڀر جي عرب ملڪن ۾ پاڪستاني انجنيئرز کي هٿون هٿ ورتو پيو وڃي. جن عرب جي ريگستانن ۾ شهر جا شهر اڏي ڇڏيا. هيٺر UAE، سعودي عرب، ڪويت، قطر جديد ملڪن جي اڏاوتي رنگ ۾ اُڀري رهيا آهن، آمريڪا، ڪينيڊا ۽ برطانيا ۾ به پاڪستاني سول انجنيئرز جي سٺي ساڪ آهي. ضرورت رڳو ان ڳالهه جي آهي ته ريل اسٽيٽ جي سائنسي بنيادن تي تشڪيل ڏجي ته جيئن اسان وٽ سوڪ سينس سگهارو ٿئي.

ٽرانسپورٽيشن انجنيئر وغيره. پر ڪجهه شعبن ۾ آمدني ۽ اپٽ جا وڌيڪ موقعا آهن انهن ۾ آرڪي ٽيڪچرل اينڊ انجنيئرنگ مئنيجر، ڪنستريڪشن مئنيجر، انوائرنمينٽل انجنيئر، جيو سائنسٽس، مڪينيڪل انجنيئر، مائن اينڊ منرل انجنيئر، جيو انجنيئر، نيو ڪليئر انجنيئر ۽ پيٽروليم اينڊ گئس انجنيئر ذڪر جوڳا آهن. آمدنيءَ جو آڌار اوهان جي تجربي، لائسنس ۽ تعليم سان گڏ اوهان جي ڪم ڪرڻ جي سليقي تي به آهي ته ڇو ڪيل مدي ۾ ڌيان سان معياري ڪم کي ڪهڙيءَ ريت اڪلايو ٿا. اتي عمارت ۽ اڏاوت سازيءَ سان اوهان جو عملي چاهه ۽ ذوق ئي اوهان کي دنيا جي عظيم اڏاوتي ماهرن جي فرانسيسي ايوارڊ سان به نوازي سگهي ٿو جنهن جي اهميت اڏاوت جي شعبي ۾ نوبل انعام جي برابر آهي. ڪم سان سڃاڻي، خلوص ۽ ”متحرڪ شرڪت“ (Active participation) ڪاميابيءَ جي گنجي آهي.

سنڌ ۽ پاڪستان جو اڏاوت منظر جيڪڏهن اوهان کي پاڪستان جي ڪنهن ڳوٺ، وسڻي، واهڻ، قصبو، پاڙي، محلي، گهٽيءَ يا ڪنهن ننڍي شهر کي ڇڏي سنڌ جي راجڌاني ڪراچيءَ ۾ رهندي ورهيه لنگهي ويا ته پڪ ڄاڻو ته هاڻي اُهي گهر ۽ وڻ نه رهيا. ڪراچي کان ڪشمور ڪشمور کان ڪشمير تائين جتي آبادي وڌي آهي اتي پني پارا باغ ختم ٿي چڪا، هاڻي اوهان کي هر جاءِ تي گاري سان نهيل ڪچن اجهن بجاءِ پڪين ڳاڙهين سرن سان گڏ سيمينٽ، لوهر، شيشي ۽ ڪاٺ جي امتزاج سان گهر، مارڪيٽون،

جي ضرورت ناهي پوندي. پروفيشنل انجنيئرنگ (PE) لائسنس رکندڙ ماڻهن کي اعليٰ سطح جي پروجيڪٽس جي ذميواري ملندي آهي. اهو لائسنس، ڪيريئر ۾ ڪڏهن به حاصل ڪري سگهجي ٿو. لائسنس يافتہ انجنيئرز کي پروفيشنل انجنيئرز (PES) چيو ويندو آهي. هڪ پروفيشنل انجنيئر ٻين انجنيئرن جي ڪم جي نگراني ڪري سگهي ٿو ۽ منصوبن جي ڊيزائن جي منظوري ڏئي سگهي ٿو. منصوبن تي صحيح ڪري سگهي ٿو ۽ عوام کي سڌو سنئون خدمتون مهيا ڪري سگهي ٿو. هن کي ”ريل اسٽيٽ شو ميڪر“ چئو ته وڏا نه ٿيندو جو هو زندگيءَ جي حُسن کي ڄاڻي ٿو.

سول انجنيئرنگ جو دائرو (S cope)

تجربيڪار سول انجنيئر سينئر عهدن تي وڃي سگهن ٿا جهڙوڪ پروجيڪٽ ڊيزائن، ڪنستريڪشن، آپريشن، مينٽي ننس مينجرز. پر ان لاءِ پهريان ڪين پروفيشنل انجنيئرنگ (PE) لائسنس حاصل ڪرڻ جي ضرورت پوندي آهي ڇاڪاڻ ته رڳو لائسنس يافتا انجنيئر ئي عوامي منصوبن جي ذميواري قبول ڪندا آهن.

سول انجنيئرز لاءِ ڪيريئر

سول انجنيئرنگ ڊگريءَ جي حاصلات کانپوءِ اوهان جي دلچسپي ۽ صوابديني آهي ته اوهين پنهنجو ڪيريئر ڪهڙن بنيادن تي رکڻ چاهيو ٿا! جهڙوڪ: آرڪي ٽيڪچرل انجنيئر، برج انجنيئر، فيسلٽي انجنيئر، جيو ٽيڪنيڪل انجنيئر، هاءِ وي انجنيئر، هائيڊرو گرافڪ انجنيئر، هائيڊرو لڪ انجنيئر، ريسرچ هائيڊرو لڪ انجنيئر، اسٽرڪچرل انجنيئر.

صحت مند زندگي گذارڻ جا راز/گجه

سليم انور عباسي

ڏاڪٽين (Stairs) جو استعمال ڪيو

وڏين عمارتن ۾ موجود آفيسن ۾ پنهنجي فلور تي پهچڻ لاءِ اسين گهڻي ڀاڱي لفت جو استعمال ڪندا آهيون پر جي اسين لفت چڙهي ٿورو هڏڱڏ هلايون ۽ ڏاڪٽين تان چڙهي منزل تي رسون ته ان سان ايندڙ پگهر ڪارڻ جسم مان خراب ۽ فاسد مادا ٻاڦ بڻجي اڏامي ويندا ۽ پوءِ هٿ منهن ڏوٽي جڏهن ڪم جي ميز تي ويهندا ته پاڻ کي تازو توانو ۽ فريش محسوس ڪندا.

ٻارڙن پڇن سان گهمو ٿرو!

گهر ۾ رات جو ٽي ويءَ آڏو ڊنر ڪرڻ کانپوءِ پنهنجي گهر وارن کي سان ڪري ٻاهر ڪنهن پبلڪ پارڪ ۾ گهمڻ گهڻو ڪري پيو. اهڙيون سهولتون سفاري پارڪ وغيره جيئن ته اسان وٽ ننڍن شهرن ۾ اهڙو ڏسڻ وٿان ماحول گهٽ هوندو آهي، ان ڪري اوهين پنهنجي گهر اڱڻ ۾ شاليمار باغ ٺاهي سگهو ٿا. گارڊنگ هر عمر ۾ فطرت سان محبت جو وڏو مثال آهي. اسان باغبانيءَ وسيلي پنهنجي گهر کي فيملي پارڪ جو نالو ڏئي پاڻ کي سڳندڙ جو عاشق سڏائي سگهون ٿا.

گاڏي پري پارڪ ڪيو

آفيس، شاپنگ سينٽر يا ڪنهن به جاءِ تي پنهنجي گاڏي پري پارڪ ڪيو ته جيئن اوهان کي وڌيڪ هلڻ جو موقعو به ملي ۽

تيز تيز پنڌ هلو

اسان گهڻي ڀاڱي به وڪون هلڻ لاءِ به موٽرسائيڪل ۽ سائيڪل ڪيندا آهيون پوءِ يلجان محلي جي دڪان تي هڪ ڪنڊ کان ٻي ڪنڊ ويڙو پوي پنڌ نه ڀڃندو جڏهن ته پنڌ، ٿورا گهڻا ٺينگ ٽپا، ڊوڙ جا مقابلا، جمناستڪ جهڙيون ايٽرڊ بڪ ورز شون ڏهني ۽ جسماني صحت جون ضامن آهن. پنڌ هلڻ سان اوهين ٽولهه مان جان چڙائي سگهو ٿا، ٻيو ڪجهه نه ڀڄي ته گهٽ ۾ گهٽ روزانو تيز وڪن سان هلڻ جي عادت ٺاهيو جنهن سان اوهان جي چرٻي ڳرندي ۽ اوهين ٽولهه ۽ ڪوليسترول سان گڏ مايوسي، اونگهه ۽ بوريٽ کان به بچي سگهو ٿا ڇو ته ٽڪڙيون وڪون ڪٽي هلڻ سان جسم ۾ ڦڙڙي اچي ويندي آهي. جيئن ئي توانائي ايندي آهي ته مايوسي منهن لڪائي پڇي ويندي آهي ۽ اوهان جي منهن تي مٺڙي مڙڪ اچي ويندي آهي.

هلندي ڦرندي موبائل تي ڳالهه ٻولهه ڪريو

فون ڪٽي گهر وارن جو هجي يا ڪنهن دوست جو ٻڌندي هڪ پاسي کان ٻئي پاسي تائين هلندي ڦرندي تيار ڪندي فون ٻڌڻ ۽ ٻڌائڻ هڪ تير سان به شڪار ڪرڻ مثل آهي. ان ريت هڪ پاسي اوهان جسم کي هلچل ۾ آڻيو ٿا ته ٻئي پاسي حالن احوالن جي ورنڊ به ملي وڃي ٿي.

زندگي قدرت جو انمول تحفو آهي جنهن جي قدر ۽ قيمت جو اندازو لڳائڻ ۽ پنهنجي وهنوار کي بهتر انداز ۾ گذارڻ جو سليقو خوشگوار ۽ صحتمند حياتيءَ جو لازمي جز هئڻ گهرجي. اسان پاڻ کي صفا اڀوجهه سمجهي ذهن جون ڪڙڪيون، اڪيون، ڪن بند رکون ته اها زندگيءَ سان ڪا چڱي ڪار ڪرت نه هوندي. ان ڪري ذهن ۽ جسم جي صحت لاءِ ”ذهني صحت“ (Mental Health) ۽ ”جسماني صحت“ (Physical Health) جو ميلاپ انتهائي ضروري آهي ته ”عوامي صحت“ (Public Health) کي اوليت ڏئي ملڪ جي اڪثريتي نوجوان چوڪرن، چوڪرين جي صحت لاءِ لڳاتار ڀاءُ وڃن. اهو تڏهن ممڪن آهي جڏهن اسين ڪجهه اصولن کي روز جو وهنوار ڪري ڇڏيون. ڪجهه گهر ۽ راز طبي ماهرن اوهان آڏو تجربن جي سوچ جي نتيجي ۾ پيش ڪيا آهن. ان ”ٽائيم ٽيبل“ يا ”لائيف شيڊول“ کي ”لائيف اسٽائل“ ڪندا ته اوهين سموري ڄمار صحت مند حياتي گذاري سگهو ٿا. شرط اهو آهي ته اهڙين ڳالهين تي عمل ڪريو. پاڻ، گهرياتين، اوڙي پاڙي، دوستن، ملڪ ۽ پرڏيهه لاءِ ذهني، جسماني ۽ عوامي صحت جو خيال رکي پاڻ به ان وات تي هلندا. ٻين کي به اڳتي وڪ وڌائڻ ۾ سهڪار ڪندا.

ڪاٺڻ جسم کي وٽامن ڊي جا جزا به ڏئي ٿو ته اصل شيءِ جو ذائقو به روح کي سرور بخشي ٿو.

متوازن خوراڪ کائو!

اسان جو ڊائيت شيڊول طعي نه هوندو آهي. ڪنهن وقت پيٽ پري ايترو کائون جو هضم ٿي نه ٿئي وري ڪڏهن صفا لنگهڻ تي. متوازن هڪ ماني پيٽ جي بڪ رکي ڪاٺڻ اسان کان نه بچي پوءِ اها عادت ”خوراڪ ۾ زهر“ (Food Poison) جهڙين بيمارين جي وڃڻي ڇڏي تنهن ڪري پنهنجي ڊائيت شيڊول کي متوازن ڪندي ميون، پاجين، اناج، ڦليلن ۽ ڪير سان ٺهيل شين ۽ سامونڊي خوراڪ (مچي) وغيره جو استعمال ڪيو جيڪي وٽامن ۽ معدنيات سان ڀرپور خوراڪ آهي ۽ هڏين کي مضبوط ڪري ٿي جڏهن ان ۾ موجود فاسفورس، وٽامن K، وٽامن B12 ۽ ميگنيشم صحت لاءِ ٻين فائدين جو موجب بڻبا آهن.

جنڪ فوڊ جو گهٽ استعمال ڪيو

برگر، پييزا، بروسٽ، رول، چيس سميت جيڪي به فاسٽ فوڊ تي خوراڪ ملندي آهي تن کي طبي ماهرن الم گلم خوراڪ جا اُٻتي سبتي کاڌي (Junk Food) چونالو ڏنو آهي جنهن کي واپرائڻ سان انهن ۾ موجود حيواني پروٽين جي سڀ کان وڌيڪ ”ٻڪين“ (Kdineies) کي متاثر ڪري ٿي جيڪو ڪيلشم ليول کي گهٽ ڪرڻ جو ڪارڻ بڻبو آهي ڇو ته ڪيلشم جي ڪوت هڏين کي ڪمزور ڪري جسم جي عمارت کي ڇڏو ڪري ٿي ڇڏي.

سڪا ميوا

اسان سڪا ميوا باڊام، نيزن، مڱيرن وغيره کي چوندا آهيون جيڪي ميگنيشم

هڏين جي ڀرپوري ٿيڻ واري بيماري آسٽيو پروسٽسٽ جي خطري کي گهٽائي ٿي. ويٽ مشين، ڊمبل ايڪسسائيز يا تيز وڪون ڪڍي پنڌ ڪرڻ جي عادت هڏين کي مضبوط ۽ سگهارو رکي ٿي.

وٽامن ڊي جو خيال ڪيو

وٽامن ڊي هڏين جي ڀرپراحت يا ڳرڻ جي عمل کي روڪڻ ۾ اهم ترين ڪردار ادا ڪندو آهي ڇو ته اهو ڪيلشم کي جذب ڪرڻ ۾ سهڪاري عنصر آهي، تنهن ڪري ڊاڪٽر جي صلاح سان وٽامن D سپليمنٽس جو استعمال ڪري سگهجي ٿو.

سافٽ ڊرنڪس کان پاسو ڪيو

هونئن ته اهڙن شربتن جي استعمال سان اڪيچار طبي بيمارين جو خطرو وڌي ويندو آهي. هڏين جو چور وڌي يا ڪمزور ٿيڻ به انهن مان هڪ ڪارڻ آهي. روزاني رڳو هڪ پيرون شربت کي پيئڻ سان عورتن ۾ ٻولهه جي فريڪچر جو خطرو 14 سيڪڙو وڌي ويندو آهي ڇو ته ممڪن طور تي انهن شربتن ۾ موجود ڪيفين، فاسفورس يا ڪنڊ ڪيلشم جي سطح کي متاثر ڪندا آهن جنهن ڪري هڏين ۾ سگهه ناهي رهندي. سافٽ ڊرنڪس کي طبي ماهر جنڪ فوڊ ۾ شمار ڪن ٿا جيڪي صحت لاءِ هاجيڪار آهن.

مچي کائو

ڪو وقت هو جڏهن وس وارا مانيءَ مچيءَ وارا چٽبا هئا. سي رب جي ڏني مان خدا جي خلق کي به نوازيندا هئا پر هاڻ ته مچي مانيءَ وارن جا استائيل ٿي پيا ٿي ويا، ڪين هاڻ وٽامن ڊي سپليمنٽس ٽيبلٽس ڪپن ڇو ته ڪين واندڪائي ڪونهي پر ساڳي غذائيت کي حاصل ڪرڻ لاءِ هفتي ۾ هڪ ٻه پيرون مچي

شاينگ ايريا ۾ رش به نه ٿئي. رڳو پنڌ کان بچڻ لاءِ بازار ۾ گاڏي صفا ريڙهي آڏو اچي نه بيهاريو. ان سان تريفڪ جام ته ٿيندي پر هارن جي تان تان سان ”گوڙ جي گدلاڻ“ (Noise pollution) ٿيڻ جو الزام به اوهان تي لڳندو.

سگريٽ، تماڪ، پان، گتڪي، نسوار کان پرهيز ڪيو

اسان جي ذهني جسماني صحت کي برقرار رکڻ ۾ اسان جي عادتن جو وڏو هٿ آهي. سگريٽ، تماڪ، پان، گتڪو، نسوار مين پڙي، پينگ، چرس، هيروئن ۽ شراب جهڙيون عادتون ڪنهن به سهڻي ستابي انسان جي شخصيت کي بگاڙڻ ۽ ڪردار کي ڪارڻ ۾ وڏو اهم ڪردار ادا ڪنديون آهن جن کان ترويهه تائب ٿيڻ لاءِ اجگر جهڙو پڪو ارادو ڪيو. جيڪڏهن اوهان کي پنهنجي دل، جگر، اکين، ڏندن جو فڪر آهي ته سڀ کان پهريان اتل ارادو ڪيو ته پاڻ کي نشي وارين شين کان پاسو ڪرڻو آهي ته جيئن دل، جگر جي عارضي کان بچي سگهو ڇو ته معياري زندگيءَ ۽ سوچ تي اها عادت وڏو چئلينج آهي جنهن آڏو سوپ يا مات اوهان کي حاصل ڪرڻي آهي. پوءِ ڏسو ته ڪيئن خوشي اوهان تي مهرباني ٿئي ٿي.

وزن کٽو

40 ورهين جي جمار کان پوءِ عورتن ۾ هڏين جي ڪمزوريءَ جو امڪان وڌي ويندو آهي ۽ هڏين جي ڀر جي وچ جي بيماري پلاءُ پوندي آهي جنهن تي بند بڻڻ لاءِ اوهان کي هلڪي وزن جا ڊمبل هفتي ۾ هڪ کان ٻه ڀيرا هيٺ مٿي ڪرڻ جي مشق کي زندگيءَ جو وهنوار ڪرڻو پوندو آهي. ڇو ته اها عادت

جي حصول جو وڏو ذريعو آهن. اخروت، بادام، پستا، انجبر هڏين جي بناوت کي بهتر ڪرڻ ۾ مدد ڏيندا آهن جڏهن ته ڪيلشيم کي هضم ۽ جذب ڪرڻ لاءِ به ضروري آهن.

صبح سویر سج جي تڙڪي منجهه گهمو

صبح ويل جڏهن شفق پنهنجي ڦڪي چادر آسمان تي ڦهلائي اوندھه کي اجرو ڪندي آهي تڏهن اکين ۾ جيڪا جوت ڀرندي آهي ۽ جسم تي ڦڪي سرمئي ست رنگي روشني پوندي آهي ته جسم مان سموري سستي لڏي ويندي آهي. وٽامن D ٻنا ڪنهن غذا جي قدرت جي نعمت خاني مان بنا اگھ مفت سج مان حاصل ڪري سگهڻا جنهن جا صبح 6:00 وڳي ڌاري آسمان جي افق منجهان نڪرندڙ بيضي کي ڏسندي ويندي 7 وڳي تائين هڪ ڪلاڪ جسم کي جوست رنگي غسل ڏجي ٿو تنهن جي تازگي اوهان جي تجربي جي محتاج آهي.

خوراڪ صحيح نموني چٻاڙي کائو!

جيڪڏهن اوهين بي صبرا ٿي تڪڙ ۾ گرھه گھندا ٿا وڃو تڙاهو پيٽ جي ڦوڪجي وڃڻ جو موجب بطنو آهي. کائڻ جي صحيح ادب ۽ سليقي جو خيال نه رکڻ، چاڀا ڏئي کائڻ پيٽ کي درست شڪل ۾ برقرار نٿو رکي پر جي اوهين سکون سان چٻاڙي هوريان کائو ٿا ته پيٽ جي بيمارين کان جند آجي ٿيندي ته اوهان جي کائڻ جي ساڪ، دوستن، رشتيدارن ۾ به پوندي ته واقعي کيس گڏيل دستر خوان تي کائڻ جو سلبقو اچي ٿو.

مٺي شين جو گھٽ استعمال ڪيو!

مٺيون شيون ۽ مٺايون واقعي لذيد هونديون آهن پر ان جو گھڻو وڌيڪ استعمال، اسان جي جسم لاءِ ڪجهه وڌيڪ سنو ناهي

هوندو. ٽولهه ۽ نڪتل پيٽ کان نجات چاهيو ٿا ته ڪنڊ کان پاسو ڪرڻ بهترين حڪمت عملي چئبي. ان لاءِ اهو ٺڪڻو ياد رکو ته مٺائي يا مٺاڻ چڪڻ لاءِ هوندو آهي نه ڪي کائڻ لاءِ.

پريور گھري ننڊ ڪيو!

اڄوڪي لائيف اسٽائيل ۾ جتي ملتي ٽاسڪ ورڪس جي پيڙ هوندي آهي اُتي ننڊ کي اسان سڀ کان گھٽ وقت ڏيندا آهيون جنهن جي قيمت مختلف بيمارين جي صورت ۾ چڪاڻي پوي ٿي، جنهن ۾ سڀ کان وڌيڪ پيٽ جو نڪرڻ آهي. هڪ رات رڳو 30 منٽن جي گھٽ وزن ۾ واڌ جو سبب ٿي سگھي ٿي ۽ اهو وزن پيٽ نڪرڻ جي شڪل ۾ سامهون اچي سگھي ٿو

وڌ کان وڌ پاڻي پيئو!

ڪجهه شربت جيڪڏهن چيلھه ۾ چرڀي پيدا ڪري پيٽ کي وڌائڻ ٿا ته هڪ وڌيل پيٽ کي شرطيه گھٽ ڪري ٿو. سو آهي پاڻي جيڪو جسم کي ”آبي بخارات“ (dehydration) کان بچائي ٿو جنهن سان پيٽ ڦوڪبو ناهي جڏهن ته پاڻيءَ جو گھڻو استعمال غذا جي اشتها کي به گھٽ ڪري ٿو ۽ پيٽ به جلد ڀرجي وڃي ٿو. مٿان وري صاف پاڻي قدرت جي اهڙي سوکڙي آهي جنهن لاءِ ڪا گھڻي جدوجهد به درڪار ناهي.

ميون کي نه وساريو!

ميوا جهڙوڪ بيري، چيري، صوف، مالٽا، نارنگي وغيره قدرتي جڙي ڪيورشين سان پريور هوندا آهن جيڪي معدي جي سوچ کي ختم ڪندا آهن ته پوءِ جيڪڏهن اوهين انهن ميون کي پنهنجي گھر ۾ پڌري جاءِ تي رکندا ته بيوقت پڪ لڳڻ تي اوهين انهن کي کائي صحت مند رهندا.

بيھڻ جو درست انداز

اسين گھڻي ڀاڱي ٺوڙي چيلھه چڀي ڪري هلندا آهيون، فوج وانگر سڌو ٿي هلڻ ۽ هنڌ ڏيڻ اسان کان به پڄي پر جي اوهين پن سيڪنڊن ۾ سڌو پيٽ چاهيو ٿا ته سڌا ٿي بيهو. جھڪي هلڻ سان پيٽ ٻاهر نڪرندو آهي پر گھڪ جي هڏيءَ کي سڌو رکڻ سان اوهين سنهنا نظر ايندا. يقيني طور اهو عارضي حل آهي پر بيھڻ جو سنو انداز پُرڪشش شخصيت سان گڏ اڪيچار طبعي فائدين جو ڪارڻ به هوندو آهي ان لاءِ باڊي لينگويج سائنس اچڻ کپي.

ڊيوائسز اسمارٽ فون/ٽيپ/ٽي ويءَ کان پاسو ڪيو!

اسمارٽ فون، ٽيليت ۽ ٽيليويزن اوهان جي چيلھه جي ماپ تي اثر وجهن ٿا ڇو ته اوهين ان جي استعمال لاءِ ويھڻ کي ترجيح ٿا ڏيو ۽ جسماني سرگرميون محدود ٿي وينديون آهن ۽ ڪيلوريز ناهن سڙنديون جيڪي ٽولهه جو ڪارڻ بڻجي جسم کي ڀرو ڪندي ڪاهلي ۽ سستيءَ ۾ مبتلا ڪن ٿيون، انهن ڊيوائسز مان نڪرندڙ نيري روشني اسان جي جسماني گھڙي (Body loatch) تي اثر مرتب ڪري ٿي، ننڊ جي ڪوت ڪارڻ وري پيٽ نڪري ٿو، اوهين پيٽو ٿي پيو ٿا.

مٺي کائيندي ٿي وي نه ڏسو!

مٺي کائيندي ٿي وي ڏسڻ وڌيڪ خوراڪ جسم ۾ پهچائڻ جو ڪارڻ ٿي سگھي ٿو. جيئن هارورڊ يونيورسٽيءَ جي هڪ تحقيق ۾ ٻڌايو ويو ته ڏيان نه ڏيڻ سان ماڻهو عام وهنوار کان وڌيڪ مٺي کائيندا ويندا آهن ۽ وزن ۾ گھٽتائي آڻڻ جي خواهش دم توڙي ٿي ڇڏي.

باهه جا واقعا ۽ سرڪاري انتظام

رياض ابڙو

يافتا ملڪن جي وڏي ۾ وڏي نشاني اها به آهي ته اهي ترقي پزير غريب ملڪ ڪجهه ناهن ڪري سگهندا بس رڳو واتهڙو پنهنجي موبائيل ڪيڊي رڪارڊنگ ڪري سوشل ميڊيا تي هڻي سگهندا آهن.

باهه لڳڻ جا سبب پنهنجي جاءِ تي پر هاڻي ته شهرن ۾ هر گهر ۾ (ممڪن طور تي) باهه وسائڻ جا اوزار ۽ سيلينڊر هجن ٿا، جيڪي گهڻي ڀاڱي ڪچن (رڌڻي) ۾ هجن ٿا، يا ننڍڙا ننڍڙا سيلينڊر (گهڻي ڀاڱي) ماڻهو ته گاڏين، ڪاربن ۽ بسين ۾ به رکڻ ٿا، ان ڪري ته اتفاق ۽ حادثا پيچي ناهن ايندا، پر ڏک اهو به آهي ته جيڪي ماڻهو ڪنهن فيڪٽري يا ڪنهن وڏي اونچي شهري عمارتن يا متعدد ماڙ واري جاءِ يا بندلنگ ۾ ڪم ڪندا هجن اتي ته ضروري آ ته اهي سڀ شيون هجن، حلائڪي شهرن ۾ ڊفينس اٿارٽي وارا جڏهن به ڪنهن بلڊنگ، فيڪٽري يا ڪنهن آفيس يا ڪارخاني کي ڪليئرنگ جو سرٽيفڪيٽ ڏيندا آهن (يا ممڪن آ ته پرائين عمارتن جا سالانا وڙت به ڪندا هجن) يا نئين عمارت ٺهڻ جي صورت پهرين اهي عملا ۽ آفيسر ان جاءِ جي پوري طرح جانچ ڪندا آهن ته اها جاءِ انهن ڳالهين، پاليسين ۽ سرڪاري ضابطن ۽ انساني حقن جي ڳالهه تي پوري لهي ٿي يا نه، مثال ان بلڊنگ کي باهه لڳڻ جي صورت ۾ ڪو پٺيان يا اڳيان ڪورسٽو يا در موجود آهي

تارون باهه لڳڻ جا سبب هجن ٿيون، ان ڪري شهرن ۾ گهڻي ڀاڱي باهه لڳڻ جا سبب (جيڪي پاڻهي لڳي پون ٿيون) خاص آهي آهن، يا سگريٽ جون ڊڙيون جيڪي ڪچري ۾ اچائجن ٿيون يا گاڏين جي انجن گرم ٿيڻ جي صورت يا خدانخواستا حادثن جي صورت جڏهن گاڏين جو تيل جي تنڪيون ڦاٽي ٿيون پوين يا ليڪ ٿيون ٿيون وڃن ته اهي باهه لڳڻ جا سبب هجن ٿيون، يا ڳوٺن ۾ ڪنهن پلال جي کوٽيءَ يا بهه جي کوٽيءَ جي ڀرسان سگريٽ پيڻ يا ماچيس جي تيلي ڀارڻ سان به باهه لڳي سگهي ٿي يا زمين تي بيٺل فصلن سان ڪير به اهڙي دشمني ڪري يا ڄاڻي ٻجهي اهڙي طريقي باهه به ڏئي سگهي ٿو جو اهو ماڻهو اوسي پاسي ڏسي وائسي ڪو ماڻهو نه ڏسي اهڙي حرکت ڪري سگهي جو ڪا تيلي ڏئي جڏهن گهر ٿو پيچي ته پويان زمين تي باهه پيڙ ٿي پري ٿي پئي ۽ ان صورت باهه کي وسائڻ ممڪن نه ٿو هجي جو باهه وسائڻ وارا اوزار ايتري تيزي سان مهيا نه ٿا هجن يا ممڪن ناهن هوندا، يا زمين تي انهن اوزارن جي پهچ ۽ رسائي ممڪن ناهي هوندي يا رستا ۽ روڊ انهن زمينن تائين (گهڻي ڀاڱي) هوندا ٿي ناهن، ان ڪري احتياط ۽ خدا ترسي ئي انهن شين جي بچاءَ جا ممڪن حل ٿي سگهن ٿا، باقي ماڻهن جي هٿ وس چاهي يا غريب سرڪار ڇا ٿي ڪري سگهي، ان ڪري ترقي پزير ۽ ترقي

فطري طور ماڻهن ۾ جيڪي به سياڻپ، عقل، سمجهه، ڏاهپ، احتياط ۽ انديشا هجن ٿا اهي پنهنجي پنهنجي نسل ۾ آهستي آهستي ۾ شفقت ڪندو ٿو رهي، ۽ اهي تدبيرون ۽ اهي پوءِ احتياط ان کي ڏکي ويل ڪم به اچن ٿا، مثال ڀارڻ کي اهو سيڪاريو آهي ته باهه جي ويجهو نه ويجهو، ۽ احتياط ڪيو جو باهه ڪٿي نقصان نه ڏئي، يا بجلي جي ويجهو نه ويجهو ڪنهن اگهاڙي بجلي جي تار کي هٿ نه لاهجو طوفان جي اچڻ جي صورت ڪنهن به بجلي جي ٽنڀي يا ڪنهن وڻ جي هيٺان به نه بيجهو متان ان تيز طوفان ۾ اهي پٽجي نه پون يا ڪري نه پون ۽ نقصان نه ڏين، يا ڪنهن سمنڊ، درياءَ، ڪينال ۽ واٽر يا ندي نالي ۾ بنا سمجهه ۽ خبر چار رکڻ جي ٿيو نه ڏيو (ماسوا ان جي توهان تارون هجو) يا اهي احتياط وڏي عمر ۾ به لازم هجن ٿا ته ڪنهن حد تائين اهي ڪجن، يا ڀارڻ کي اهو به سمجهائبو آهي ته چري سان نه ڪيڏو ڪهڙا جانور نقصان پهچائي سگهن ٿا يا ڪهڙا بيضرر آهن وغيره وغيره، پر اها ڳالهه به عجيب آهي ته اسان وٽ وڏا نقصان انهن سڀني انديشن جي هجڻ سان يا احتياط نه ڪرڻ جي ڪري ٿين ٿا، ان ڪري ته باهه بجلي، پاڻي، هوا ۽ جانور به ڪنهن حد تائين فائدو ڏئي سگهن ٿا ان ڪري احتياط لازم آهي، مثال فيڪٽرين ۾ آفيسن ۾، بلڊنگس ۾ ڪليل ۽ اگهاڙيون

يا نه جنهن مان ايمرجنسي جي صورت نڪري جان بچائي سگهجي، ان ڪري ته هڪڙي پاسي باه لڳندي آ ته ٻئي پاسي نڪرڻ جو رستو ضرور هوندو آ، يا انگريزن جي ريلوي سسٽم جي يا انهن سرڪاري دفترن جي تعريف ڪجي ته اهي هر اسٽيشن، هر آفيس يا هر عمارت جي اڳيان انهن جي آڳر تي باه وسائڻ جا اوزار يا واريءَ جون پائليون پري قطار ۾ تنگي رکندا هيا (يا ڪٿي هاڻي به رکندا هجن) ته جيئن باه لڳڻ جي صورت ان کي تڪڙو تڪڙو وسائي به سگهجي، ماڻهن جون حياتيون ۽ آفيسن جا سامان ۽ رڪارڊ به بچائي سگهجن، ساڳي طرح هر بلڊنگ ۾ اهي سيلينڊر ۽ ايمرجنسي ۾ پڇڻ جا رستا به ضرور هوندا آهن.

مثال بس ۾ جيڪڏهن ڪا باه لڳندي آ ته بس جي سڄي پاسي پوئين در جي سامهون، ڊرائيور جي پاسي هڪ الڳ ايمرجنسي وارو دروازو به هوندو آهي (جيڪو سدائين بند هوندو آهي) پر اهو احياتاڻي دروازو ان ڪري هوندو آ ته بس ۾ ويٺل ماڻهو (مسافر) ان مان ٻُڙ ڏئي پاڻ بچائي سگهن ۽ اها هر بس ۾ سهولت هوندي آهي، پر بدقسمتي اها به آهي ته گهڻي ڀاڱي شهرن ۾ جيڪي به بلڊنگس، آفيسون ۽ عمارتون آهن يا جڙن ۽ اڏجن ٿيون ته انهن وٽ (اثر رسوخ هجڻ جي ڪري) پهرين اهڙا ڪوڙا ۽ هٿ ٺوڪيا سرٽيفڪيٽ يا ڪلٽرينس وارا ڪاڳر ضرور هوندا آهن جيڪي اهي ڏيکاري پنهنجي بزنس ڪري يا هلائي ويندا آهن يا پيا ڪندا آهن ۽ انهن کي ڪير به جهلڻ وارو ناهي هوندو ۽ نه ڪو چيڪ به ڪندو اٿن ته اهي پنهنجي عملي جي زندگي اهڙي طريقي خطري ۾ وجهي بزنس يا آفيس نه ٿا هلائي سگهن يا کولي سگهن يا گهڻي

ڀاڱي شهري آفيسون سوڙهن فليٽن ۾ هونديون آهن يا عمارتون ۽ بلڊنگيون ٺهنديون ٿي تنگ گهٽين ۽ اهڙين جاين تي هونديون آهن جن کي ايمرجنسي وارا دروازا ناهن هوندا ان ڪري ته اهي عمارتون هر ٻي عمارت کي پٺي ڏئي يا انهن سان پٺ پٺ ۾ ملائي جوڙيون وينديون آهن ان صورت ۾ انهن کي پويان دروازا ناهن هوندا يا وڃي ناهي بچندي جو ڪو ايمرجنسي وارو دروازو به ناهي سگهجي، پر انهن کان ڪير به پڇا ڪرڻ وارو ناهي هوندو يا ڪير چوندو ٿي نه اٿن ۽ جڏهن انهن کي باه وڪڙي ويندي آ ته اهي مالڪ ڪٿي بچي به وڃن پر آفيس جو عملو خطري ۾ ضرور هوندو آهي، بلديا فيڪٽري واري باه جي واقعي جي ڳالهه الڳ آ، ان ڪري ته هٿ سان باه ڏيڻ يا باه جو لڳڻ به الڳ واقعا يا حادثا هجن ٿا يا ان کان اڳ 2008 واري سال ڏهه محرم تي عزادارن جي جلوس ۾ ڪجهه اهڙا عناصر به شامل هيا جن پيپر مارڪيٽ، پلاسٽڪ مارڪيٽ، بولٽن مارڪيٽ، لائيت هائوس ۽ ان جي اردگرد ڪيميڪل سان دوڪانن کي باهيون ڏئي ڇڏيون هيون جنهن کي وسائڻ وڏي مشڪل ڳالهه هئي، جنهن ۾ ماڻهن (واپارين) جو دوڪانن اندر ڪروڙين روپين جو سامان سڙي خاڪ ٿي ويو هيو پر مجال آ جو اهي عناصر پڪڙجي سگهجن يا اهي ڪنهن طريقي ڪيفر ڪردار تائين پڇايا ويا هجن، يا دوڪان سڙندي سڙندي ويا پر ڪير اها باه نه وسائي سگهيو هيو.

يا حڪومت وٽ اهڙن حادثن ۽ اوچتي لڳل باهين کي منهن ڏيڻ جي لاءِ ڪي جوڳا اپاءَ به ناهن هوندا جيڪي هجڻ گهرجن ۽ لازمي هجن ان ڪري جو ماڻهن جون قيمتي جانين ۽ انهن جا مال ملڪيت

بچائي سگهجن، پر اسان وٽ هر ڳالهه ۾ سياسي ٻهڻج يا سياسي سماجي مالڪي وڏي اهميت جي حامل هوندي آهي ان ڪري ته پوءِ اهڙن واقعن ۾ ڀلي بلديا فيڪٽري وانگي سوڀن ماڻهن کي وڙي بند ڪري ان ڳالهه جي ڪفاري ۾ ساڙي ماري وڃن جو ان فيڪٽري جو مالڪ ان وڳوڙين جي گهريل ڳالهه پوري نه ڪري سگهندا آهن ۽ مالڪن جي اهڙي نفسي جي صورت وڳوڙي ۽ ڏوهي ان فيڪٽري جي اندر ڪم ڪندڙ پورهيت ساڙي ماري ڇڏيندا آهن ان ڪري ته اهو ٻين ماڻهن جي لاءِ ازلي سبق ڏيڻ جي ڪوشش ۾ هوندا آهن ته ”جي پتو نه ڏيندو ته اسان توهان سان هيئن به ڪري سگهون ٿا“ ان ڪري حڪومت انهن وڳوڙين جو ڪجهه به نه ٿي بگاڙي سگهي يا ناهي سگهندي، يا حڪومت وٽ ايترا ترٽ اپاءَ ٿي ناهن هوندا جو گهڙي ڀل ۾ ڀريا اک پوت ۾ اهي لڳل باه اُسائڻ واريون گاڏيون پهچائي سگهن يا مڃون ٿا ته اها شيءِ ممڪن ناهي ته ته ڪنهن ڏاڙي لڳڻ جي صورت جي ڪنهن گهر، بئڪنڪ برانچ يا ڪنهن آفيس مان ڪنهن الارميا بزر وڃائڻ جي صورت فورن ڪڏهن به پوليس يا قانون لاڳو ڪندڙ شخص پڇي ناهن سگهندا (وات ويندي جي پڇي پون ته اها الڳ ڳالهه آ) ان ڪري ته ڏاڙي لڳڻ يا هڻڻ ۾ ته منت ٿا لڳن ۽ پوليس کي پڇڻ ۾ ڪلاڪ ٿا لڳن، ساڳي ڳالهه باه وارين گاڏين سان به آهي ته انهن جي پڇندي پڇندي اله تله سڙي خاڪ ٿي ٿو وڃي ۽ ماڻهو جيستائين پنهنجي مدد پاڻ نه ٿا ڪن تيستائين اهي پنهنجون جانين ۽ مال ملڪيت يا قيمتي سامان بچائي نه ٿا سگهن، پر حڪومت انشورنس جي صورت انهن جو ازالو ڪري سگهي ٿي جي نيت هجين ته.

ميرپورخاص مينگوفيسٽيول

شير محمد ملڪاڻي

پر بلڪل ناڪام رهيا رهيا آهن انبن جا اگهه گهٽ هئڻ ڪري. آبادگارن جي باغن مان دلچسپي گهٽجڻ لڳي آهي ڇاڪاڻ ته انبن تي خرچ وڌيڪ هئڻ ڪري آبادگار پريشان آهن ميرپورخاص ۾ 3 سال کانپوءِ شهر ۾ مينگوفيسٽيول لڳائڻ جي سلسلي ۾ ڪمشنر ميرپورخاص شفيق احمد مهيسر ڊپٽي ڪمشنر ميرپورخاص زين العابدین ميمڻ چيئرمن مينگوفيسٽيول محمد عمر بگهيو جون ڏينهن رات جون ڪوششون نهايت قابل ساراھ جوڳيون آهن لڳل سالانہ مينگوفيسٽيول سان آبادگارن ۾ خوشي جي لهر چائينيل هئي مينگوفيسٽيول ۾ انبن جون 200 جنسون رکيون ويون جنهن مان 26 غير ملڪي ۽ 10 جنسون پنجاب مان آڻي رکيون ويون ان کان علاوه ڪچون انگور ۽ ٻيا ميوا به رکيا ويا هئا مينگوفيسٽيول لاءِ 106 کان وڌيڪ ننڍن ۽ وڏن آبادگار پنهنجا نالا رجسٽر ڪرايا سنڌ ۾ انبن جا 125 کان وڌيڪ قسم آهن. جيئن ته انب بلوچستان ۽ سرحد مان ملن ٿا، پر ان جو مکيه ذريعو سنڌ ۽ پنجاب

ته ميرپورخاص جا انب مڪي ۽ مديني ۾ آساني سان ملن ٿا سنڌي انب جي چمڙي جو رنگ ليمون پيلو ٿيندو آهي جڏهن پڪي ويندو آهي. ان جو ٻاهر يون پاسو هموار آهي. ان جي گود جو رنگ پيلو ڪيڊيم آهي ۽ سني بناوت آهي. هي انب مضبوط فائبر کان سواءِ هوندا آهن. سنڌي انب جو پٿر وچولي سائيز جو آهي ۽ خوشبودار ڏاڦو ٿا ٿاڻن. اهو ڏاڦو ڏاڍو منو آهي.

انبن جو وڏو حصو ضلعي رحيم يار خان مان حاصل ٿئي ٿو رحيم آباد، جمالدين ولي، صادق آباد، شيخ واهڻ، ميانوالي قريشي ظهير پور، باغو بهار، تيرنڊا محمد پنه ضلعي رحيم يار خان ۾ انب جي پيداوار لاءِ تمام مشهور آهن. جڏهن ته ميرپورخاص حيدرآباد، ٽنڊو ڄام، ٽنڊو الھيار، ٽنڊو جان محمد، ڊگهڙي، نواب شاه، نوشهروفيروز، خيرپور ميرس، گهوٽڪي، بهاولپور، شجاع آباد، مظفر ڳڙهه، ڪوٽڏيجي، خانيوال، ساھيوال، وهاري، اوکاڙه، فيصل آباد، جهنگ، ٿوبا ٽيڪ سنگھ ۽ سرگودا به انب جي پيداوار لاءِ تمام مشهور آهن. پاڪستان ۾ ان جون ڪيتريون ئي قسمون مشهور آهن، پر ڪجهه قسمون جيڪي تمام گهڻيون عام آهن، اهي آهن: سنڌي، لنگڙا، چونسا، فجري، ثمر بهشت، انور رٿول، دهڙي، سرولي، طوطا پوري، نيلم، مالٽا، ڪليڪٽر، بيگن ٿلي وغيره. ڪمرشل جنسون پيدا ڪرڻ ۽ پرائين جنسن کي بچائڻ

انبن ۽ اين جي اوز جي حوالي سان شهرت رکندڙ ميرپورخاص شهر ۾ 3 سالن کانپوءِ مينگوفيسٽيول جون تقريبن ٽي گزريون ميرپورخاص ضلعي ۾ 32 هزار ايڪڙن تي انبن جا باغ آهن ميرپورخاص جا انب سڄي دنيا ۾ مشهور آهن جڏهن ته سنڌ جا انب ايران افغانستان آمريڪا ۽ برطانيه سميت دنيا جي مختلف ملڪن ڏانهن ايڪسپورت ڪيا وڃن ٿا سال 22 جي طوفاني ٻوڏ سبب ميرپورخاص ضلعي اندر انبن جي باغن کي زبردست نقصان پهتو ۽ سوڀن انبن جون چيڪو ۽ پيٽي جا وڻ برسات جي ڪري سڙي ويا ڇاڪاڻ ته باغن اندر پاڻي بيهڻ زمينون سمر ۽ ڪلر جي ور چڙهڻ سبب باغن کي نقصان پهتو

جيئن ته سنڌي انب کي انبن جو بادشاهه ۽ پاڪستان جو قومي ميوو چيو ويندو آهي، چيو وڃي ٿو ته هي قسم پاڪستان ۾ مٿاهون آهي. سنڌي رنگ ۾ پيلو ٿيندو آهي، ۽ ڏاڦي ۾ ڏاڍو منو آهي. سنڌي انب سڀ کان پهريان مرحوم وزير اعظم پاڪستان محمد خان جوڻيجو جي والد صاحب دين محمد جوڻيجو بمبئيءَ مان چڪيون آڻي سنڌي ۾ پوکيا ۽ ان جو نالو ”سنڌي“ رکيو جيڪو ملڪي ۽ بين الاقوامي سطح تي اڄ به مشهور آهي ميرپورخاص جا انب دنيا جي مختلف ملڪن جي پادشاهن صدرن وزير اعظم ۽ مختلف عالمي شخصيتن کي تحفي طور موڪليا وڃن ٿا وڏي خوشي جي ڳالهه آهي

آهي پاڪستان ۾ انب جي 10 لک تن کان وڌيڪ پيداوار پيدا ٿيئي ٿي، جنهن مان 50 سيڪڙو يعني 5 لک تن کان وڌيڪ پيداوار سنڌ فراهم ڪري ٿي. ملتان ۽ ميرپورخاص انبن جي باغن جا اهم علائقا آهن، جتي وڏي مقدار ۾ انب ملن ٿا. سڀ کان وڌيڪ پيداوار رحيم يار خان مان ملي ٿي، جتي 26 هزار ايڪڙن کان وڌيڪ زمين تي انبن جا باغ آهن.

مينگوفيسٽيول جو افتتاح ڪرڻ کانپوءِ سنڌ جي زراعت واري سيڪريٽري قاضي اعجاز احمد مهيسر خطاب ڪندي چيو ته فوڊ ٽيڪنالاجي جي قيام جو مقصد مقامي هارين کي جديد زرعي ٽيڪنالاجي جي تربيت ڏيڻ آهي ته جيئن هو پنهنجي فروت مان جوس ۽ ٻيون شيون ٺاهي سگهن ملتان ۾ سمبدا پاران مينگو پراسسنگ پلاننگ س قائل ڪيا ويا آهن ان موقع تي سنڌ اسيمبلي جي ميمبر سيد ذوالفقار علي شاهه، ڪمشنر ميرپورخاص ڊويزن شفيق احمد مهيسر، ڊپٽي ڪمشنر ميرپورخاص زين العابدين ميمڻ، ڊي جي ايگريڪلچر ريسرچ نور محمد بلوچ، محمد عمر بگهيو ۽ ٻين پڻ خطاب ڪيو. ان موقعي تي ڊي آءِ جي ذوالفقار علي مهر، ايس ايس پي ڪيپٽن رٽائرڊ اسد علي جهوڌري پڻ موجود هئا. فيسٽيول کي خطاب ڪندي سيڪريٽري زراعت وڌيڪ چيو ته سيمينار هال جورڪيل ڪم جلد مڪمل ڪرايو ويندو، گذريل سال واري بوڊ کانپوءِ پهريون ڀيرو آبادگارن جي ڊيجيٽل لسٽ ٺاهي وئي جنهن ۾ سنڌ حڪومت جي سهڪار سان بي آءِ ايس پي پاران آبادگارن کي تاريخ ۾ پهريون ڀيرو نقد رقم جي صورت ۾ سبسڊي ڏني وئي هن چيو ته زراعت ۾ ريسرچ بابت 96 فارم ڪم ڪري رهيا آهن مان عوام جي شڪايتن بعد انهن مان 80 فارمن جو دورو ڪري چڪو آهيان، جيڪي زرعي سائنسدانن کي نرسريون ڏنيون ويو آهن انهن نرسريون کي

جديد ٽيڪنالاجي جي مدد سان انهن کي بهتر بڻايو وڃي چيو ته زرعي يونيورسٽي جا گريجوئيٽ اسان جي فصلن ۾ انقلاب آڻي سگهن ٿا، گريجوئيٽ نوجوانن جي حاصل ڪيل تعليم مان آبادگارن کي فائدو حاصل ڪرڻ گهرجي. تقريب کان اڳ مهمانن مينگو ۽ فروت فيسٽيول هال جو دورو ڪيو جتي انبن جي 200 کان وڌيڪ قسمن جي نمائش ڪئي وئي، جنهن ۾ 200 کان وڌيڪ آبادگارن شرڪت ڪئي، جڏهن ته مينگوفيسٽيول ۾ 10 کان وڌيڪ اسٽال لڳايا ويا هئا.

م رپورٽر خاص لڳندڙ 55 هين مينگو فيسٽيول جون تقريبن ٻئي ڏينهن به جاري رهيو شهيدي راڻي محترم بينظير پٽو مينگو فيسٽيول هال فروت فارم تي سنڌ جي ثقافتي راند ملاڪڙي جا مقابلا ٿيا جنهن ۾ سنڌ جي مشهور ملهه پهلوانن حضورتو ۽ پهرين، ٻئي ۽ ٽئين جوڙ جا مقابلا ٿيا ملاڪڙي ۾ ڊپٽي ڪمشنر ميرپورخاص زين العابدين ميمڻ رٽس اسماعيل مري، اي سي حسين بخش مري يونس رند، اي سي شجاع آباد سليم شيخ سميت هزارين شهرين وڏي انگ ۾ شرڪت ڪئي.

ميرپورخاص ۾ ٽن ڏينهن وارو مينگو فيسٽيول جون تقريبن پڄاڻي تي پهتيون، بهترين اسٽال لڳائيندڙ آبادگارن کي انعام ڏنا ويا، سنڌ جي انب کي عالمي مڃتا ڏيارڻ لاءِ ڪراچي ۾ به مينگو فيسٽيول ڪرائڻ جو اعلان، منظور ويا چيو آهي ته سنڌ ۾ انبن جون تمام گهڻيون ورائٽيون آهن، ايڪسپورت ڪري تمام گهڻو پرڏيهي ٺاڻو ڪمائي سگهجي ٿو.

ميرپورخاص ۾ 55 هون مينگو فيسٽيول جي پڄاڻي ميوزيڪل پروگرام تي ٿي جنهن ۾ سنڌ جي نالي وارن فنڪارن احمد ممتاز مولائي خوشبوءِ لغاري اصغر کوسو دعا ميمڻ سميت ٻين فنڪارن فن جو مظاهرو ڪري هزارين ماڻهن کي جهومائي ڇڏيو محفل

موسيقي ۾ شهر اٿلي پيو ۽ شهرين فنڪارن جي ڪلامن تي ڊانس پڻ ڪئي پروگرام ۾ هزارين عورتن پڻ شرڪت ڪئي.

ميرپورخاص ۾ ٽن ڏينهن واري نيشنل مينگو اينڊ ٿمر فروت فيسٽيول جون ٽن ڏينهن واري اختتام تي تقريب ۾ زراعت وارو صوبائي صلاحڪار منظور وساڻ شرڪت ڪئي. ساڻس گڏ ايم اين اي مير منور ٽالپر، ايم اين اي شميم آرا پنهور، ايم پي اي سيد ذوالفقار شاهه، ايم پي اي نور احمد پرڳڙي، سيڪريٽري زراعت اعجاز مهيسر، زرعي يونيورسٽي جو وي سي ڊاڪٽر فتح مري، ڪمشنر ميرپورخاص شفيق مهيسر، ڊي سي ميرپورخاص زين العابدين ميمڻ ۽ ٻيا گڏ هئا. ان موقعي تي صوبائي صلاحڪار فيسٽيول ۾ لڳل انبن جا اسٽال گهمي ڏنا ۽ آبادگارن کي داد ڏنو. تقريب کي خطاب ڪندي منظور وساڻ چيو ته اسان جنهن به ملڪ ۾ وڃون ٿا ته اتي سنڌ جي سنڌڙي انب جي ساراهه ٻڌون ٿا ۽ هن فيسٽيول ۾ جيتريون ورائٽيون رکيون ويون آهن، اهي ڪراچي ۽ ٻين وڏن شهرن ۾ نٿيون ملن، ان ڪري انهن جي مارڪيٽ ڪرڻ جي ضرورت آهي. هن چيو ته انبن کي ايڪسپورت ڪري اسان وڌيڪ پرڏيهي ٺاڻو ڪمائي سگهون ٿا، هن چيو ته پ حڪومت ڪمند ۽ ڪٽڪ جا اڱهه وڌائي آبادگارن کي فائدو ڏنو آهي. هن چيو ته اسان جو ملڪ زرعي آهي، ان ڪري هتان جي زراعت تي وڌيڪ ڌيان ڏيڻ جي ضرورت آهي. هن چيو ته تازو آيل بوڊ بعد سنڌ حڪومت پاران 8 ارب 49 ڪروڙ رپين جي آبادگارن کي بچ جي مدد ۾ سبسڊي ڏني وئي آهي ۽ هاڻ پاڻ جي مدد ۾ هر هڪ آبادگار کي 60 هزار رپيا سبسڊي ڏني ويندي. منظور وساڻ چيو ته ورلڊ بينڪ جي سهڪار سان 8 ارب ڊالرن جي خرچ

رڪارڊ ٽوڙيا.

- 2- ٻئي ۽ ٽئي ڏينهن ميرپورخاص جي سمورن گيسٽ هائوس جا روم ٻاهران آيل سياحن سبب بڪ رهيا.
- 3- حيدرآباد روڊ تي وڏا ريسٽورينٽس جيڪي رات جو به وڳي به کليل هوندا آهن، رڪارڊ خريداري سبب انهن ريسٽورينٽس تي رات جو ٻارهيون وڳي کان اڳ ئي گوشت ۽ سبزيون ختم ٿي ويون.
- 4- ريتڙن تي ڪولڊ ڊرنڪ، فريش جوس، سموسا، برگر، ڪلفيون، پڪوڙا، رول، پاڻي، دهلي بٽا، رانديا ۽ ٻيون شيون وڪرو ڪندڙن جو روز جي پيٽ ۾ ڏهوڻو ڪاروبار ٿيو.
- 5- چئن ملڪن آمريڪا، ڪينيڊا، UAE ۽ چلي جي سفارتڪارن فيسٽيول گهمي ڏنو.
- 6- زراعت واري صوبائي صلاحڪار منظور وساڻ ۽ سيڪريٽري زراعت اعجاز مهيسر هارٽيڪلچر سينٽر ۾ موجود فوڊ ٽيڪنالاجي واري ليب ۽ فيڪٽري کي آبادگارن کي لاپ ڏيارڻ لاءِ فنڪشنل ڪرڻ واعدو ڪيو.
- 7- انبن جي هيڏين جنسن جي نمائش کي ڏسي زراعت کاتي پاران سنڌ جي انبن کي عالمي ميجتا ڏيارڻ لاءِ ڪراچي ۾ به مينگو فيسٽيول منعقد ڪرڻ جو اعلان ڪيو ويو.
- 8- فيسٽيول ۾ مله ملاڪڙي، جهولن، پهرئين ۽ آخري ڏينهن ٿيل ٻن محفل موسيقي جي پروگرام ۾ هزارين ماڻهن شرڪت ڪري تفريح به ماڻي.
- 9- هن دفعي مين اسٽريم ميڊيا ۽ سوشل ميڊيا تي ڪوريج سبب فيسٽيول کي ملڪي سطح تي اجاگر ڪيو ويو.
- 10- حيدرآباد، ڪراچي، ٿرپارڪر، سانگهڙ، ڪپرو، ٽنڊو الهيار ۽ ٻين ضلعن جي ليکڪن، صحافين ۽ ٻين پوري شرڪت ڪئي.

علي شاه خطاب ڪندي چيو ته هن دفعي چار ملڪن جا سفارتڪار هي مينگو فيسٽيول ڏسڻ آيا، جنهن سان هتان جا انب عالمي سطح تي متعارف ٿيندا. تقريب کي خطاب ڪندي سيڪريٽري زراعت اعجاز مهيسر چيو ته دنيا ۾ انبن جا 13 هزار قسم آهن، جڏهن ته پنجاب پنهنجي رڳو 25 انبن جي جنسن جي نمائش ڪري ٿو، پر اسان وٽ 200 کان وڌيڪ انبن جون جنسون آهن، جيڪي ماڻهن ڏٺيون ئي ناهن. هن چيو ته ميرپورخاص سميت هاڻ ڪراچي ۽ ٻه انبن جو فيسٽيول ڪرايو ويندو ته جيئن اسان جون جنسون عالمي سطح تي متعارف ٿين. هن چيو ته جاپان ۾ انبن جي هڪ اهڙي ورائٽي آهي، جيڪا 10 لک رپيا في ڪلو وڪامي ٿي، اسان کي اهڙيون جنسون هتي آڻي تجربا ڪرڻ گهرجن. هن چيو ته هتان رڳو 8 سيڪڙو انب ايڪسپورت ٿين ٿا، جڏهن ته 92 سيڪڙو انب هتي ئي واپرايا وڃن ٿا. اختتام تي تقريب ۾ انبن جي بهترين جنسن جا اسٽال لڳائيندڙ آبادگارن کي انعام ڏنا ويا. اي ڪيٽيگري ۾ پهريون انعام ٽنڊو الهيار جي نواز آباد فارم، ٻيو انعام عارف پيرڳڙي فارم، ٽيون انعام محسن پله فارم حاصل ڪيو. ٻي ڪيٽيگري ۾ پهريون انعام الله بچايو راجڙ فارم، ٻيو انعام مقبول ميمڻ فارم ۽ ٽيون انعام ارشاد پيرڳڙي فارم حاصل ڪيو، جڏهن ته سي ڪيٽيگري ۾ پهريون انعام قربان علي لاشاري فارم، ٻيو انعام شير محمد راجپوت فارم ۽ ٽيون انعام غلام محمد مري فارم حاصل ڪيو. آبادگارن کي ان موقعي تي روڪ انعام ڏنا ويا.

مينگو فيسٽيول جي مقبوليت جا نوان رڪارڊ

1- 55 سالن کان ٿيندڙ مينگو فيسٽيول عوامي شرڪت جي حوالي سان اڳين سالن جا

سان غريب ماڻهن کي گهر ٺهرائي ڏنا پيا وڃن ۽ جن ماڻهن وٽ زمين نه هوندي، انهن کي زمين خريد ڪري گهر جوڙي ڏنا ويندا. آبادگارن پاران اٿاريل سوال تي منظور وساڻ چيو ته نارا ڪئنال تي جيڪي به غير قانوني لغت مشينون ۽ واٽر ڪورس جوڙيا ويا آهن، انهن کي بند ڪيو وڃي ته جيئن ميرپورخاص ۽ ٻين پوڄڙي وارن علائقن کي پاڻي ملي سگهي. تقريب کان اڳ ميڊيا سان ڳالهائيندي منظور وساڻ چيو ته عمران خان جو چيپٽر بند ٿي چڪو آهي، هاڻ سندس پارٽي ۾ اهڙا ماڻهو تيار ڪيا ويندا جيڪي عمران جا سپورٽر به هوندا، ڪيس به داخل ٿيندا پر اهي اصل ۾ ڪنهن ٻئي جا ماڻهو هوندا. هن چيو ته عمران جي ذهن ۾ جيڪا ڳالهه آهي ته ڪجهه ماڻهو ساڻس گڏ هوندا، جيئن پرويز الاهي آهي، جنهن تي اجايا ڪيس داخل ڪري ڪيس اهميت ڏني پئي وڃي، ممڪن آهي پرويز الاهي کي پارٽي جو سربراه بڻايو وڃي. هن چيو ته عمران خان سان 5 کان 10 سيڪڙو ماڻهو گڏ هوندا، جيئن عمران کي رات جي پيٽ ۾ آندو ويو، ائين ئي ڪيس واپس اونداهي ۾ نيو ويندو، جتان هو آيو هو. هن چيو ته اليڪشن 6 مهينن کان هڪ سال تائين ٿيندي نظر نه پئي اچي، هاڻ ڪو به نه بچندو، پهرين احتساب ٿيندو، بعد ۾ اليڪشن ٿيندي. تقريب کي خطاب ڪندي ايم اي اي مير منور ٽالپر چيو ته دنيا الائي ڪٿي پمٽي آهي، زراعت ۾ تمام گهڻي جدت آئي آهي، پر اسان تمام گهڻو پوئتي آهيون. هن آبادگارن کي صلاح ڏني ته اهي هاڻ روايتي طريقن بدران زرعي يونيورسٽي مان گريجوئيٽ ڪيل نوجوانن جون خدمتون حاصل ڪن ته جيئن پيداوار ۾ اضافو ڪري سگهجي. ايم پي اي سيد ذوالفقار

گراچي کي صاف سٿرو رکڻ لاءِ سنڌ حڪومت جا ساراه جوڳا فيصلو

طارق احمد

سنڌ جي راجڌاني واري شهر گراچيءَ جو شمار دنيا جي ميگا سٿيز ۾ ٿئي ٿو. آباديءَ جي لحاظ کان هي شهر دنيا جي ڪيترن ئي شهرن جي پيٽ ۾ ڪافي وڏو آهي. مسئلا به تمام گهڻا آهن. پاڻي، سيوريڇ، ٽرانسپورٽ ۽ صفائي سٿرائي جا مسئلا ته روزمره جي زندگيءَ جو حصو آهن. پر سنڌ حڪومت وقت به وقت پنهنجي راجڌاني واري شهر جا مسئلا حل ڪرڻ لاءِ ڪوشاڻ رهي آهي ۽ رهي ٿي. پنهنجي شهرن جا مسئلا حل ڪرڻ، انهن کي اوليت ڏيڻ، مالڪي ڪرڻ ڌڻ جي مالڪي وانگر آهي، جيڪو ڪم سنڌ حڪومت، سنجيدگيءَ سان ڪرڻ جون ڪوششون ڪري رهي آهي. ان حوالي سان ويجهڙ ڀڙي سنڌ جي وڏي وزير سيد مراد علي شاهه هڪ اعليٰ سطحي اجلاس جي صدارت ڪئي، جنهن ۾ مڪاني ادارن جو صوبائي وزير سيد ناصر شاهه، قانون واري صوبائي صلاحڪار هاڻوڪو مئجسٽريٽ ڪراچي مرتضيٰ وهاب، چيئرمين پي اينڊ ڊي، سيڪريٽري فنانس، سيڪريٽري لوڪل گورنمينٽ ۽ ٻيا شامل هئا.

ان موقعي تي سنڌ جي وڏي وزير سيد مراد علي شاهه خطاب ڪندي چيو ته ڪراچي شهر ۾ جيتوڻيڪ صفائيءَ جو سلسلو هلندڙ آهي، باوجود ان جي شهر کي وڌيڪ صاف

مڪاني ادارن واري کاتي کي سالهه وٽ مٽيڃمڻ ڪراچيءَ لاءِ ايماندار ۽ محنتي آفيسر مقرر ڪرڻ جون هدايتون پڻ جاري ڪيون، جيئن شهر ۾ بنا ڪنهن رڪاوٽ جي ۽ آٽوميشن ۾ صفائي سٿرائيءَ جا مسئلا حل ٿي سگهن.

سيد مراد علي شاهه جو اهو پڻ چوڻ هو ته هو ڪراچي شهر ۾ هلندڙ صفائي مهڙ، ٽنل روڊن جي مرمت، روڊن جي تعمير ۽ برساتي نالن جي ڪمن جو جائزو وٺڻ لاءِ رات جو شهر جو جائزو وٺڻ لاءِ نڪرندو ۽ ان سلسلي ۾ ڪا به ڪوتاهي برداشت نه ڪئي ويندي، وڏي وزير سيد مراد علي شاهه کي بريفنگ ڏيندي ٻڌايو ته برساتي پاڻيءَ کي

سٿرو رکڻ لاءِ وڌيڪ صفائيءَ جي ضرورت آهي. خاص طور تي اهڙن علائقن مان گند ڪچرو نڪائي لڳائڻ جي ضرورت آهي، جتان ڪچي ٿي نٿو. جڏهن ته شهر جي ڪيترن ئي علائقن ۾ گتر اٿلڻ سبب گندو پاڻي گهٽين ۾ بيٺل نظر اچي ٿو. پراڻي سيوريڇ سسٽم سبب ايئن ٿئي ٿو، ان ڪري اهڙن علائقن ۾ سيوريڇ سسٽم کي نئون ڪري ترت مسئلا حل ڪيا وڃن. جتي مرمت جي ضرورت هجي، اُتي مرمت ڪئي وڃي ۽ جتي سيوريڇ سسٽم نئون ڪرڻ جي ضرورت هجي اُتي سيوريڇ سسٽم نئون ڪيو وڃي. وڏي وزير کي ٻڌايو ويو ته سالهه وٽ مٽيڃمڻ ۾ نئين سر انتظامڪاري ڪئي وڃي، وڏي وزير

تفصيلي ڊزائين ۽ نئين سر تڪميل جو منصوبو پيش ڪيو آهي. باقي ٻن نالن جي ڊزائيننگ ۽ سروي جو ڪم 15 جنوري 2021ع تائين مڪمل ٿي ويندو.

ماهرن جي راءِ موجب محمود آباد نالو ڪورنگي جي مقام تي 6 ميٽر گهرائي تائين آهي ۽ ان کان پوءِ ترتيبوار گهرائيءَ ۾ گهٽتائي آهي، جيڪا ڊفينس جي پڄاڻيءَ تائين هڪ ميٽر تائين ٿي وڃي ٿي. پاڻيءَ جي نيڪال جي حوالي سان اهو سنگين مسئلو آهي، تجويز ڪيل ري ماڊلنگ ڊزائين ۾ انهن خامين کي ختم ڪرڻ جي نشاندهي ڪئي وئي آهي.

ياد رهي ته جتي سنڌ جي راجڌاني واري شهر ڪراچيءَ جي صفائي سترائيءَ لاءِ سنڌ حڪومت سرگرم آهي، اُتي سماجي تنظيمون پڻ پنهنجي پنهنجي حصي جو ڪم ڪري رهيون آهن. ان سلسلي ۾ هيٺيڏي پاران ڪراچيءَ ۾ برسات متاثرن لاءِ صفا سٽرا ڪراچيءَ جي نالي سان مهڙ هلائي پئي وڃي، جنهن ۾ 21 علائقن جي گهٽين مان ڪچرو کڻي انهن کي صاف سٽرو بڻايو ويو آهي ۽ ڪراچيءَ جي ستن علائقن ۾ صاف سٽرو پاڻي مهيا ڪيو ويو آهي.

ڪراچي سميت حيدرآباد، ٺٽي، بدين، دادو، ميرپورخاص، عمرڪوٽ ۽ سانگهڙ جي برسات متاثرن کي پڻ مدد مهيا ڪئي پئي وڃي. بهرحال جيئن چوندا آهن ته ”نيت صاف ته منزل آسان“ سو سنڌ حڪومت نيڪ نيتيءَ سان ڪراچيءَ سميت سڄي سنڌ جي شهرن جي صفائي سترائي ۽ ترقياتي منصوبن جو پيڙو سر تي کنيو آهي، اميد ته ان ۾ ڪاميابي سندن مقدر بڻبي.

چوڪ کان معمار روڊ تائين ٻئي روڊ جي تعمير لاءِ 225.372 ملين رپين جي لاڳت سان ترقياتي ڪم شروع آهي جيڪو 35 سيڪڙو مڪمل ٿي چڪو آهي. مبارڪ شهيد روڊ جي بحاليءَ جو ڪم ڪينٽ جنرل اسپتال کان شاهراهه فيصل تائين 124.472 ملين رپين جي لاڳت سان هلندڙ آهي، جيڪو 8 سيڪڙو مڪمل ٿي چڪو آهي.

پي اينڊ ڊي جي چيئرمين وڏي وزير کي پريڻنگ ڏيندي ٻڌايو ته لي مارڪيٽ ۽ ان جي ڀرپاسي لپاري جي روڊن جي بحاليءَ جو ڪم 649.2 ملين رپين جي لاڳت سان هلندڙ آهي جيڪو 92 سيڪڙو مڪمل ٿي چڪو آهي. هن وڏي وزير سيد مراد علي شاهه کي اها گذارش پڻ ڪئي ته مذڪوره منصوبن جي افتتاح ڪرڻ لاءِ وقت ڏنو وڃي. جڏهن ته اهو پڻ ٻڌايو ويو ته ڄام صادق ڀل ڪورنگي کان دائود چورنگي تائين روڊن جي ٻيهر تعمير جو ڪم 1.289 ملين رپين جي لاڳت سان هلندڙ آهي جيڪو پڻ 92 سيڪڙو مڪمل ٿي چڪو آهي. اهڙي ريت گلپائي کان واءِ جنڪشن روڊ جي ٻيهر تعمير جو سلسلو پڻ هلندڙ آهي.

وڏي وزير مراد علي شاهه ترٽي مڪمل اسڪيم جي افتتاح ڪرڻ ۽ رهيل اسڪيمن کي مڪمل ڪرڻ ۽ شهر ۾ صفائي مهڙ کي تيز ڪرڻ تي زور ڏنو. ان موقعي تي سنڌ جي وڏي وزير مراد علي شاهه خطاب ڪندي چيو ته سنڌ حڪومت اين اي ڊي يونيورسٽي کي ٽن وڏن نالن جن ۾ محمود آباد، گجر نالو ۽ اورنگي نالو شامل آهن، جي سروي ۽ ري ماڊلنگ ڊزائين جو ڪم ڏنو آهي. يونيورسٽي محمود آباد نالي جي هڪ

منهن ڏيڻ، توڙي ماحولياتي مسئلا حل ڪرڻ، سامونڊي حيات بچائڻ ۽ ڪلفٽن جي ساحل کي گدلاڻ کان بچائڻ لاءِ ترقياتي ڪم تيزيءَ سان جاري آهي. ان سلسلي ۾ 172.163 بلين رپين جي اسڪيم شروع ڪئي وئي آهي، اهو منصوبو 60 سيڪڙو جي لڳ ڀڳ مڪمل ٿي چڪو آهي. وڏي وزير جو وڌيڪ چوڻ هو ته اهي ڪم جلد مڪمل ڪيا وڃن. وڌيڪ فنڊن جي ضرورت پئي ته فنانس ڊپارٽمينٽ وڌيڪ فنڊ جاري ڪري ڇڏيندو.

ان موقعي تي غني چورنگي شير شاهه کان حب رور روڊ تائين مين روڊ جي ٻيهر تعمير جو پڻ جائزو ورتو ويو. وڏي وزير جو چوڻ هو ته اهو منصوبو 201.803 ملين رپين کان شروع ڪيو ويو هو. هن وقت تائين 25.226 ملين رپيا جاري ڪيا ويا آهن، مڪاني ادارن جي وزير ناصر شاهه ٻڌايو ته اها اسڪيم 25 سيڪڙو مڪمل ٿي چڪي آهي، ان جي تڪميل لاءِ وڌيڪ فنڊن جي ضرورت آهي. وڏي وزير ان موقعي تي فنانس ڊپارٽمينٽ کي واڌو فنڊ جاري ڪرڻ جون پڻ هدايتون جاري ڪيون. وڏي وزير سيد مراد علي شاهه جي صدارت ۾ ٿيل انهي اهم اجلاس ۾ هلندڙ ٻين ترقياتي منصوبن جو پڻ جائزو ورتو ويو. انهن منصوبن ۾ غني چورنگي کان رشيد آباد تائين، حبيب ميٽرو کان سائيٽ پوليس اسٽيشن تائين روڊن جي ٻيهر تعمير شامل هي، اهي منصوبا 282.743 ملين رپين کان شروع ڪيا ويا آهن ۽ هيٺ تائين 18 سيڪڙو ڪم مڪمل ٿي چڪو آهي.

اجلاس ۾ ٻڌايو ويو ته برساتي نالا تعمير ڪرڻ، احسن آباد پوليس اسٽيشن

مختلف اهل فردن لاءِ خصوصي تعليم

محمد مبین

ڪابينا باقاعده قانون پاس ڪيو ته اڄ کانپوءِ ”معذور“ بجاءِ ”مختلف اهل فرد“ جو لفظ ڪتب آندو ويندو.

عالمي انگ اکر

گڏيل قومن جي اداري (UNO) جي پائيدار ترقي جي اهداف 2030ع موجب معياري مساوي تعليم هر انسان جو بنيادي حق آهي پر ايجوڪيشن ڪميشن 2016ع جي سالياني رپورٽ موجب گهٽ ۽ وچٿري آمدني رڪنڊڙ ملڪن ۾ هلڻ ڦرڻ، ڳالهائڻ، ٻُڌڻ کان لاچار 3 ڪروڙ 25 لک ٻار اسڪول کان ٻاهر آهن. ورلڊ رپورٽ آن ڊس ايمپلٽي (2011ع) موجب دنيا جي هر 20 ٻارن منجهان هڪ ٻار لاچار آهي. تازو 2023ع ۾ ان انگ ۾ وڌيڪ لاٽ آئي آهي ۽ هر 10 ٻارن مان هڪ ٻار لاچار ته ٿئي ٿو پر پنهنجي همت سان مثال قائم

پائيدار ترقيءَ جي 2030ع جي گولڊن مول متن ۾ هڪ ٽارگيٽ سڀني انسانن لاءِ معياري ۽ مساوي تعليم جو حصول به شامل آهي. انسان جي بنيادي حقن ۾ رياست جي اها ذميواري آهي ته هو پنهنجي عوام کي صحت، تعليم ۽ روزگار جا بنيادي هڪ جهڙا حق ڏئي. ان ڏس ۾ پي پي پي سنڌ سرڪار اڪيچار انقلابي قدم ڪيا، جنهن ۾ اسپيشل ايجوڪيشن جي حوالي سان پبلڪ پرائيوٽ سڙاڪٽ ڌاريءَ ۾ ڪيترائي اسڪول ۽ ووڪيشنل ٽريننگ سينٽر STEVTA جي پليٽ فارم تان يوت اسڪلز پروگرام سري هيٺ پڌرا ٿيا، جن ۾ اسپيشل ايجوڪيشن تي به خاص ڌيان ڏنو ويو.

سنڌ سرڪار جي نعري ”هر انسان جو بنيادي حق: صحت ۽ تعليم“ هيٺ سنڌ

اسين جنهن طبقاتي معاشري جا فرد آهيون اتي اسان جي سوچ به اشراف ۽ غريب جي پاڻن ۾ ورهايل آهي ته تعليم به اڀر ۽ لوئر ڪلاس ۾ ورهايل آهي جتي ايليت اسڪول، ڪاليج، يونيورسٽي اسٽوڊنٽس لاءِ روزگار جا وڌ کان وڌ موقعا آهن ته ٻئي پاسي پبلڪ گورنمينٽ اسڪول، ڪاليج، يونيورسٽي اسٽوڊنٽس لاءِ روايتي تعليم موجود آهي. جتان جا پڙهيل نوجوان اڄ به عالمي تعليمي نقشي تي پنهنجو نالو اندر 35، اڀر 40 اثرائتا نوجوان ليڊر ٿي فورس ۽ ٽائيم جي فهرست ۾ جاءِ والاري رهيا آهن. ان ڪري انگريزي ۽ اردو ميڊيم جي گهڻو گهيريءَ ۾ پوڻ بجاءِ رڳو اهو ياد رکو ته علم جي هڪ زبان عالمي به هوندي آهي ته ڏيهي به. علم، ثقافت ۽ ادب جي پرک ٻوليءَ ۽ زبان مان پوي ٿي تنهن ڪري عالمي شاگردن سان انگريزيءَ ۾ ڳالهه ٻولهه ڪو عيب نه هئڻ گهرجي. لساني تعصب کان مٿانهون ٿي ڪري پاڪستان جي قومي ٻولين سان محبت ڪرڻ سان گڏ عالم جي سگهاري ٻولين هندي، عربي، فرانسيسي، فارسي، جرمن، چيني، جاپاني، بنگالي، اسپينش سان به محبت ڪيو ته اهو طبقاتي فرق پوڻ هر توڏهن جي سليٽ تان ميسارجي ويندو.

تعليم: هر انسان جو بنيادي حق

گڏيل قومن جي اداري (UNO) جي

ترقيءَ، واڌاري ۽ خوشحاليءَ جا گول، مقصد حاصل ڪري وٺڻ جنهن کان اسان جي سنڌ سرڪار به غافل ناهي. ويجهڙو پر ورڪس اينڊ سروسز ڊپارٽمينٽ پاران انفراسٽرڪچر تي وڏا پروجيڪٽس نظر مان گذريا آهن. گڏوگڏ دل جي صحت لاءِ SUIT پليٽ فارمز تان سنڌ جا ضلعا سُڪيا ٿيا آهن. ساڳيو ڪردار اسپيشل ايجوڪيشن جي حوالي سان آهي. ان ڏس ۾ سنڌ حڪومت تعليمي بحران کي منهن ڏيڻ لاءِ ٽيچر لائسنس به جاري ڪري چڪي آهي ۽ تعليمي ادارن جي وڃايل چار مان اسپيشل ايجوڪيشن وارا مختلف اهل ماڻهو به مستفيد ٿي رهيا آهن. صحت ۽ تعليم لاءِ بجيٽ ۾ به واڌارو ڪيو ويو آهي. وسيلو به مختص ڪيا ويا آهن جن تي عمل ڪرڻ اهڙن مختلف اهل چوڪرن ۽ چوڪرين جو ڪم آهي جن پنهنجي نانءَ سان ملڪ جو جڳ ۾ نالوروشن ڪيو تنهن جو مثال اوهان کي انفرادي سوين منجهان ملندو. ”لائٽ فار دي ورلڊ“ نالي اداري جي ڊائريڪٽر ڊيٽنپر ش نگو سائي، جا پاڻ به جزوي طور اڪين کان محروم آهي. جو ادارو مختلف اهل ماڻهن جي حقن لاءِ ڪم ڪندو آهي. نگو سائيءَ جو تعلق آفريڪا جي هڪ غريب ملڪ ايتوپيا سان آهي، سندس امڙ هڪ حوصلي واري عورت هئي جو هن پنهنجي ٻار کي لاچارگيءَ ڪارڻ معاشري کان ڌار رکڻ بجاءِ سندس تعليم ۽ تربيت تي ڌيان ڏنو. ان نتيجي طور هن قانون به گريجوئيٽ ڪرڻ ۾ سوڀ ماڻي. اڄ هُو مختلف اهل مردن ۽ عورتن لاءِ هڪ طاقتور ادارو هلائي رهيو آهي. هن جي پنهنجي سهڻي فيملي آهي. سندس چواڻي: ”ترقي پذير ملڪن ۾ گهٽ لاڳت ۽ تعليم سڀ لاءِ واري نظام کي لاڳو

شاگرد جي مرتبي کي ماڻي سگهڻو ٿا. **صحت جو عالمي ادارو (WHO) ڇا ٿو چوي؟**
عالمي مارڪيٽ عالمي صحت جا سرواڻ چون ٿا ته جيستائين جامع منصوبابنديءَ سان هڪ اهڙو منظم نظام نٿو جوڙيو وڃي، لاچار ماڻهن ۽ مجموعي معاشري جي ترقي ۽ سڪڻ جو عمل شديد طور تي رڪاوٽن جو شڪار رهندو. اهڙي ماحول ۾ مختلف اهل ماڻهن کي تعليم ۽ تربيت جو گهٽ وجهه ملندو آهي. عالمي صحت واري اداري موجب لاچار ٻارن کي ڪنهن نه ڪنهن مددگار اوزار جي گهرج پوندي آهي پر بدقسمتيءَ سان رڳو 5 کان 15 سيڪڙو ٻار ان تائين پهچڻ ۽ حاصل ڪرڻ لائق هوندا آهن. ورلڊ بلائيٽڊ يونين موجب مڪمل يا جزوي طور بينائيءَ کان محروم رڳو هڪ سيڪڙو ٻارن کي سڪڻ سيڪارڻ جو مواد دستياب آهي جيئن آڊيو بڪس پليٽ فارم تي اسان جون هيلن ڪيلرز ٻڌي ڪري من جي اک سان سونهن کي سونهن سگهن ٿيون. مواد جي انهيءَ اڻ هوند ڪارڻ مختلف اهل فردن جي تعليمي ادارن ۾ نه رڳو داخلا ڏيڻ جي شرح گهٽ آهي پر سندن ”ڊراپ آئوٽ“ (نڪري وڃڻ) جا انگ به انتهائي وڌيڪ آهن. اسان جي معيشت ۽ سماج تي ان جا جيڪي گڏيل اثر پيدا ٿي رهيا آهن تن کي يا ته صفا گهٽ ڪري پيش ڪيو ويندو آهي يا وري صفا نظر انداز ڪيو ويندو آهي.

سرڪارن، حڪومتن ۽ سندن ڊولپمينٽ پارٽنرز (ترقياتي شراڪت دارن) جنهن کي اڄ اسين ”پبلڪ پرائيوٽ پارٽنر شپ موڊ“ چئون ٿا ته جيئن عالمي صحت واري اداري پاران مقرر ڪيل صحت ۽ تعليم جي

ڪري وڃي ٿو جيئن ماهر ڪوٺيائون آسترو فزڪس اسٽين هڪنگ جنهن ثابت ڪيو ته لاچار هئڻ جو احساس انسانيت جو مان ناهي، پل هٿ پير نه هجڻ دنيا کي محبت جي ميڙاڪي ۾ آڻيو جيئن تازو قطر فت بال جي عالمي ميزباني ڪندي ثابت ڪيو ته همدردِي ۽ باجهه سوا همت نه ملندي. همت ۽ جرئت تن سان گڏ آهي، جيڪي حقيقت کي پروڙي مجاز کي تخيل جي آتش سان ٻاري جڳ ۾ سوچيرو ڪن ٿا.

انٽرنيشنل ليبر آرگنائيزيشن

انٽرنيشنل ليبر آرگنائيزيشن (ILO) پاران جاري ڪيل هڪ رپورٽ موجب مختلف ملڪن پاران لاچار ماڻهن کي پنهنجي انفرادي قوت ۾ شامل ڪرڻ ۾ ناڪامي سندن مجموعي سالياني پيداوار ۾ 3 کان 7 سيڪڙو نقصان ٿي رهيو آهي. رپورٽ موجب دنيا ۾ اٽڪل هڪ ارب ماڻهو ڪنهن نه ڪنهن قسم جي لاچارگيءَ ۽ بيوسيءَ جو شڪار آهن جيڪو دنيا جي مجموعي آباديءَ جو لڳ ڀڳ 15 سيڪڙو ٿئي ٿو. انهن منجهان 80 سيڪڙو ماڻهو ڪم ڪرڻ جي عمر جا آهن پر اڪثر لاچار ماڻهن کي باعزت روزگار جا موقعا دستياب ناهن، لاچار ماڻهو خاص طور لاچار عورتون انفرادي قوت جي مارڪيٽ ۾ وڏي پيماني تي ڏکيائين سان منهن ڏئي رهيون آهن، جنهن جو تدارڪ هاڻي نيو اسٽارٽ ايپس وسيلي ڪري سگهجي ٿو، يوٽيوب، ٽڪ ٽاڪ، فيس بوڪ، ٽوئٽر، لنڪڊ ان جهڙين سوشل ميڊيا ايپس تي. ان سان گڏوگڏ سنڌ سرڪار پاران مختلف اهل ماڻهن لاءِ ڪيل فلاحي ڪوششن بابت ڏس پتو وٺي سنڌ اسپيشل ايجوڪيشن فورس جو حصو ٿي استاد يا

ڪرڻ جو هڪ ئي حل آهي ته ملڪي سطح تي تعليم جو هڪ ئي طريقو نظام متعارف ڪرايو وڃي. ان جو مطلب هي آهي ته مختلف اهل ٻارن لاءِ ڌار تعليمي ادارن جو هئڻ ضروري ناهي. هُو عام ۽ نارمل ٻارن سان گڏ پنهنجي لاجراگيءَ باوجود مرڪزي ڌاري ۾ پڙهي سگهن ٿا. اسپيشل ايجوڪيشن ۾ هر هڪ شاگرد تي لاڳت 15 سيڪڙو کان وڌيڪ آهي. جي ايليت ڪلاس جا ٻار اسپيشل تربيت ٿيڻ سان اسپيشل ايجوڪيشن پڙهن ٿا ان تي ڪنهن کي اعتراض نه هئڻ گهرجي.

سڀ لاءِ هڪڙو تعليمي نظام

اسان شايد هن عالم جا اهي انوکا، منفرد لوڪ آهيون جن کي زبان، ذات، برادري ۽ رنگ، نسل، مذهب سٽيءَ ۾ پياريل آهي جو اسين سڀ قول ته عالم جي سُڪ جا ڪندا آهيون پر اڄ تائين اهو طئي نه ٿي سگهيو آهي ته نظام ڪهڙو هجي!؟ زبان ڪا به هجي۔ ڪردار ناهي ته ڪجهه به ناهي. عالمي صحت واري اداري جي ڪٺ موجب يڪسان نظام تعليم سان مختلف اهل ماڻهو ملڪ جي معيشت ۾ افراڻي قوت طور مرڪزي ڪردار نڀائڻ لائق ٿيندا. خاص طور اسڪول ويندڙ ڇوڪرين جي انگ ۾ واڌارو ايندو ڇو ته دنيا جي اڪثريت پنتي پيل ۽ ترقي پذير ملڪن ۾ ڇوڪرين کي بين پيٽ پائرن ۽ مختلف اهل پائرن پيئرن جي سار سنڀال ۽ ماني ٽڪيءَ لاءِ گهر ۾ خيال رکڻ جي ذميواريءَ سان رکيو ويندو آهي.

جڏهن مختلف اهل ڇوڪرين کي اسڪول اُماڻيو ويندو ۽ هو مرڪزي ڌاري جي تعليمي ادارن ۾ سکيا حاصل ڪرڻ وينديون ته ساڻن گڏ اهي پيئرون به وينديون جن جي سار

سنڀال ڪرڻ کين گهر ۾ رهڻو پوندو آهي. لاجرا ٻارن جي اسڪول وڃڻ سان مائرن جي ڪارڪردگيءَ تي به سئو اثر پوندو آهي ۽ کين اضافي آمدني ڪمائڻ لاءِ به ڪجهه وقت ملي ويندو آهي.

صحت ۽ تعليم هر انسان جو بنيادي حق ۽ پائيدار ترقيءَ جي ضمانت آهي. پرڏيهه ۾ ته مختلف اهل ٻارن ۽ ٻارڙين ڪيترائي ڪارناما سرانجام ڏنا آهن ۽ مين اسٽيم لائين سوشل ميڊيا پليٽ فارمز تي موجود فري لانسنگ جاب ۾ مصروف آهي پر اسان وٽ اهڙا مثال آڱرين تي ڳڻڻ جيترا پر سنڌ ۽ پاڪستان جي پرڏيهه ۾ ساڪ جا به ساڪي آهن جيئن وهيل چيئر ڪرڪيٽ/فت بال/ٽيبل ٽينس ميچز۔ اسپيشل اسٽوڊنٽس سان اسپيشل ايجوڪيشن/اسپيشل تربيت ٿيڻ/ڊائيت/مينرل جي ڳالهه ڪجي ته اسان وٽ اهڙا ڪوڙ ساٿرا مثال آهن جن کي اسين پرنٽ اليڪٽرانڪ ميڊيا ۾ ڏسندا آهيون.

سماجي انصاف ۽ ذهانت

اسان جنهن سماج ۾ رهون ٿا اتي اهوجهه، غريب ۽ لاجرا ماڻهن کي ڊاڙي، لٻاڙي،

پرم باز ۽ جوڪر چيو ويندو آهي جڏهن ته ”جنهن جي گنديءَ ۾ داڻا تنهن جا چريا به سياڻا!“ جو بهاکوچ اسان جي معاشري تي مڪمل طور ٺهڪي اچي ٿو. سماجي انصاف ۽ ذهانت رڳو نعرا ۽ ليگ لائن ناهن پر اسان جي سوچ، احساس، همدردي، پرگهور لهڻ لاءِ آواز آهي ته جيڪي مقابلي جي هن ڊوڙ ۾ پوئتي رهجي ويا تن جي سهائتا ڪرڻ ئي سماجي انصاف ۽ ذهانت جو پڪو پختو ثبوت آهي. ڇو ته رحم ڪرڻ سان رحم ئي پلٽي پوي ٿو. ڪو پيو ڪم پلجان نه ڪيون هڪ ئي ڪيون ته پنهنجي تعليمي اقرار نامي جو لحاظ ۽ پاس رکندي پنهنجي تر جي ڪنهن هڪ اهوجهه تي باجهه جو هٿ رکي پڙهايون ته اهو انگ ملي ڪري لکين ڪروڙين انگن تي پڇي. اهو رنگت به ختم ٿئي ته خواندگي نٿي وڌي. ان لاءِ اسان کي مختلف اهل ٻارن ٻارڙين سان سهڪاري سنگت جوڙي علم ۽ هنر سان سرفراز ڪري روزگار سان گڏ دعا جو جام به پي سگهون ٿا:

محبت من مانڊو نه ڪري!
تون به ساهوارو ڀرجهلو آن!!

2035 تائين دنيا مان غربت جو خاتمو ممڪن آهي

سفير علي

دنيا جي شاهوڪار ترين ماڻهن جي فهرست ۾ هڪ نالو وڏي عرصي کان نمايان رهيو آهي ۽ اهو نالو آهي بل گيٽس جو. بل گيٽس پنهنجي سموري دولت سڄي دنيا جي فلاح ڪمن ۾ ڪتب آڻي پنهنجي تنظيم ”بل اينڊ ملينڊا گيٽس فائونڊيشن“ لاءِ وقف ڪري چڪو آهي. ان فائونڊيشن جي مڪرڪارنامن ۾ هڪ اهو آهي ته هن فائونڊيشن جي سهڪار سان دنيا جي ڪجهه ملڪن ۾ پوليو جي بيماريءَ تي اثرائتو ڪنٽرول حاصل ڪيو ويو آهي. ان ڪري ڪجهه سالن کان اتي پوليو جو ڪو ڪيس ظاهر ناهي ٿيو، جنهن کي يقيني طور بل گيٽس جي وڏي ڪاميابي قرار ڏئي سگهجي ٿو. ويجهڙ ۾ ئي بل اينڊ ملينڊا فائونڊيشن پاران ٻنهي زال مڙس ساليانو خط جاري ڪيو آهي، هي ان سلسلي جو ڇهون خط هو ان خط ۾ بل گيٽس دعويٰ ڪئي آهي ته 2035 تائين دنيا مان غربت جو خاتمو ممڪن آهي. ان خط کانپوءِ ڪجهه انٽرويو ۾ گيٽس ۽ ملينڊا امدادي سرگرمين بابت ڪيتريون ئي غلط فهميون دور ڪيون آهن. ڇا اهو هڪ رنگا رنگ خواب نٿو لڳي ته 2035ع تائين شايد ئي دنيا ۾ ڪو غريب ملڪ بچي، ليڪن بل گيٽس جي اها ڳالهه ڪو خواب ناهي بلڪه ان حوالي سان

جيڪڏهن سڀ ڪجهه نيڪ ٿي رهيو آهي ته پوءِ چون وڏي پئماني تي جشن ملهايو وڃي. پر حقيقت هي آهي ته مان ۽ ملينڊا انهن ماڻهن جي باري ۾ سوچيندا آهيون جن جي خيال ۾ دنيا اڳ جي پيٽ ۾ بدتر ٿي وئي آهي.“ بل گيٽس جو چوڻ آهي ته جيتوڻيڪ اڄڪلهه چين جي معيشت اڀرندڙ ستاري جيان آهي پر 2035ع ۾ دنيا جي اڪثر ملڪن جي في ڪس آمدني ان آمدني کان وڌيڪ هوندي جيڪا اڄڪلهه چين جي آهي. ڏهن مان نون ملڪن جي سراسري طرح آمدني ان ملڪ جي ماڻهن جي سراسري آمدني کان وڌيڪ هوندي. بل گيٽس ۽ ملينڊا جو خيال آهي ته اهڙا فيڪٽر آهن جن جي ڪري ترقي جي ان

ايتري بهتر ناهي رهي جيتري اڄڪلهه آهي. ماڻهن جي ڄمار ۾ واڌ آئي آهي. ڪيترائي ملڪ جيڪي امداد وٺندا هئا هاڻي پنهنجي پيرن تي بيهي ويا آهن. اهڙا ملڪ جن کي ڪڏهن غريب سمجهيو ويندو هو. مثال طور چين ۽ بوتسوانا، هاڻي اهي ئي ملڪ دنيا جون تيزي سان ترقي ڪندڙ معيشتون آهن. ”آفريقا ۾ اڀرڻ جي ويا جي باوجود طبي عمر ۾ 60 جي ڏهاڪي جي پيٽ ۾ واڌ اچي چڪي آهي. اڳ جي پيٽ ۾ وڌيڪ ٻار اسڪول وڃڻ لڳا آهن. بڪئي پيٽ سمهندڙ ماڻهن جي انگ ۾ گهٽتائي آئي آهي، جن جي سهولتن ۾ واڌ آئي آهي ۽ پيدائش جي شرح به گهٽ ٿي آهي.“ توهان سوچيندا هوندا ته

عمل ۾ رکاوٽون اچي رهيون آهن. هڪ اهو تصور ڪرڻ ته غريب ملڪن جي قسمت ۾ غربت ئي لکيل آهي. ٻيو اهو ته پرڏيهي امداد اجايو زبان آهي ۽ ٽيون اهو ته زندگي بچائڻ جهڙا قدم ڪٽڻ سان آبادي ۾ واڌ اچي رهي آهي. اهڙن عقيدن جو نتيجو اهو ٿو نڪري ته ماڻهن کي غربت کان بچائڻ لاءِ ٿيندڙ ڪوششن ۽ روزگار جون بهتر حالتون پيدا ڪرڻ لاءِ ٿيندڙ ڪوششن تي اثر ٿو پوي.

جيڪڏهن توهان سمجهو ٿا ته امداد جو غربت جي خاتمي ۾ ڪو وڏو اثر نه آهي ۽ زندگي بچائڻ جي ڪوشش جو نتيجو آباديءَ ۾ واڌ جي صورت ۾ اڳيان اچي ٿو. ته پوءِ اها ڳالهه توهان کي سمجهه ۾ نه ايندي ڇو ته اهي ڳالهيون اسان جي ترجيح آهن.

گيٽس جو چوڻ آهي ته جيڪڏهن غربت جي هن وقت موجود تشريح باقي رهي ته 2035 تائين ڪو به ملڪ ان لحاظ کان غريب نه رهندو. گهڻا تڏا ملڪ اڳ ۾ ئي سراسري آمدني جي درجي ۾ داخل ٿي چڪا آهن.

هن کان اڳ گيٽس فائونڊيشن جيڪي خط جاري ڪيا هئا، انهن جو مرڪزي نقطو فائونڊيشن جون سرگرميون ئي هوندي هو. پر هاڻي گيٽس ڪتابن جو خيال آهي ته انهن کي ڪجهه اڳ ڪرڻ گهرجي.

گيٽس جو چوڻ هو ته هو چاهن ٿا ته اهي ڀلي منفي سرخين سان مثبت رنگ ذريعي جاءِ ٺاهين ۽ دنيا کي انهن قدامت کان آگاهي ملي جيڪي غربت جي خاتمي لاءِ ڪنڊا پيا وڃن. عام طور تي شه سرخيون تباهي يا ڪو تختو اونڌو ٿيڻ بابت هونديون آهن. ٻارن جي موت جي شرح ۾ گهٽتائي، معيشتن ۾ ايندڙ بهترين، انهي حد تائين جو هاڻي آفريڪا ۾ به

ماڻهو ڏينهن ڏينهن امير ترين ٿي رهيا آهن. اهڙين خبرن کان خبر ناهي ماڻهن کي ڪڏهن آگاهي ملندي ڇو ته اهڙيون خبرون ميڊيا لاءِ شه سرخي نٿيون هجن. ان ڪري ماڻهو اهڙين خبرن کان بي خبر رهن ٿا.

ڇا دنيا ۾ غربت جهڙي ڪا شيءِ ڪا نه رهندي؟

ان سوال جو جواب ڏيندي بل گيٽس جو چوڻ هو ته ايئن نه ٿيندو. اتر ڪوريا جهڙن ملڪن ۾ سياسي ۽ جنگي چڪتاڻ جي ڪري اتان غربت جو خاتمو سولائي سان ممڪن نه هوندو.

بل گيٽس ان ڳالهه کي به تسليم ڪري ٿو ته ائبراري جو سلسلو به هر خطي ۾ جاري رهندو. جڏهن ته 1990ع کان هاڻي تائين ڪيترن ئي غريب ماڻهن جي شرح اڌ رهجي وئي آهي. هن وقت به دنيا ۾ هڪ ارب ماڻهو انتهائي غربت جو شڪار آهن، عالمي امدادي اداري ”آڪسفيم“ به ان کان الڳ انگ اکر جاري ڪيا هئا ته دنيا ۾ اڃا به هڪ ارب ماڻهو غربت جي انتهائي سطح تي زندگي گذاري رهيا آهن. امير ۽ غريب وچ ۾ فرق ۾ ڏينهن ڏينهن واڌ اچي رهي آهي. جڏهن 85 رپورت مطابق بل گيٽس سميت دنيا جي 85 ماڻهن وٽ ايتري دولت آهي جيڪا دنيا ۾ ٻڪ تي گذارو ڪندڙ ماڻهن کان به وڌيڪ آهي.

آڪسفيم جي ڊائريڪٽر جو چوڻ آهي ته ”سڀ کان وڌيڪ خطرو ان ڳالهه جو آهي ته ڪٿي اهي شاهوڪار ماڻهو سياسي اقتدار تي به قابض نه ٿي وڃن“

پرڏيهي امداد بابت گيٽس جو چوڻ آهي ته ماڻهن جو خيال آهي ته اها فضول شيءِ آهي ڇو ته ان جو وڏو حصو ڪرپٽ

حڪمرانن ۽ نااهل بيوروڪريسي جي ڀيٽ ۾ وڃي رهيو آهي. پر اها رقم هڪ ڪيوسي مان ٻئي ڪيوسي ۾ وڃڻ جو عمل هرگز ناهي. ڏسڻو اهو آهي ته اها رقم ڪٿي خرچ ٿئي ٿي. ان جو استعمال ويڪسين، تعليم، خانداني رٿابندي ۽ زندگي بچائڻ جي ٻين معاملن لاءِ ٿئي ٿي يا نه.

اها ڳالهه غلط آهي ته اهڙي امداد جي نتيجي ۾ امداد وٺندڙ ملڪن جي معيشتن تي خراب اثر پوي ٿو. اهڙي امداد اهڙن ملڪن کي اها سهولت مهيا ڪري ٿي جنهن جي نتيجي ۾ اهي ملڪ پنهنجي پيرن تي بيٺل جي جدوجهد شروع ڪري سگهن ٿا. توهان ٻوٽسروانا، مراڪش، برازيل ميڪسيڪو، ڪوسٽاريڪا، پيرو ۽ ٿائيلينڊ کي ڏسو اهي ملڪ ڪڏهن امداد وٺندا هئا. پر هاڻي کين ان جي ڪا ضرورت ناهي رهي.

بل گيٽس جا غربت بابت خيال جڏهن عملي شڪل اختيار ڪندا ته ان اڳيان ڪيتريون ئي رڪاوٽون پڻ هونديون. ان هوندي اها ڳالهه مڃڻي پوندي ته بل گيٽس ۽ سندس گهرواري جيڪا فائونڊيشن ناهي آهي ان جو مقصد مثبت آهي. بل گيٽس پاڪستان ۾ به لکين ٻارن جو محسن آهي، جن کي پوليو ويڪسين جي دستيابي سندن سرمائي مان ٿي رهي آهي.

ڪجهه عرصو اڳ بل گيٽس پاڪستان جو دورو پڻ ڪيو هو ۽ هن ان وقت جي وزيراعظم سان ملاقات دوران پوليو ويڪسينيشن اڳيان ايندڙ رڪاوٽن بابت پڻ ڳالهايو هو. حقيقت ۾ هر روشني جو اهو ڏيڻو آهي، جيڪو آفريڪا ۽ ايشيا جي لکين اونهاڙيءَ ۾ ٻڌل گهرن ۾ روشنيون آڻي ٿو.

پاڪستاني ۽ اڀياس پاڪستان جي اهميت ۽ ڪيريئر

فرح ناز

تڳون ٿا ته پوءِ راوي ستلج جناب جهلم ڪابل اباسين سنڌو درياھ سان ڪهڙو جهيڙو ڪهڙو ويڇو گنگا جمنا برهم پتر سنڌ درياھ سڀني ته هماليه جي ٿڃ مان اڃا تائين پلجن ٿا ته پوءِ اسان آدم زادن حوا زادين کي چوهڪ يعني سان مذهبي، لساني، معاشي، نسلي نفرت ۽ ڪروڙ ڪڇي! اسين سنڌ کي باب السلام جو درجو ڏيون ٿا ته پوءِ چون ان مان کي اسين پوئتي ڇڪي 10 هزار سالن جي اڪير کي اجاريون. اهو سبق هاڻ عالمي گڏلاڻ ۽ موسمياتي تبديليءَ ڏياري ڇڏيو ته آ بيلي! ڪا هوش حواس جي دوا ڪيو. ڌرتي ماءُ تي نه بچي ته ڇا ٿيندو؟

تاريخ جو شعور اسان کي زمان ۽ مڪان جي قيد مان آزاد ڪري هن مختصر حياتيءَ ۾ صدين جو سفر ڪرائي ٿو جنهن جي دري کولي اسين قصر هزارين پسي سگهون ٿا. دنيا جي گولي تي وسيل 198 ملڪ ڪٿي ڪٿي آهن؟ اتان جون ٻوليون، ادب، ثقافت، ريت، رسم رواج ڪهڙا آهن؟ دنيا ڪيئن ٺهي؟ زمين جي تاريخ ملڪ ڪيئن ٺهيا؟ سياسي تاريخ، انسان جو هڪ يعني سان وهنوار ڪهڙو رهيو آهي؟ عمراني تاريخ ڪهڙا روبا ڪروڙ جو ڪارڻ ٿيا؟ نفسياتي تاريخ ۾ ذهني مونجهارن ڪهڙي حال ۾ قال تي پڄايو، اهڙيءَ ريت اسين هر علم جي تاريخ پڙهي پنهنجا پرڪار سنواري سگهون ٿا. اسان کي روايتي دشمن نه دوست ڪبي. مذهبي، لساني نفرت جو دور ختم ٿيو ۽ قائد اعظم محمد علي جناح جي اها اڳڪٿي به پوري ٿي ته صدين جي سفر کان پوءِ نه مسلمان، مسلمان رهندو. نه هندو. هندو سڀني بيت ۽ لولي جي ڳولا ۾ هڪ يعني جا

پاڪستاني جي شعور کي اجاگر ڪرڻ لاءِ اڀياس پاڪستان جي نصاب ۾ ڏکڻ ايشيا ۾ موجود هن ملڪ جي جاگرافيائي، ارضيات، زراعت، هنر ۽ سياسي معيشت جي تاريخ سائنسي انداز سان اهڙيءَ ريت مرتب ڪرڻي پوندي جنهن ۾ چارئي اڪائيون هڪ يعني سان مين محبت سان رهي سگهن ۽ اهو تڏهن ممڪن آهي جڏهن چئني اڪائين، گلگت بلتستان، ڪشمير سميت سڀني صوبن کي خودمختيار رياست جو سرڪاري درجو ڏيندي سنڌ رياست، پنجاب رياست، خيرپختونخواهه رياست، گلگت بلتستان رياست، آزاد ڪشمير رياست ته آهي ئي، ڪندي هر اڪائيءَ جي هزارين لکين ڪروڙين سالن جي رابطن جي ڄاڻ ڏجي ته هن ننڍي کنڊ جي ٽيڪنوپليٽن ڪيئن پاسا مٽايا - ڪيئن انڊس ويليءَ ۾ ڪير کنڊ هٽاسين ۽ هاڻ ڪيئن ڪراچيءَ کان ڪشمير تائين ساڳئي محبت کي اجارجي جنهن عظيم تهذيبن قديم مصر، عراق، ايران، سنڌ ماٿري، يوڪتان هڪٻئي سان علمي ۽ واپاري معيشت کي سگهارو ڪندي عالمي واپار ڪيو. اسان پاڪستان جي تاريخ 23 مارچ 1940ع جي قرارداد پاڪستان کان شروع ڪيون ٿا جنهن کي يوم پاڪستان سڏيندي پاڪستان زنده باد به چئون پر هڪ يعني سان اها مين محبت پاڻ ۾ ناهي جو هڪ يعني جي پڳ جا رکوال ٿيون. پاڪستان جهڙي سوکڙي اسان کي سنڌو ماٿريءَ مان ملي جنهن جي وسعت سڄو هندستان هو هماليه جبل جي ٿڃ پاڻيءَ جي صورت پيئندي اسين سڀ پاڪستاني، هندستاني، تبتي، چيني، بنگالي

دنيا جون تعليم يافته، مهذب ۽ ترقي يافتا قومون پنهنجي ملڪ جي تاريخ، جاگرافي، سياست، معيشت ۽ ادب، ثقافت ۽ نوادرات تي وڌيڪ ڌيان ڏينديون آهن پر اسان وٽ ”اڀياس پاڪستان“ (Pak Studies) کي ابتدائي جماعتن کان اعليٰ تعليم تائين اهڙيءَ ريت پڙهايو ويندو آهي جو نه پاڪستاني ڪلچر جي ڪا خبر پوندي آهي نه ئي پاڪستاني جو مفهوم چٽو ٿيندو آهي. رڳو 23 مارچ ۽ 14 آگسٽ تي پاڪستان زنده باد جا نعرا ٻڌڻ ۾ ايندا آهن پر شاگردن ۽ شاگردن جي اڪثريت کي ڪا خبر ناهي ته پنهنجي ملڪ جي تاريخ بابت ڄاڻ ڪيتري لاپائتي ٿي سگهين ٿي؟ پاڪ اسٽڊيز ۾ اختتام ڊگري ڪهڙن عهدن تي ماڻي سگهجي ٿي. اسين هن لازمي مضمون کي روايتي انداز ۾ پڙهندا ۽ پڙهائيندا آهيون. شايد ئي اسان جو اڀياس پاڪستان جو مرحليوار نصاب پاڪستاني جي شعور کي وڌائڻ ۾ لاپائتو هجي پر ڪجهه خالق ذهن اڀياس پاڪستان جي چونڊ فقط ان ڪري ڪندا آهن ته نه رڳو پنهنجي ملڪ بابت ڄاڻ ملي پر ٻاهرين دنيا ۾ به پاڪستان جي سڃاڻپ کي پڪو پختو ڪجي جيڪا هن ويل تائين آمريڪا ۽ اولهه ۾ مشڪوڪ ۽ چٽو ڳاڻ آهي. ان لاءِ پاڪستاني کي پنهنجي سوچ کي وسيع ڪرڻو پوندو، ڇو ته ڪنهن به قوم يا قومن لاءِ زمين جو تڪڙو وڏي اهميت رکي ٿو جنهن جي پرگهور ۽ حفاظت هر وطن واسيءَ جو فرض آهي ۽ پاڙيسرين سان سٺا لاڳاپا ڪنهن به ملڪ جي پرڏيهي پاليسي ۽ عالمي واپار جي وڏي ڪٿ رهي آهي.

ساتاري هوندا، اها سگهه رڳو تاريخ ۾ آ ڇو ته ان جو ڪينواس انتهائي وسيع آهي. اسان کي به اهڙو وسعت نظر ٿيڻو پوندو تڏهن پاڪستانيت جا گونج ڦٽندا ۽ اسين شيخ اياز وانگي هڪ سر ڳائينداسين.

تڙي پوندا تارئين جڏهن ڳاڙها گل الوميان!
تڏهن ملنداسين.

اسين ڀاڳوند آهيون جو ترقي يافتا معاشري ۾ رهون ٿا، جتي پهريان کان وڌيڪ سهولتون ميسر آهن. باقي جي روڻو ڏوڻو آهي ته پوءِ اها پسند به اوهان جي.

تاريخ جو علم ماضيءَ کي ڄاڻي حال کي سمجهڻ، مستقبل جي اڳڪٿي ۽ اڳتي وڪ وڌائڻ لاءِ حڪمت عملي جوڙڻ ۾ مددگار ثابت ٿيندو. تاريخ جو اڀياس انسان جي اخلاقيات ۾ اهم ڪردار ادا ڪندو آهي جڏهن ڪيس پروڙ پوندي آهي ته سندن پرڪار ڪهڙا آهن ان ڪري اڀياس پاڪستان يا مطالعہ پاڪستان کي پاڪستانيت جو شعور ڏيارڻ لاءِ انساني قدر مينا، محبت، احترام، لحاظ ضروري آهي. انگريزن وانگر سڄي ملڪ جي سروي ڪجي ته ڪهڙا ڳوٺ واهڻ وستیون شهر ڪٿي ڪٿي آباد آهن؟ ڪهڙا ڏاها، سائنسدان، اديب، دانشور آهن؟ گهڻا انسان آهيون! پوءِ وسيلن جي تڪ تور کان پوءِ هڪ دستر خوان تي کائون ته آسمان نه ڪري پوندو. تهذيب، معاشرت، قوميت، معيشت سميت سڀ ڪجهه جديد دستر خوان طور اوهان کي پاڪ اسٽڊيز ۾ ملندو. ڪڏهن ڪڏهن اڻڄاڻائي به گهڻن فتنن جو موجب بڻبي آءُ ٻڙيءَ تي هلڻ وارا اسين۔ پاڻ کي به سوجهڻ پرجهڻ گهرجي.

پاڪ اسٽڊيز ۾ ماسٽرز ڊگري

ڪنهن به شاگرد لاءِ ماسٽرز ڊگري سندس ڪيريئر جي تعين جو مرحلو هوندو آهي جڏهن هو مڪمل توانائين ڪنهن هڪ موضوع کي ڏئي ان ۾ دسترس ۽ مهارت حاصل ڪندو آهي. پاڪ اسٽڊيز جي ماسٽرز ڊگري پروگرام ۾ پاڪستان جو آئيني نظام، معاشي اشاريا انگ اکر ۽ ثقافتي ورثو شامل آهن. ملڪ ۾ معاشرتي ۽ معاشي تبديلين جي نمونن جا تجزيا ۽ هاڻوڪي عالمي منظرنامي

۾ پاڪستان جا ٻين ملڪن سان علائقائي ۽ عالمي لاڳاپا پاڪ اسٽڊيز جي دائري ۾ اچي وڃن ٿا. نصاب جي موضوعن جي ڳالهه ڪجي ته پاڪستاني ثقافت، آباديات، جاگرافي، تاريخ ۽ سياست تي ٻڌل آهن، ان موضوع تي ملڪ ۽ پرڏيهه ۾ وڏي پيماني تي تحقيق پئي ڪئي وڃي. پاڪستان ۾ ڪيترين ئي يونيورسٽين ۾ ان لاءِ مخصوص شعبا ۽ تحقيقي مرڪز موجود آهن جڏهن ته ڪيترائي آزاد تحقيقي ادارا پاڪستان اڀياس ۾ گهڻو شعبه جاتي ريسرچ ڪري رهيا آهن، هتي ڪيتريون ئي بين الاقوامي تنظيمون به موجود آهن جيڪي پاڪستان تي گڏيل سهڪار سان تدريس، تحقيق ۽ تبادلي جي سرگرمين ۾ مصروف آهن.

اهم مضمون

اڀياس پاڪستان ۾ ماسٽرز ڊگري لاءِ اوهان کي ”تحقيقي ۽ محققانو ذهن“ (Research & Historical Mind) درڪار آهي، جنهن جي آڌار تي اوهين پي ايڇ ڊي ڪري پاڪستانيات اسڪالر ٿي جڳ ۾ ملڪ جو نالو روشن ڪري سگهو ٿا ڇو ته بين الاقوامي لاڳاپن کي وڌائڻ واري هن دنيا ۾ هن ڊگريءَ جي اهميت ۽ وقعت کي گهٽائي نٿو سگهجي. جنهن جي آڌار تي اوهين سفير، ڪمشنر، اتاشي ٿي سگهو ٿا. پاڪستان الله تعاليٰ جي ڪيڏي نعمت آهي تنهن جو اندازو پاڪستاني ثقافتي نقشي تي نظر وجهڻ سان ئي ٿي پوندو ته اسين سامونڊي، درياهي، صحرائي، برف پوش، گرم، ٿڌا ڪيئن ته هڪٻئي سان شاهه درياھ سنڌ جي ڪناري ڳنڍيا پيا آهيون. پڇاڙيءَ کان اچون ته سنڌي، پنجابي، سرائيڪي، بلوچي، براهوي، پشتون، بلٽي، گلگتي، ڪشميري، هزاره ڪيئن نه خوبصورت گلدستي جي لڙيءَ ۾ پويل آهيون؟ پاڪستان سان محبت جي اهميت ڇاهي؟ انهن مڙيوئي سوالن جا جواب اوهان کي ماسٽرز ڊگريءَ ۾ شامل مضمونن جو بصيرت افروز مطالعو ڪري ملي ويندا، جن ۾ پاڪستان جي سياسي معيشت، پاڪستاني زبانون ۽ ادب،

ماسٽرز لاءِ قابليت ۽ اهليت

پاڪ اسٽڊيز ماسٽرز ميرٽ جي ڳالهه ڪجي ته اميدوار جي 14 ورهين جي تعليم هئڻ گهرجي، يعني هن وٽ تسليم ڪيل ڪاليج يا يونيورسٽيءَ مان گريجوئيٽ ڊگري هئڻ گهرجي. سوشل سائنس ۾ پس منظر پلس پوائنٽ آهي پر ضروري خاصيت نه. پرڏيهي شاگرد ۽ شاگردياتيون پنهنجون درخواستون وزارت تعليم حڪومت پاڪستان وسيلي املائي سگهن ٿا.

ملازمت ۽ ڪيريئر جو دائرو

پاڪستان جو شمار ڏکڻ ايشيا جي اهم ترين ملڪن ۾ شامل آهي، جنهن بابت معلومات نه رڳو توهان کي ٽيچر، ليڪچرار، ايسوسي ايت پروفيسر، پروفيسر جهڙي محفوظ پد تي رسائي سگهي پر اوهين پاڪستان افيئرز اسڪالر طور پرڏيهي وزارت ۾ به سني نوڪري حاصل ڪري سگهو ٿا. جيڪڏهن اوهين پاڪستان بابت ڄاڻو ٿا ته پاڪستاني نفسياتي رڳ کي سڃاڻڻ جا ماهر ۽ ٽنڪ ٽينڪ ٿي ملڪ جي پنهنجي دانشمنداڻن تجربن سان سياسي، معاشي ۽ دفاعي طور به مضبوط ۽ سگهارو ڪري سگهو ٿا.

اطلاعات ۽ ٽرانسپورٽ وارو صوبائي وزير شرحيل انعام ميمڻ
ڪراچيءَ ۾ نئين هائبرڊ بس سروس جي افتتاح لاءِ اچي رهيو آهي.

وڏو وزير سيد مراد علي شاهه انسٽيٽيوٽ آف انجنيئرنگ پاڪستان جي صدر انجنيئر فرحت عادل، چيئرمين سهيل بشير، نائب صدر
انجنيئر اياز مرزا، جنرل سيڪريٽري امير ضمير ۽ ڊاڪٽر سروش حشمت لوڏي سان ملاقات دوران ڳالهائيندي.

Monthly **PAIGHAM** Karachi

JUNE-2023

ڪراچيءَ کي صاف سٿرو رکڻ لاءِ سنڌ حڪومت جا ساراه جوڳا فيصلو (مڪمل ليڪ اندر پڙهندا)

ڪراچي جو شمار دنيا جي ميگا سٽيز ۾ ٿئي ٿو. آباديءَ جي لحاظ کان هي شهر دنيا جي ڪيترن ئي شهرن جي پيٽ ۾ ڪافي وڏو آهي. مسئلا به تمام گهڻا آهن. پاڻي، سيوريڇ، ٽرانسپورٽ ۽ صفائي سترائي جا مسئلا ته روزمره جي زندگيءَ جو حصو آهن. پر سنڌ حڪومت وقت به وقت پنهنجي راجڌاني واري شهر جا مسئلا حل ڪرڻ لاءِ ڪوشاڻ رهي آهي ۽ رهي ٿي. پنهنجي شهرن جا مسئلا حل ڪرڻ، انهن کي اوليت ڏيڻ، مالڪي ڪرڻ ڏڻ جي مالڪن وانگر آهي، جيڪو ڪم سنڌ حڪومت، سنجيدگيءَ سان ڪرڻ جون ڪوششون ڪري رهي آهي. ان حوالي سان ويجهڙ ۾ ئي سنڌ جي وڏي وزير سيد مراد علي شاھ هڪ اعليٰ سطحي اجلاس جي صدارت ڪئي، جنهن ۾ مڪاني ادارن جي صوبائي وزير سيد ناصر شاھ، قانون واري صوبائي صلاحڪار ۽ هاڻوڪو ميئر ڪراچي مرتضيٰ وهاب، چيئرمين پي اينڊ ڊي، سيڪريٽري فنانس، سيڪريٽري لوڪل گورنمينٽ ۽ ٻيا شامل هئا.

**Information Department
Government of Sindh**